

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عدالت

ماهنامه: - تخصصی - حقوقی، - سال بیست و چهارم / شماره مسلسل ۲۲۱ / شوال / ۱۴۴۳ هـ. ق.

هیأت تحریر:

- ♦ مفتی فضل هادی "صاحب زاده"
- ♦ مفتی محمد ابراهیم "دیوبندی"
- ♦ مولوی محمد افضل "احمد"
- ♦ محمد ادريس "برمک"
- ♦ مولوی عبدالحق "صدیقی"
- ♦ محمد عارف "صبح"

صاحب امتیاز

وزارت عدلیه امارت اسلامی افغانستان

مدیر مسؤول

انصارالله "ابراهیم خیل"

(۰۷۴۴۶۶۲۸۲۸)

ویراستار

محمد جان

دیزاین جلد

حکیم بارکزی

امور تایپ و صفحه آرایی

انصارالله "ابراهیم خیل"

تیراژ چاپ: (۵۰۰) نسخه

قیمت این شماره: (۹۰) افغانی

وبسایت: www.moj.gov.af

نشانی: ناحیه ششم، افشار دارالامان، وزارت عدلیه، ریاست نشرات، مدیریت مجله عدالت

چاپ: مطبعه (ایوب زاده)

لیکوالانو ته یادونه:

- ۱- مقاله باید په ورد فایل کې تایپ شوي وې او یا هم واضحه لیکل شوې وي .
- ۲- وړاندې شوې مقاله باید له ۱۰ مخونو څخه کمې نه وي او له ۲۵ ټایپ شوي پاڼو څخه ډیره نه وي.
- ۳- اصلي مقاله باید د ټایپ شوي فایل سره په مجله کې د درجولو لپاره ولېږل شي .
- ۴- مقاله باید لنډیز، کلیدي کلمې او وروستی پایله ولري. لنډیز باید په داسې ډول ولیکل شي چې د مقالې محتوا په لنډه توګه پکې بیان شوي وي.
- ۵- د مقالې په پیل کې باید پښتو یا فارسي لنډیز (۱۵۰) کلمو څخه زیاد نوې او د دریو څخه تر اوو کلمو پورې کلیدي کلمې ورکړل شي.
- ۶- د ماخذونو توضیحات او حوالې باید د مقالې په پای کې په لاندې شکل ورکړل شي:
الف. کتاب: د لیکوال نوم او تخلص، د کتاب نوم، د ژباړونکي نوم، د خپرېدو نېټه، د خپرېدو ځای، د خپرونکي نوم، د خپرېدو نېټه او د پاڼې شمېره.
ب. مقاله: د لیکوال نوم او تخلص، "د مقالې سرلیک په داخل" د ګیومه " کې د مجلې نوم، دوره / کال، د خپرولو نېټه، د حجم شمېره او د پاڼې شمېره.
ج. ویب پاڼه: د لیکوال نوم او تخلص، (د مقالې د ترلاسه کولو نېټه (له سایټ څخه)، "د موضوع د ترلاسه کولو نېټه باید په ګوته شي " د ویب پاڼې نوم او په پای کې په سایټ کې د سند بشپړه پته.
د. هر کله چې یوې سرچینې ته اشاره وکړئ چې دمخه معرفي شوي وي او حتی په کارول شوي پاڼه کې توپیر نه کوي، د " ذکر شوی مرجع " (یا په انګلیسي کې (Ibid) کلمه باید وکارول شي .
ه. که کارول شوې پاڼه توپیر ولري؛ د "مخکیني" کلمه (په انګلیسي کې op.cet) وکارول شوې او کارول شوی پاڼه باید راوړله شي.
- ۷- د لاتیني کلمو معادل بهرني لیکونه او اصطلاحات چې په متن کې کارول کېږي باید د پاڼې په پای کې ورکړل شي.
- ۸- هر کله چې سپارل شوې مقاله ژباړه وي د لیکوال نوم او د مطلوبه سرچینې نظارینه ده.
- ۹- لیکوال باید د مقالې سره خپل بشپړ نوم، سرلیک یا علمي رتبه، د هغه د لاسرسي پته لکه د تلفون شمېره یا برېښنالیک آدرس او نور ولېږي.
- ۱۰- ژورنال وړیا دی چې مقاله ترمیم کړي.
- ۱۱- سپارل شوي مواد بیرته نه لېږل کېږي.
- ۱۲- سپارل شوې مقاله باید مخکې له مخکې په بله مجله یا ویب پاڼه کې خپره شوې نه وي.

یادآوری به نویسندگان

- (۱) مقاله در محیط ورد تایپ یا با خط کاملاً خوانا نوشته شود.
- (۲) مقاله ارسالی کمتر از ۱۰ صفحه و بیشتر از ۲۵ صفحه تایپ شده A۴ نباشد.
- (۳) اصل مقاله همراه با فایل تایپ شده آن، در صورت امکان، برای نشر در مجله فرستاده شود نه کاپی آن.
- (۴) مقاله باید دارای چکیده، واژگان کلیدی و نتیجه‌گیری نهایی باشد. چکیده باید به گونه‌ای نوشته شود که محتوای مقاله را به اختصار بیان کند.
- (۵) چکیده در ۱ یا ۲ خط (حداکثر ۱۵۰ کلمه) و واژگان کلیدی بین سه تا هفت واژه در اول مقاله آورده شود.
- (۶) توضیحات و ارجاع به منابع در پایان مقاله به‌قرار ذیل آورده شود:
الف : کتاب: نام و نام خانوادگی نویسنده/ نویسندگان، نام کتاب، نام مترجم، نوبت چاپ، محل نشر، نام ناشر، تاریخ انتشار و شماره صفحه.
ب: مقاله: نام و نام خانوادگی نویسنده، «عنوان مقاله در داخل گیومه»، نام نشریه، دوره/ سال، تاریخ انتشار، شماره جلد و شماره صفحه.
ج : سایت اینترنتی: نام و نام خانوادگی نویسنده، (تاریخ دریافت مطلب (از سایت)، «عنوان مطلب در داخل گیومه»، نام سایت اینترنتی و بالاخره آدرس کامل سند در سایت مزبور.
د : هرگاه به منبعی اشاره شود که قبلاً معرفی شده و تفاوتی حتی در صفحه مورد استفاده نداشته باشد، کلمه «همان» (یا در انگلیسی **Ibid**) آورده شود.
هـ : در صورتی که صفحه مورد استفاده تفاوت داشته باشد؛ کلمه «پیشین» (در انگلیسی **op.cet**) و صفحه مورد استفاده آورده شود.
- (۷) معادل لاتین نام‌های خارجی و اصطلاحات مورد استفاده در نوشته در پایین صفحه آورده شود.
- (۸) هرگاه مقاله ارسالی ترجمه باشد، نام نویسنده و منبع مورد نظر ضروری است.
- (۹) نویسنده باید نام کامل، عنوان یا رتبه علمی‌اش را، همراه با نشانی دسترسی به وی، مثل شماره تلفن و یا آدرس ایمیل و غیره را با مقاله بفرستد.
- (۱۰) مجله در ویرایش مقاله آزاد است.
- (۱۱) مطالب ارسال شده پس فرستاده نمی‌شود.
- (۱۲) مقاله ارسالی نباید قبلاً در مجله یا سایت اینترنتی دیگری نشر شده باشد.

فهرست

مقاله‌ها

- ۵ ..... پوهنيار سميع الله عزام ﴿ به اسلامي فقه کې د تجارتي بيمې حکم﴾
- ۲۷ ..... محمد ادریس برمک ﴿ تعزیر و حکم آن در شریعت اسلامی با تأکید بر تعزیر مالی﴾
- ۴۵ ..... پوهنمل عبدالوهاب طیب ﴿ د شرعي مقاصدو په ساتنه کې د اوبو رول﴾
- ۶۹ ..... قانونپال فرید احمد فخرعطائی ﴿ تأدیب زوجه و طفل در شریعت اسلام﴾
- ۸۳ ..... پوهنمل رحمت الله عظیمی ﴿ په اسلام کې د رهبرۍ غوره ځانگړتیاوي﴾
- ۱۱۳ ..... سید مرتضی ولی ﴿ قصاص و احکام آن در شریعت اسلام﴾

گزارش‌ها

- ۱۴۱ ..... پلانونه ..... په عدلیې وزارت کې د جلالت مآب وزیر شیخ عبدالحکیم شرعي له لورې راتلونکې پلانونه
- ۱۵۴-۱۴۲ ..... راپور ..... د افغانستان اسلامي امارت د لومړيو اتو میاشتو په ترڅ کې د عدلیې وزارت کاري راپور

په اسلامي فقه کې د تجارتي بیمې حکم

پوهنيار سميع الله عزام

لنډيز

تجارتي بیمې عبارت له هغه بیمو څخه دي چې د خلکو یوه ډله څه اندازه پیسې یا مال په څو قسطونو یا یو قسط کې د بیمې شرکت یا مؤسسې ته ددې په موخه ورکوي، تر څو د هغه احتمالي ضرر په دفعه کې چې له دوی څخه یو شخص ته رسېږي برخه واخلي او تجارتي شرکت یا مؤسسه به د قسطونو په تر لاسه کولو سره د بیمه شوي ضرر رامنځته کېدو په صورت کې بیمه شوي شخص ته د ضرر عوض ورکوي، چې د شرکت موخه د بیمه شوو کسانو د مالونو څخه ګټه تر لاسه کول دي. د تجارتي بیمې موضوع اړوند لیکنه ځکه مهمه ده چې له دې لارې مال ګټل کېږي او موږ مکلف یو چې د مال د ګټلو د حرامو لارو څخه ځان وساتو او په حلاله طریقه باندې مال تر لاسه کړو دا چې د تجارتي بیمې له لارې مال تر لاسه کول څنګه دي او د تجارتي بیمې تړون کول څه حکم لري دلته واضحه کېږي، دا یوه کتابتوني لیکنه ده چې د معتبرو مأخذونو څخه پکې استفاده شوې ده، د تجارتي بیمو د مهمو ډولونو څخه ځینې عبارت دي: د ځمکنیو، سمندري، د هوايي بیمو ټول صورتونه، د مسؤلینو بیمه، د پېښو بیمه، د غلاوو بیمه، د تصرفاتو بیمې، د طبیعي پېښو بیمې، د اور لګېدنې بیمه، اود پورونو د

دپوز خطر بیمه. د تجارتي بیمو په اړه د اسلامي فقهاوو آنددونه دريو برخو ته وېشل شوي دي لومړی ډله علما وايي: د تجارتي بیمو ټول صورتونه ناروا دي، ځکه دا ډول بیمې په دوکه غرر او سود سره بناء شوې دي، دویمه ډله علماء وايي: د تجارتي بیمو ټول صورتونه روا دي، ځکه دا د وخت ضرورت دی، دریمه ډله علماء د تجارتي بیمو ځینې صورتونه لکه: د اشخاصو بیمه، د مالونو بیمه او د مسؤلینو بیمه روا او نور یې بیا ناروا دي، په یادو نظرونو کې د لومړی ډلې فقهاوو نظر چې تجارتي بیمې حرامې بولي ځکه د تجارتي بیمو ټول صورتونه په غرر جهل او سود سره بنا شوي دي او همدا غوره او منل شوی نظر دی.

کلیدي کلمات: بیمه، تجارت، جایز، حرام، حکم، فقه.

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وعلى آله واصحابه اجمعين. اما بعد!

اسلامي شريعت د اقتصادي مصالحو ساتنه كوي او د اقتصادي مسايلو د سمون مفصل احكام لري، اسلام د كسب او كار ترغيب وركوي، هغه كسان ستايي چې كار او كسب كوي، حلال مال گټي، همدا ډول په حلاله طريقه د مال گټل عبادت گڼي، په قران كريم كې ډير داسې آيتونه شتون لري چې د حلال او پاك رزق د گټلو امر كوي او د هغه لارو څخه منعه كوي چې د مال گټل پرې حرامېږي، د دې ترڅنگ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په سپېڅلو ويناوو كې ډير داسې اوامر وينو چې د حلال مال گټلو لارښوونه كوي او د هغه مالونو څخه چې په حرامو لارو سره لاسته راوړل كيږي، ټول اسباب يې په سختو الفاظو ردوي او د جهنم د داخلېدو لامل يې گڼي؛ بل اړخ ته اسلامي شريعت د مسلمانانو تر منځ په خپل منځي تعاون او مرستې امر كوي، چې په دې كې د مال گټل، له نورو سره مالي مرسته كول، عام المنفعه او ټولنيز شركتونه جوړول د تعاون او مرستې اساسي اړخونه جوړوي، تر څو انسان د هغه په عملي كولو سره د اطمينان او سكون له ډك ژوند څخه برخه من شي، بايد ووايو چې دې ټولو

ضرورتونو په کتو سره اسلامي شريعت په معاملاتو کې د حرامو او حلالو په پېژندلو امر کوي، په دې ليکنه کې د تجارتي بيمې اړوند حلال او حرام صورتونه د دلائلو په رڼا کې په گوته شوي، چې لوستونکو ته به يې په خپله ژبه او واضح ډول د تجارتي بيمې حکم په گوته شي، تر څو په حرامه طريقه د مال د گټلو څخه ساتل شوي وي.

د ليکنې مواد او ميتود

په اسلامي فقه کې د تجارتي بيمې حکم يوه علمي او کتابتوني موضوع ده، چې په اړه يې اسلامي فقهاوو په خپلو کتابونو کې يادونه کړې او اړوند موضوعات يې څېړلي دي، په همدې اساس مو د ليکنې کړنلاره کتابتوني او علمي څېړنو ته کتنه غوره کړې ده، تر ډيره بريده هڅه شوې ده مسایل د معتمدو او باوري سرچينو څخه اخيستل شوي دي او د هرې خبرې نسبت خپل ويناوال ته شوی دی، تر منځ يې مقارنه شوې او راجح قول يې په گوته شوی دی.

۱- د تجارتي بيمې پېژندنه

تجارتي بيمه عبارت ده: د خلکو يوه ډله څه اندازه پيسې يا مال په څو قسطونو يا يو قسط کې د بيمې شرکت يا مؤسسې ته ددې په موخه ورکوي تر څو د هغه احتمالي ضرر په دفعه کې چې له دوی څخه يو شخص ته رسېږي برخه واخلي او تجارتي شرکت يا مؤسسه به د قسطونو په تر لاسه کولو سره د بيمه شوي ضرر د رامنځته کېدو په صورت کې بيمه شوي شخص ته د ضرر عوض ورکوي، چې د شرکت موخه بيمه شوو کسانو ته د مالونو څخه گټه تر لاسه کول او د مال زياتېدل وي. (قرار المجمع الفقهي الاسلامي، ص ۴۱، ۵۱۳۹۸.ق).

د تجارتي بيمو مهم ډولونه په دې ډول دي: د ځمکنيو، سمندري او هوايي بيمو ټول صورتونه. د مسؤلونو بيمه. د پېښو. غلاوو او تصرفاتو بيمې. د طبيعي پېښو بيمې. د اور لگېدنې بيمه. د پورونو د خطر بيمه. (قرار المجمع الفقهي الاسلامي، ص ۴۳، ۵۱۳۹۸.ق).

۱-۱- د تجارتي بیمې په اړه د اسلامي فقهاوو آندونه

مخکنیو او معاصرو اسلامي فقهاوو په عام ډول د بیمې او په ځانګړي ډول د تجارتي او ژوند بیمو په اړه بحثونه کړي دي چې په دې اړه د دوی آندونه لاندې دريو ډولونو ته وېشل شوي دي:

۱- تجارتي بیمه ځینې فقهاء په مطلق ډول ناروا ګڼي. ځینې یې بیا په مطلق ډول روا بولي. یوه ډله فقهاء یې ځانګړي صورتونه روا ګڼي. په دې ځای کې د علماوو ټول اقوال په تفصیلي ډول نشي لیکل کېدای، تر ډیره بریده هڅه شوې چې مهم اقوال او فتواګانې ذکر او مناقشه شي، د مناقشې وروسته به را جح قول په ګوته شي.

۲-۱- د تجارتي بیمې د مانعینو فقهاوو نظر او دلایل

د تجارتي بیمې مانعین فقهاء ټول په دې باندې متفق دي چې یاده بیمه د معاوضاتي عقودو څخه ده چې د حرمت او ناروا والي په اړه یې ډیر دلایل موجود دي، ځینې د هغو دلایلو په لاندې کړنښو کې ذکر کېږي:

د تجارتي بیمې اړوند د «اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء» فتوی: د تجارتي معاصرو بیمو موضوع د اسلامي نړۍ فقهي مرکزونو ته وړاندې شوې ده او په اړه یې استفتاء شوې، د فتوی مرکزونو یې په اړه داسې فتواګانې ورکړې دي چې په صریح ډول یې د بیمې تړون ناروا او د شرعي اصولو او قواعدو خلاف عقد ګڼلې دی، د ټولو فتواګانو په تفصیل ذکر کولو څخه د لیکنې د اوږدوالي له امله ډډه کېږي، یوازې د ځینې فتواګانو په مهمو نکاتو او دلایلو کولو باندې بسنه کېږي.

د اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء په خپل (۳۲۴۹) شمېره فتوا کې د تجارتي بیمو په اړه یوه استفتا او د هغې په اړه فتوی ذکر کړې ده، چې د استفتاء لندویز په لاندې ډول دی:

مستفتي د بیمې د لاندې ډولونو په اړه استفتاء کړې ده: - یعنې دا ډول بیمې په اسلامي شریعت کې څه حکم لري؟

الف- د بهرنیو هیوادونو څخه د راوړونکو مالونو بیمه که هغه د بحري بېړیو په واسطه وي را وړل کېږي، د هوا له لارې او یا هم د وچې له لارې. ب- د موټرانو د هر ډول خطرونو او زیانونو اړوند بیمه، که هغه د موټر د ټکر وي، سوځېدل وي، غلا وي او یا هم درېیم شخص ته د جسمي او مالي زیانونو او بښتلو اړوند وي. ج- د ځمکنیو نقلیه وسایطو اړوند د هر ډول خطرونو بیمه، که هغه سوځېدل وي، غلا وي، ټکر وي، په انفجار کې له منځه تللي وي، مظاهرو کې تلف کېدل وي، د اندامونو ماتېدل وي په سمندر یا سپندونو کې ډوبېدل وي. د- د نقلیه وسایطو د بارونو اړوند د هر ډول خطر بیمه. ه- د ملکیتونو اړوند خطرونو بیمه، لکه: د اور لگېدنې، غلا، باران او زلزلو څخه د را منځته شوو زیانونو بیمه. و- د امانتو د خیانت، د مهمو سندونو، پیسو، سرو او سپینو زرو، د قیمتي جواهرو او قیمت لرونکو اشیاءو بیمه کول د اختلاس د خطرونو څخه. ز- د کوچنیو او غټو کورونو او محلونو بیمه د هر ډول خطرونو په وړاندې لکه: اور لگېدنه، نریدل، باران، تندر، انفجار او د نورو هر ډول ضررونو بیمه. ح- د فابریکو او کارخانو د کارکوونکو بیمه د هر هغه خطر په وړاندې چې په فابریکو او کارخانو کې را منځته کېږي. ط- د هر ډول مدني مسؤلیتونو بیمه، چې په پایله کې یې بل شخص ته ضرر رسېږي. ی- د شخصي پېښو د خطرونو بیمه لکه: د ناروغۍ علاج یا درملنه، د اندامونو له منځه تلل او دې ته ورته نور خطرونه. - د ذکر شوې استفتاء په ځواب کې ویل شوي دي چې دا ډول ټولې تجارتي بیمې حرامې دي. (الدویش أحمد عبدالرازق، ۱۵، ص: ۲۴۳. ۵۱۳۹۷. ق)

۳- ۱ - د تجارتي بیمې په اړه دهیئة کبارالعلماء قرار

د سعودي عربستان دهیئة کبارالعلماء مجلس په (۵۱۳۹۷. ق) کال په ریاض کې دایر شوی وو، په دې مجلس کې تعاوني بیمه مباح (روا) او تجارتي بیمه پکې حرامه ګڼل شوې وه. (قرارات المجمع الفقهي الاسلامي، ۴۱-۴۳، ۵۱۳۹۷. ق).

همدا ډول د مجمع الفقه الاسلامي الدولی په خپل (۹) قرار کې د تجارتي بیمې په اړه داسې تصریح کړې ده: د تجارتي بیمې هغه عقدونه چې شرکتونه په ثابتو قسطونو

پکې معامله کوي، په هغه کې داسې لوی غرر موجود دی چې عقد فاسدوي؛ نو له همدې امله هغه په شریعت کې حرام دي. (مجله مجمع الفقه الإسلامي الدولي، ص: ۵۴۵، ۵۱۳۸۵.ق).

۴- ۱ - د تجارتي بیمې په اړه د اسلامي اقتصاد نړیوال کنفرانس پایله

او په (۵۱۳۹۶.ق) کال کې د اسلامي اقتصاد نړیوال کنفرانس په مکه مکرمه کې دایر شو، چې د اسلامي نړۍ ډیرو علماوو په کې ګډون کړی وو، دوی د بیمې په موضوع باندې بحث وکړ او د کنفرانس پایله دا شوه: هغه تجارتي بیمې چې تجارتي شرکتونه یې په نن وخت کې تر سره کوي په هغې کې د شرعي تعاون او تضامن صیغه شتون نه لري؛ ځکه هغه شرعي شرطونه پکې شتون نه لري چې د حالووالي غوښتنه کوي. (القره الداغي، ۱۹۱، ۵۱۳۹۶.ق).

۵- ۱ - د تجارتي بیمې اړوند د مصر هیواد د محکمة مصر الشرعية الکبری قرار(د المجلس الأعلى للأوقاف قرار)

د اوقافو المجلس الأعلى چې د اسلامي نړۍ په سطحه د لویو علماوو څخه جوړ شوی و لکه: شیخ سلیم مطر البشري مالکي مذهبي فقیه او د مصر د الأزهر لوی شیخ، شیخ حسونة النواوي حنفي مذهبي فقیه د الأزهر شیخ، شیخ محمد عبده مصری مفتي، شیخ بکري عاشور المصرفي د مصر هیواد حنفي فقیه او شیخ محمد بختاني حنفي مذهبي او د دیوان الأوقاف مفتي، دوی په دوام داره توګه او مکرر ډول د اور لګېدنې بیمه رد کړې ده، دوی ویلي دي د بیمې هغه شرکتونه چې تر دغه حکم لاندې راځي د خلکو مالونه په ناحقه خوري. (ابراهيم، ۱۶۳، ۵۱۳۵۱).

د پورته ذکر شوو فتواګانو او قرارونو دلایل یو بل ته ورته او یو شان دي چې مهم یې په لاندې ډول دي:

۲- د مانعینو لومړی دلیل: په تجارتي بیمه کې غرر او جهالت موجود دی

مانعین علماء په دې باندې استدلال کوي چې تجارتي بیمه کې زیات غرر موجود دی او په زیات غرر سره عقدونه (ترونونه) باطلېږي. (حسان، ۵۳: ۱۹۷۹م).

۱- ۲- د غرر او جهالت د اغیزو موارد

امام قرافي رحمه الله ویلي دي: غرر او جهالت په اوو شیانو کې واقع کېږي:

الف - په وجود کې غرر لکه: د حیوان حمل مخکې له زېږېدلو څخه چې دې ته حبل الحبله هم ویل کېږي (هغه بچی چې د حیوان په کېده کې وي). ب - په حصول کې غرر: دا په دې معنا چې که د شي وجود معلوم وي د هغه په حصول کې هم غرر را منځته کېدای شي لکه: د هغه مرغی حصول چې په هوا کې وي. ج - په جنس کې لکه: جنس او متاع چې نومول شوې نه وي. د - په نوع کې لکه: د غوا په بیعه کې چې کله یې مشخصه نه کړي. ه - په مقدار کې لکه: بیعه تر هغه اندازې چې هغه ته تېږي رسېږي. و - په تعین کې لکه: د دوو جامو (لباسو) څخه چې معلومه نه وي. ز - په بقا کې لکه: د میوې پلورل مخکې تر پخېدو.

له دې وروسته امام قرافي رحمه الله ویلي دي: غرر او جهالت درې ډولونه لري: ډیر غرر او جهالت، لږ غرر او جهالت، متوسط غرر او جهالت. ډیر غرر د علماوو په اجماع سره منع دی لکه په هوا کې د مرغی پلورل، لږ غرر او جهالت په اجماع سره جائز دی لکه د کور اساس او تهداب او متوسط غرر او جهالت چې دی په هغه کې د فقهاء اختلاف دی. (ابوالعباس، ۳، ۲۶۵-۲۶۶: ۲۶۶ هـ. ق).

له بلې خوا هغه غرر چې په عوضی عقدونو کې اغیز او تأثیر کوي یا به د عقد په صیغه کې وي، د بېلګې په ډول: بائع مشتري ته وایي دغه سلعه او متاع مې په تا باندې په زر دینارو باندې په نغده پلورلې ده، او د یو کال په پور مې په یولس سوه درباندي پلورلې ده، له دې څخه منعه شوې ده بناءدغه حدیثو له وجهې: نهی رسول الله - صلی الله علیه وسلم - عن صفقتین فی صفقة واحدة. (أحمد، ۴، ۳۰، ۱۴۱۶ هـ. ق). ژباړه: رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه بیعه کې له دوو بیعو څخه منعه کړې ده.

او يا به غرر او جهالت د عقد په محل (معقود عليه) کې واقع شوی وي - هغه محل عام دی - که هغه د مبيعې ذات کې وي، جنس کې وي، نوعه کې وي، صفت کې وي، مقدار کې وي، نېټه کې وي، د تسليمې په نه قدرت کې وي، يا هم په نه ليدنه کې وي. (الخطيب ، ۲ ، ۱۶ ، ۱۴۱۵ هـ. ق).

۱-۱-۲ - په تجارتي بيمه کې د غرر ډولونه

د مخکنيو خبرو څخه څرگندېږي چې د علماوو تر منځ دا خبره اتفاقي ده، چې غرر په هغو عقدونو او تړونونو کې اغيز کوي کومو کې چې مالي معاوضات مطرح وي، او تر ټولو اغيزه کونکي غرر په وجود، حصول، مقدار او نېټه کې را منځته کېږي. په دې اړه استاذ دکتور حسين حامد حسان ويلي دي: په هغو څلورو شيانو کې د غرر موجوديت چې امام قرافي رحمه الله ذکر کړي دي، د معاوضاتو عقدونه باطلوي، دا خبره يوازې د يوې ډلې علماوو نه ده بلکې ټول مجتهدين په دې باندې متفق دي، کله چې مونږ په پورته ذکر شوو ضوابطو باندې د بيمې عقد وړاندې کړو او هغه مثالونه او بېلگې په قياس کې نيسو کومې چې مونږ ذکر کړل؛ نو په يقيني ډول معلومېږي چې د بيمې عقد تر هر يوه ډول لاندې راتلای شي، تر دې هاخوا د غرر ټول ذکر شوي صورتونه د بيمې په عقد کې را جمع کېږي. (حسان ، ۶۶ ، ۱۹۷۹ م).

۲-۱-۲ - د بيمې په وجود کې غرر

د بيمې په وجود کې له غرر څخه مراد دا دی چې د عقد د محل وجود به محتمل وي او دا يقيني خبره ده چې غرر په وجود کې د غرر تر ټولو ډولونو سخت غرر گڼل کېږي؛ ځکه د ټولو فقهاوو په آند دا خبره اتفاقي ده که د بيعې په عقد او يا نورو عوضي عقدونو کې غرر را منځته شي عقد باطلوي. (محمد بن أحمد بن محمد ابن رشد، ۲۰۰۴ م). د غرر دا ډول (په وجود کې غرر) د بيمې عقد کې په پوره معنا د تطبيق وړ دی؛ ځکه د بيمې پيسې چې د شرکت په ذمه باندې دين وي د هغو وجود ثابت او متحقق نه دی، دا ځکه چې وجود يې د خطر تر وجود پورې موقوف دی، که

خطر موجود شي د بیمې پیسې هم موجودېږي او که موجود نشي هغه هم نه موجودېږي. (مخکنی مرجع).

شیخ ابوزهره رحمه الله وایي: د تعاوني بیمې پرته په نورو بیمو کې غرر موجود دی؛ ځکه د عقد محل یې ثابت او نافذ نه دی، دا داسې کېږي لکه په جال کې د بنسکار شوی شي پلورل او یا لکه د حیوان په گېډه کې د بچې پلورل، د مشابهت وجه یې دا ده چې په ذکر شوو صورتونو کې د مبیعې محل معلوم نه دی او نه یې وجود ثابت دی بلکې وجود یې احتمالي دی. (ابوزهره، ۴، ۵۲۵).

۳-۱-۲ - د بیمې په حصول کې غرر

په حصول کې د غرر څخه مقصد دا دی چې د عقد پر مهال شخص نه پوهېږي چې آیا هغه معقود علیه به د هغه عوض په مقابل کې تر لاسه شي او که نه؟ نو دا ډول غرر د تر لاسه کولو خطر او وېره را منځته کوي، لکه په اوبو کې د کبانو پلورل. د فقهاوو په اتفاق سره په حصول (تر لاسه کولو) کې غرر د عقد د بطلان سبب دی. (علاء الدین، ۵، ۱۵۶، ۱۹۸۶م).

کله چې مونږ د غرر دې ډول ته وگورو په کامل ډول د بیمې په عقد باندې تطبیق کېږي؛ ځکه هغه شخص چې د بیمې قسط ورکوي (بیمه کېدونکی) په دې نه پوهېږي چې آیا د بیمې پیسې به تر لاسه کړي؟ ځکه چې د بیمې د پیسو تر لاسه کول د خطر ته رامنځته کېدو پورې موقوف دي، نو له همدې امله د بیمې عقد باطل دی؛ ځکه په حصول (تر لاسه کولو) کې غرر په وجود کې د غرر په شان اغیز کوي، امام نووي رحمه الله د هغو معاوضاتو په اړه چې په وجود او حصول کې یې غرر موجود وي د فقهاوو اجماع رانقل کړې ده، ده د غرر د نهی د حدیث د تشریح څخه وروسته ویلي دي: علماوو د حیوان په گېډه کې د بچې او په هوا کې د مرغې د پلورلو په بطلان باندې اجماع کړې ده. (النووي، ج ۹، ۳۳۹).

۴-۱-۲ - د بیمې په نېټه کې غرر او جهالت

فقهاؤ د بیعې او نورو عوضی عقدونو د صحت لپاره د نېټې تعین شرط ګرځولی دی او هغه عقد چې نېټه یې معلومه نه وي د فقهاوو په اتفاق باطل دی، امام نووي رحمه الله په دې اړه ویلي دي: علماوو په دې باندې اتفاق کړی دی چې تر نامعلوم وخت پورې په پیسو د مبیعې پلورل ناروا دي، بیعه په نغدو پیسو او په پور سره روا ده چې کله یې نېټه معلومه وي دا (د نېټې معلوموالي څکه شرط دی) تر څو منازعه او شخړه را منځته نشي، همدا ډول په حاشیه د ابن عابدین کې را غلي دي: په ډیر او متفاوت جهالت سره عقد فاسدېږي. (ابن عابدین، ۴، ۲۲-۲۳. ۱۹۹۲ م).

په دې اړه د فقهاؤ نصوص او اقوال تر دې ډیر دی چې ټول د ذکر شي، دا اقوال ټول په دې باندې دلالت کوي چې عقد هغه مهال صحت مومي کله چې اغیز لرونکی غرر او جهالت پکې نه وي، په اندازه کې جهالت او غرر سره عقد باطل او یا هم فاسدېږي.

کله چې مونږ د فقهاء ذکر شوي اقوال د بیمې عقد ته مخامخ کړو، دا څرګندېږي چې په پوره ډول ور باندې تطبیق کېږي؛ ځکه د بیمې په ډیرو عقدونو کې د پیسو د ورکړې نېټه مجهوله او نا څرګنده وي او د عمر (ژوند) په بیمه کې د پیسو د ورکړې نېټه په پوره ډول مجهوله ده.

۲-۲ - د بیمې په عقد کې قمار او یا د قمار معنا موجوده ده

هغه علماء چې د بیمې د عقد په حرمت باندې قایل دي وايي: په بیمه کې قمار او یا هم د قمار معنا موجوده ده، قمار په اسلامي شریعت کې حرام او ناروا عمل دی، الله تعالی فرمایلي دي: **{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ}** (سورة المائد: ۹۰)

ژباړه: ای مومنانو! دا شراب، جوارى، دادرشلی (بتان) او دفال نیولو غشې، دا ټول ناولي او شیطاني کارونه دي، له هغو نه ډډه وکړئ، هیله ده چې تاسې ته به بری درپه برخه شي. شیطان خو دا غواړي چې پر شرابو او قمار ستاسې په مینځ کښي دښمني او کینه واچوي او تاسې دالله له یادولو او لمانځه منع کړي؛ نو ایا تاسې له دې چارو څخه لاس اخلئ؟ (تفهيم القرآن، ب.ت).

په بیمه کې د قمار شتون په دې معنا چې د قسطونو په بیمه کې د بیمې شرکت نه پوهېږي چې د بیمه شوي څخه به څو قسونه تر لاسه کړي، که مونږ دا ومانو چې شرکت په یو عاجل قسط کې کولای شي په هغه باندې پوه شي کله چې قسط یو قسط وي؛ خو په عین وخت کې بیمه شوی شخص امکان لري هغه ټاکلی مبلغ د خطر او زیان را منځته کېدو په صورت کې تر لاسه کړي، او امکان لري تر لاسه یې نه کړي ځکه که خطر را منځته نه شي د بیمې پیسې نه ورکول کېږي او نه یې دی مستحق گرځي؛ نو په یاد صورت کې بیمه شوی امکان لري د بیمې پیسې تر لاسه کړي او امکان لري تر لاسه یې نه کړي دا موضوع پخپله قمار او سود دی چې دواړه په اسلامي شریعت کې حرام عمل گڼل کېږي. همدغه دلیل د اشخاصو د بیمې په ټولو ډولونو او حالتونو باندې تطبیق کېږي، همدارنگه د مسؤلینو او مالونو په بیمه باندې هم د تطبیق وړ دی؛ ځکه یا خو د بیمې قسطونه په یو ځل نه ورکول کېږي بلکې څو ځله ورکول کېږي، او یا خو هم خطر او زیان کله را منځته کېږي او کله نه رامنځته کېږي، او کله داسې کېږي چې بیمه شوي شخص لږ مال ورکړی وي او د زیان د را منځته کېدو پر مهال ډیر مال اخلي او کله داسې کېږي چې بیمه شوي شخص ډیر مال ورکړی وي، ده ته هیڅ زیان او خطر نه رسېږي نو دی هغه مال د لاسه ورکوي کوم یې چې د بیمې شرکت ته ورکړی دی. (محمود، ۳۰۴ : ۱۹۹۴).

۳-۲ - د بیمې په عقد کې د خلکو مالونه په باطله طریقه خوړل کېږي

د بیمې د عقد د مانعینو علماوو بل استدلال دا دی چې بیمه په حرامه طریقه د مال لاسته راوړل دي، ځکه چې د بیمې په عقد کې غرر او قمار موجود دی، په غرر او

قمار سره عقد باطلېږي او په باطله طريقه د خلکو مالونه لاسته راولي او د هغې خوږل دي، چې کار په شريعت ناروا عمل دی، الله تعالی فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا، وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾. (سورة النساء: { ۲۹-۳۰}).

ژباړه: ای مومنانو! په خپلو مینځو کښې یو دبل مالونه په ناروا توګه مه خورئ، مګر خورئ یې چې راکړه ورکړه د دواړو خواو په خوښه سره (په روا توګه) وي او خپل ځانونه مه وژنئ باور ولرئ چې الله پر تاسې مهربان دی، څوک چې په ظلم او تیري سره داسې وکړي هغه به هرومرو موند اور ته نښاسو او دا د الله له پاره څه ګران کار نه دی. (تفهيم القرآن، ب.ت).

د استدلال وجه: قرآن کریم د نورو خلکو د مالونو د تر لاسه کولو (خورلو) لپاره دوه اساسي شرطونه ذکر کړي دي:

۱- دا چې د مال تر لاسه کولو تړون به صحیح تړون وي، یعنې د شرعي اصولو مخالف به نه وي.

۲- په دغه تجارت کې به د عقد د دواړو طرفینو رضایت موجود وي، چې داخپله په دې باندې دلالت کوي چې یوازې د یو طرف رضایت د عقد د صحت لپاره بسنه نه کوي، رضایت د دواړو طرفینو هغه مهال شونی دی چې د شرعي قواعدو موافق وي او کله چې عقد د شرعي اصولو خلاف وي په هغه کې رضایت باطل او عقد فاسد او ناروا ګنل کېږي. (القره داغي، ۱۷۸ : ۵۱۳۹۶.ق).

۴-۲ - د بیمې په تړون کې غبن موجود دی

د بیمې د تړون مانعین علماء استدلال کوي چې د بیمې په عقد کې غبن موجود دی او په کومو عوضي عقدونو او تړونونو کې چې غبن موجود وي هغه حرام دي، د بیمې په عقد کې عوض په دې معنا چې د بیمې قسطونه او د بیمې پیسې د یو بل عوض دي؛ غبن په دې معنا چې کله داسې هم کېږي چې بیمه کېدونکي قسطونه ورکړي خو

د بیمه کوونکی شرکت هیڅ هم نه ورکوي - ځکه ضرر به نه وي را منځته شوی - نو دا غبن شو او کله داسې هم کېږي چې بیمه کېدونکي د قسطونو یوه برخه اداء کړي، مگر په عوض کې یې د بیمې ټول مبلغ تر لاسه کوي - دا په هغه صورت کې چې ضرر را منځته شي او ټول قسطونه نه وي اداء شوي - په دې صورت کې د بیمې شرکت سره غبن کېږي، او دا دواړه صورتونه فاحش یا زیات غبن دی چې په شریعت کې جواز نه لري، دا دلیل د مالونو، مسؤلیتونو او د اشخاصو د بیمې په ټولو ډولونو تطبیق کېږي. (مخکنی. مرجع).

۵-۲ - د بیمې په تړون کې یولړ فاسد شرطونه موجود دي

د بیمې تړون مانعین فقهاء استدلال کوي چې د بیمې په عقد کې یو لړ هغه فاسد شرطونه موجود دي چې عقد پرې حرامیږي، د بېلګې په ډول که بیمه کېدونکي د بیمې قسطونه و ځنډوي په دې صورت کې باید د بیمې شرکت ته د ځنډېدو سود او ګټه ورکړي. (عبد الرحمن بن محمد عوض الجزيري، لبنان. دارالکتب. ج ۲، ص: ۲۰۷. ت: ۲۰۰۳ م)

د پورته ذکر شوې نظریې ځینې طرفدار علماء عبارت دي له: امام ابن عابدین، شیخ محمد بن حیت المطیعی، شیخ عبدالرحمن محمود قراعة، شیخ أحمد ابراهیم ابراهیم، شیخ عبدالرحمن تاج، شیخ محمد ابوزهره، شیخ عیسوي أحمد عیسوي، شیخ محمد علي السایس، شیخ طه الدینار، شیخ عبداللطیف السبکی، شیخ الصدیق محمد الضریري.. او همدارنگه په اسلامي او قانوني علومو کې ځینې دکتوران لکه: حسین حامد حسان، عیسی عبده او عبدالناصر توفیق العاطاري (محمود، ۳۰۵: ۱۹۹۴م).

۶-۲ - د ذکر شویو اقوالو خلاصه

د نړۍ د اسلامي مرکزونو د فتواګانو، قرارونو او د علماوو د ذکر شوو اقوالو څخه څرګنده شوه چې د یادو دلایلو پر اساس تجارتي بیمه او د هغې ټول صورتونه او

ډولونه ناروا او حرام دي؛ بايد ووايو چې ځينې فقهاء شته دي چې د ټاڪلو شرطونو او ضوابطو د شتون په صورت كې تجارتي بيمې ته جواز وركوي او روا يې بولي.

۳- ځينې فقهاء د تجارتي بيمې ټولو صورتونه ته جواز وركوي

په اسلامي فقهاوو كې ځينې داسې فقهاء هم شته چې د تجارتي بيمې ټول صورتونه روا گڼي او په يو لړ دلايلو استدلال كوي چې ځينې دلايل به يې په لاندې كړنو كې ذكر شوي دي:

۱- ۳- لومړی دلیل

د بيمې عقد سره له دې چې د معاوضاتي عقدونو څخه دی؛ خو مقصد او مطلب ورڅخه تعاون او مرسته ده او په اسلامي شريعت كې تعاون او مرسته چې تر څو په نېكۍ او تقوا سره وي خوښ عمل گڼل شوی دی. په بيمه كې په نېكۍ باندې تعاون او مرسته ځكه موجوده ده چې د بيمې شركت د بيمې پيسې د هغو قسطونو څخه وركوي كوم يې چې د بيمه كېدونكو څخه را ټول كړي دي؛ نو د دې معنا دا كېږي چې گواكي ټولو بيمه كېدونكو د هغو كسانو سره مرسته او تعاون كړی دی كومو ته چې ضرر رسېدلی دی، او د بيمې شركت د تعاوني كړنو د تنظيمولو لپاره يوازې هغه واسطه ده چې مالونه را ټولوي هغه گټه كوي او دوی يې عوضونه برابروي، شركت د دغه كار په مقابل كې د هغو كسانو څخه چې د دوی تر لاس لاندې دي امتياز اخلي، د دغه بيمې نتايج او لاسته راوړنې دا دی چې د بيمه كوونكي لپاره كار پيدا كېږي او د بيمه كېدونكي لپاره د زيان او خطر څخه مخكې امان برابروي او وروسته له زيان څخه د زيان لېدونكي سره مرسته او كومك كوي (محمود، ۳۱۰ : ۱۹۹۴م).

۲- ۳- دویم دلیل

د بيمې د عقد مجوزينو علماء وايي: د بيمې تړون د موالات تړون په شان دی د موالات تړون روا دی، نو د بيمې تړون هم روا گڼل كېږي. دا دليل هم عينا هماغه دليل دی چې مخكې مو د بيمې د ځينې صورتونو مجوزينو علماء دلايلو كې ذكر كړ او

استاذ أحمد طه السنوسي رحمه الله ورباندي استدلال كړی وو، چې دلته یې د ذکر کولو څخه ډډه کېږي. (ذکر شوې مرجع).

۳-۳ - دریم دلیل

دا چې د بیمې څخه في الحال (په عاجل ډول) خلاصون نشته ځکه عامه گرځېدلې ده، د موقت وخت لپاره د ضرورت پر بنا جواز لري؛ خو د دې څخه د خلاصون په موخه به همخې کېږي. اقتصادي حالات بدل شي، د مالي زیانونو مخه نیول شوې وي، تر څو چې د بیمې تړون بدیل نظام را منځ ته شي؛ نو د بدیل نظام د را منځته کېدو تر وخته د بیمه تړون د ضرورت له امله روا گڼل کېږي. لکه څرنګه چې د لیبیا پوهنتون په غوښتنه په (۵۱۳۹۲.ق) د (التشريع الاسلامي) ناسته د بیمې په اړه را وغوښتل شوه، په دې ناسته کې گډونوالو په موقت ډول د بیمې د عقدونو په اړه موافقه وکړه، یوازې د ژوند د بیمې په اړه یې وویل چې دا شرعا ناجایزه ده، د بیمې د نورو ډولونو په اړه یې اختلاف درلود خو په موقت ډول یې ومنله (القررة الداغی، ۱۹۱. ب.ت).

۳-۴ - څلورم دلیل

د بیمې عقد یا تړون د نویو تړونونو څخه دی چې لوی اقتصادي مصلحتونه او غټې گټې پکې نغښتې دي او کوم تړون چې لوی مصلحتونه پکې نغښتي وي په شریعت کې روا دي. د دې تړون په اړه په قران کریم او نبوي سنتو کې کوم صریح نص شتون نه لري او نه مخکښو فقهاء ورته حکم بیان کړی دی، او بل دا چې شرعي حکم د مصلحتونو او مفاسدو پر اساس روا او ناروا کېږي او په بیمه کې ډیر اقتصادي مصلحتونه د شخص، شرکت او دولت لپاره شته دي چې شرکت ته گټه ده، بیمه شوي ته امن او عوض دی او دا چې د خلکو مالونه په اقتصادي ځایونو کې لکه: صنعت، زراعت او تجارت کې لگول کېږي دولت پرې آبادیږي نو ویلای شو چې د بیمې تړون یو روا عقد دی (محمود، ۳۱۰: ۱۹۹۴م).

۴- د تجارتي بیمې د ځېنې صورتونو مجوزین فقهاء

د تجارتي بیمې په اړه ځېنې اسلامي فقهاء په دې آند دي چې دتجارتی بیمې ځېنې صورتونه راو او ځېنې نور یې ناروا دي، راو صورتونه یې عبارت دي له: د اشخاصو بیمې، د مالونو بیمې او د مسؤلینو بیمې. د یادو علماوو اقوال او دلایل په لاندې ډول دي:

۴-۱- د اشخاصو یا انسانانو بیمه

د اشخاصو بیمه پنځه ډولونه لري: د ژوند بیمه، د نکاح بیمه، د اولاد بیمه، د مرض بیمه او د مظاهرو بیمه.

د ژوند بیمې ته شیخ عبدالوهاب خلاف اجازه ورکړې او روا یې بللې ده، نوموړی د دې ډول بیمې د جواز په اړه استدلال کوي او وايي: د ژوند د بیمې تړون په حقیقت کې لکه د مضاربت عقد داسې دی؛ ځکه هلته هم مال د شرکت د سهم لرونکو لخوا وي، عمل او کار د شرکت لخوا، او گټه د دوی دواړو تر منځ وېشل کېږي، بله خبره د مضاربت په عقد کې دا ده چې د مضاربت په شرکت کې گډون کوونکي کولای شي دا شرط کړي چې گټه به په حصو او برخو سره تقسیموي، دا شرط نشي ټاکلی چې په شرکت کې څومره مال لري د هغې په اساس به ورته معلومه او معینه حصه گټه ورکول کېږي؛ مگر له دې شرط څخه د مصلحت په موخه مخالفت کول روا دي، هغه مال چې دی یې په شرکت کې لري چې د هغې له وجهې ورته معلومه اندازه گټه ورکړي اگر که دا شرط د فقهاوو له هغه ټاکلي شرط سره په ټکر کې دی، چې معلومه اندازه گټه شرط کولای نه شي؛ خو د دې شرط صحت په دې کې دی چې په دې سره د شرکت سهم لرونکو، شرکت او ټولني ته گټه رسیږي او نفعه رسوونکی تمامېږي، د دې تر څنګ دا د مال د پانګونې سبب کېږي او دا په مشترک مصلحت باندې تعاؤن دی آن تر دې چې د دې شرط گټه ورته وو ته هم رسیږي، د اسلامي شریعت اصل خو دا دی چې ضرر حرام دی نه نفعه او ټولنیز مصلحت (مجله لواء الاسلام، ۱۶۸: ۵۱۳۷۴).

همدارنگه دکتور محمد يوسف موسى هم د ژوند بیمه په هغه صورت کې روا کښلې ده، چې کله د سود څخه خالي وي، دی وايي: که بیمه شوی شخص د بیمې تر ټاکلي وخت پورې ژوندی پاتې شو او مړ نه شو، شرکت به هغومره اندازه پیسې بیرته ورکوي کومې چې ده تسلیم کړې دي او که بیمه شوی شخص د بیمې د نېټې تر رارسېدو د منځه مړ شي؛ نو د بیمې څخه ګټه اخیستونکی (مړشخص) د بیمې د قیمت مستحق ګرځي (محمود، ۳۰۸ : ۱۹۹۴م).

۲-۴ - د مالونو بیمه

د مالونو بیمې ته شیخ محمد بن الحسن الحجوي الثعالبي جواز ورکړی، په دلیل کې وايي: د اسلام په لومړیو کې دا ډول تړونونو شتون نه درلود او داسې کوم آیت او حدیث هم موجود نه دی چې دا معامله حرامه وبولي او مخکنیو علماوو هم د دې ډول تړون په اړه څه نه دي ویلي، دا د بیعې او معاوضاتو تړون هم نه دی، د بیمې قسطونه د تبرع سره ورته والی لري، غرر او قمار هم پکې شتون نه لري، د بیمې شرکت د یو خیریه بنسټ سره ورته والی لري چې د بې وزلو سره مرسته کوي او بل دا چې بیمه عامه ګرځېدلې هر شخص یې د راکړې ورکړې معامله کوي او د مسلمانانو شتمني پرې خوندي کېږي. همدارنگه شیخ نجم الدین واعظ هم په هغه صورت کې د مالونو بیمې ته جواز ورکړی دی چې کله یې خطر ټاکل شوی (مخکنی. مرجع).

همدارنگه شیخ عبدالله الشیخلي هم د مالونو بیمې ته په هغه وخت کې جواز ورکړی دی چې کله د بیمې عقد په سامانونو او یا دې ته ورته شیانو باندې وي. دی استدلال کوي چې د بیمې تړون له نویو تړونونو څخه دی، ډیرې ګټې پکې نغښتې دي، شرعي مانع پکې شتون نه لري او هغه غرر چې پکې موجود دی هغه ډیر غرر نه دی چې د عقد د حرمت سبب شي او مسلمانان هم ورته اړتیا لري د دې تر څنګ د خلکو عرف هم ګرځېدلی دی (مجله مجمع البحوث الاسلامیة، ۱۸۵ : ۱۳۸۵ ه.ق).

عَلَيْكُمْ

په اسلامي فقه کې د تعارضې ...

شیخ محمد مبروک هم د مالونو بیمه روا بولي او دلیل یې دا دی چې د سود، غرر او جهالت څخه خوندي ده، داسې څه پکې شتون نه لري چې د شریعت خلاف وي او بل دا چې بیمه په اقتصاد کې ډیر اهمیت لري (مخکنی. مرجع).

۳-۴ - د مسؤلینو بیمه

د مسؤلینو بیمه په دې معنا چې شرکت به د هغو مسؤلینو تاوان ورکوي کوم چې د یو شخص له کړنو څخه را منځته کېږي. د مسؤلینو بیمې په جواز باندې ځینې علماوو حکم کړی دی د بېلګې په توګه:

استاذ أحمد طه السنوسي، دی استدلال کوي چې د بیمې تړون د موالات (دوستی) تړون په شان دی او د موالات تړون د لویو صحابه کرامو او فقهاوو څخه ځینو جواز ورکړی دی، د موالات عقد تعریف په دې ډول دی: د دوو کسانو تر منځ په دې باندې موافقه چې هر یو به د بل څخه دیت اداء کوي او یو د بل څخه به میراث هم وړي عبارت د موالات له تړون څخه دی د موالات عقد د دوستی او مرستې عقد دی چې اجره (مزدوري) او عمل پکې شتون نه لري، مګر خطر پکې موجود دی؛ ځکه د متعاقدينو څخه یو هم په دې باندې نه پوهېږي چې کوم یو به مخکې وفات کېږي، کله د ولاء (دوستی) غوښتونکی په داسې حال کې مخکې مړ کېږي چې دی به د هېڅ خطا قتل تر سره کوونکی شوی هم نه وي تر څو هغه بل طرف یې دیت ورکړي، مګر جانب مقابل به ورڅخه د ولاء عقد په سبب میراث وړي او کله داسې کېږي چې هغه بل طرف (چې ولاء ورڅخه غوښتل شوې) د ولاء غوښتونکي څخه مخکې مړ کېږي، ولاء غوښتونکی په هغه څه باندې نه ملزم کېږي چې هغه په جانب مقابل باندې لازم شوي وي (مثلا قتل خطاء کې د دیت ورکړه) همدغه صورت د بیمې په عقد باندې هم تطبیق کېږي، هغه داسې چې کله بیمه شوی شخص ټول قسطونه اداء کوي او شرکت د هېڅ شي په ورکړه نه ملزم کېږي (ځکه زیان به بیمه شوي ته نه وي رسېدلي) او کله داسې هم کېږي چې بیمه شوی شخص ځینې قسطونه تسلیموي نه ټول، مګر شرکت ټول التزامات ترسره کوي. لنډه دا چې د موالات او بیمې په دواړو عقودونو کې پایله

ناڅرگنده او مجهوله ده، دا چې د مولات عقد روا دی نو د بیمې عقد هم ورباندې قیاس او روا ګڼل کېږي (القره الداعي، ۱۸۰. ب.ت).

۴-۴ - د ذکر شویو اقوالو ترمنځ ترجیح

د تجارتي بیمې په اړه علماوو په انفرادي اقوالو او فتواګانو کې اختلاف در لود؛ خو د ډیری فقهاوو اقوال او د اسلامي فقهې او فتوی مرکزونو قرارونه او فتواګانې د بیمې تړون په حرمت باندې صادر شوي دي، ځکه په ټولیزو فتواګانو او قرارونو کې هیڅ داسې فتوی او قرار شتون نلري چې د بیمې تړون په مشروعیت باندې د صادر شوی وي، همدا زړه ته اطمینان او ډاډ ورکوي چې د تجارتي بیمې تړون ناروا او حرام تړون دی، او بل دا چې د غرر هغه ټول ډولونه پکې موجود دي چې عقد باطلوي.

مولدني

- ۱- د بیمې تر نامه لاندې ځینې تړونونه تر سره کېږي، چې دوکه، سود او قمار پکې موجود وي، داسې تړونونه د اسلامي فقهې په رڼا کې ناروا بلل شوي دي.
- ۲- د بیمې په تړون کې که یو طرف د تړون د شرایطو څخه سرغړونه وکړي او یا هم چل او دوکه وکړي بل طرف کولای شي تړون فسخه او له منځه یوسي.

مناقشه

زموږ په ټولنه کې د بیمې د شرکتونو تر نامه لاندې یو شمېر شرکتونه په فعالیت بوخت دي او د خلکو سره په مختلفو ساحو کې د بیمې تړونونه تر سره کوي، چې له دې جملې څخه یو تجارتي بیمه ده، دا چې د دې ډول بیمې شرعي حیثیت څه دی؟ د جمهورو فقهاوو په آند او په نړۍ کې د اسلامي فقهې د معتبرو مرکزونو له آنده ناروا ده؛ ځکه په غرر، جهالت، سود، غبن او په ناحقه دخلکو د مالونو په خوړلو باندې مشتمله ده، چې په اسلامي فقه کې په یادو امورو سره تړون باطل ګرځي. ځینې علماء شته چې د تجارتي بیمې ځینې صورتونه مشروع ګڼي؛ خو د هغوي قول مرجوح او د شریعت د عامو قواعدو سره په ټکر کې دی.

پایله

د دې څېړنې څخه لاندې پایلې لاس ته راځي:

۱- په اسلامي فقه کې بیمه عبارت له دې څخه ده چې یوه ډله یا یوه مرستندویه ټولنه چې د یوه مشخص کسب څښتنانو څخه جوړه شوې وي په دې سره اتفاق وکړي کوم ضررونه، چې دوی یا د دوی کسب تهديدوي د هغو ضررونه و په وړاندې به له یو بل سره مرسته او همکاري کوي.

۲- د اسلامي فقهي له آنده د تجارتي بیمې د حکم په اړه فقهاء درې ډوله نظریات لري، یوه ډله علماء په مطلق ډول د بیمې تړون ناروا گڼي، دویمه ډله بیا وايي د تجارتي بیمې ټول ډولونه روا دي او درېیمه ډله بیا د تجارتي بیمې اړوند ځینې صورتونه روا گڼي چې په ترجیح کې د لومړي ډلې نظر غوره بلل شوی دی.

۳- په اسلامي فقه کې هر هغه بیمه، چې غرر، جهالت، قمار او سود پکې موجود وي، اگر که هغه تر هر نوم لاندې تر سره شي ناروا گڼل کېږي.

وړاندیزونه

- ټولو لوستونکي ته مې دا وړاندیز دی چې د بیمې په تړون کې د اسلامي فقهي شرطونه او لار ښونې مراعات کړي تر څو په ناروا تړونو کې واقع نه شي.

- هغه کسان چې د بیمې له شرکتونو سره تړونونه تر سره کوي، وړاندیز دا دی چې لومړی باید د هغه شرکت په اړه شرعي معلومات تر لاسه کړي وروسته بیا د بیمې تړون ورسره وکړي.

مأخذونه

القران الكريم.

- ١- ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (١٤١٢هـ — ١٩٩٢م)، رد المحتار على الدر المختار. بيروت، دار الفكر.
- ٢- احمد ابراهيم، (١٣٥١هـ - ١٩٣٢م) مقالته حول: شركات التأمين، وهي في الشريعة ما يجيزها؟ المنشور في مجلة المحاماة الشرعية.
- ٣- حسين حامد حسان، (١٩٧٩م) حكم الشريعة الاسلامية في عقود التأمين، داركتب العلمية.
- ٤- حسين حسين شاحنة، (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٥م). نظم التأمين المعاصرة في ميزان الشريعة الاسلامية. مصر، دارالنشر للجامعات.
- ٥- عبداللطيف محمود آل محمود، (١٩٩٤م). التأمين الاجتماعي في ضوء الشريعة الاسلامية، بيروت لبنان، دارالنفائس.
- ٦- علي محي الدين القره داغي، (٢٠٠٦م). التأمين الاسلامي، دراسة فقهية تأصيلية، بيروت لبنان. دارالبشائر الاسلامية.
- ٧- علي احمد السالوس، المعاملات المالية المعاصرة في ميزان الفقه الاسلامي.
- ٨- قرارات المجمع الفقهي الاسلامي بمكة المكرمة (١٣٩٨-١٤٣٢هـ)، الاصدار الثالث القرار الخامس، الدورة الاولى.
- ٩- اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء و فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الأولى، جمع وترتيب: أحمد بن عبد الرزاق الدويش. الرياض، رئاسة إدارة البحوث العلمية والإفتاء - الإدارة العامة للطبع، ١٠ - مجلة لواء الاسلام، عدد رجب (١٣٧٤هـ).
- ١١ - مجلة مجمع الفقه الإسلامي التابع لمنظمة المؤتمر الإسلامي بجدة،

ملخص

١٢- التأمين التجاري هو عقد يلتزم المؤمن بمقتضاه أن يؤدي الى المؤمن له، أو المستفيد الذي اشترط لصالحه مبلغا من المال او أوى عوض مالى آخر في حالة وقوع الحوادث او تحقق الخطر المبين بالعقد، و ذلك في مقابل حق البيمة التي يؤديها المؤمن له للمؤمن، و من اهم انواع التأمين التجاري: التأمين الحياة، التأمين الصحي، التأمين الحوادث الطبيعية، التأمين السرقة وتأمين السيارة، و هذ الموضوع مهم لأن يكتسب من طريقه المال ونحن مكلفون لان نكتسب المال من طرق الحلال ونجتنب عن طرق الحرام ويوضح فى هذالموضوع ماالحكم التأمين التجاري وكيف تحصيل المال من طريقه، و باحثت في هذ الموضوع عن طريق المكتبة و عن مصادر الأصلية، اوردت اقوال الفقهاء حول الموضوع وفي صورة الخلاف رجح القول الذي له دليل قوي، و في حكم التأمين التجاري عند الفقهاء اقوال عديدة: يقول جمهور الفقهاء التأمين التجاري بتمام صورها حرام وغير مشروع لأنها مشتمل على غرر والربا المحرم الجهالة ، وبعض الفقهاء يقولون: ان التأمين التجاري بتمام صورها جائزة لأنها يبنى على احتياج الناس، وبعض الفقهاء يقولون فيها تفصيل بعض صورها جائزة وبعضها غير جائزة، لكن في مقارنة بين هذا الأقوال قول الجمهور على حكم التأمين التجاري راجح لأن التأمين التجاري يبنى على غرر وجهل.

تعزیر و حکم آن در شریعت اسلامی

با تأکید بر تعزیر مالی

محمد ادیس برمک

چکیده

تعزیر از جمله جزاهای غیر مقدره در شریعت اسلامی است و حاکم اسلامی با نظر داشت مصالح اجتماع صلاحیت دارد برخی از اعمال را جرم دانسته و مرتکبین آنرا تعزیر نماید، به شرط آن که تعیین و تطبیق تعزیر مخالف احکام و قواعد کلی شرع نبوده و دخل و تصرفی در حدی از حدود الله صورت نگیرد. مشروعیت تعزیر با آیات کلام الله مجید و احادیث رسول الله صلی الله علیه و سلم ثابت بوده و اهدافی از قبیل؛ حفظ مقاصد شریعت اسلامی، اصلاح، تبیه و توبیخ مجرم و تأمین منفعت عمومی جامعه را دنبال می کند. تعزیر غیر مالی و تعزیر مالی از گونه های تعزیر می باشند. این تحقیق با بهره گیری از شیوه تحلیلی-توصیفی و با استفاده از روش کتابخانه ای در صدد آن است تا بعد از مفهوم شناسی، مشروعیت و انواع تعزیر در شریعت اسلامی را بیان و نظریات فقها در خصوص جواز و عدم جواز تعزیر مالی را بررسی نماید. یافته های تحقیق نشان می دهد که در تعزیر غیر مالی رنج و تعب حاصل از اعمال آن متوجه جسم و بدن مرتکب عمل جرمی بوده و در تعزیر مالی متوجه مال وی می باشد که ذریعه ائتلاف،

تغییر، حبس و یا اخذ مال‌اش بر او تحمیل می‌گردد. جواز و عدم جواز تعزیر با اخذ مال محل اختلاف میان فقها است و احناف به استثنای امام ابو یوسف، شافعی‌ها و حنبلی‌ها تعزیر با اخذ مال را جایز ندانسته و مالکی‌ها قائل به جواز تعزیر با اخذ مال در موارد خاص آن می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: تعزیر، شریعت اسلامی، تعزیر مالی، تعزیر غیر مالی، اخذ مال.

مقدمه

دین مقدس اسلام جرایم و به تبع آن جزاها را به دو بخش؛ جرایم و جزاهای حدی و جرایم و جزاهای تعزیری تقسیم نموده است. حدود آن دسته از جرایم و جزاهایی می‌باشند که نوعیت، کیفیت و تعداد آن‌ها توسط شارع معین و مشخص گردیده و قاضی حق تنقیص و تزئید در آن‌ها را ندارد. دسته دوم؛ جرایم و جزاهای تعزیری بوده که تعیین نوعیت، کیفیت و مجازات آن مفوض به حاکم اسلامی می‌باشد و حاکم اسلامی با نظر داشت مصالح اجتماعی و مقتضیات عصر می‌تواند برخی از اعمال را به هدف تأمین و تحکیم نظم و تنظیم بهتر امور اجتماعی تا آن جایی که شریعت اسلامی برایش حق داده است جرم‌انگاری نموده و مجازات‌اش را تعیین نماید. به نظر می‌رسد؛ تعزیر در شریعت اسلامی همان تأدیب یا مجازات گناه کار، متخلف یا مجرم در مقابل گناه، تخلف یا جرمی باشد که حد معینی بر آن مقرر نشده و از کم-ترین آن که نصیحت می‌باشد آغاز و به عقوبات شدید تا تعزیر مالی، حبس و اعدام مرتکب گناه، تخلف و عمل جرمی منتهی می‌شود.

نظام‌های حقوقی کشورهای اسلامی و به تبع آن افغانستان به تبعیت از اصل قانونیت جرایم و جزاها، جرایم و جزاهای تعزیری را ضمن مجموعه‌های تحت عنوان قانون و یا کُد تدوین و به بیان احکام مربوط به آن پرداخته‌اند. تحقیق حاضر از آن جهت به-مسئله تعزیر خصوصاً تعزیر مالی اختصاص داده شده است که بعد از استقرار امارت اسلامی و آغاز فعالیت محاکم و ادارات امارتی امور مربوط تعزیر مالی و غیر مالی

مرتکبین اعمال جرمی به اساس فقه حنفی شریعت اسلامی صورت می‌گیرد که در این میان تعزیر مالی مرتکبین اعمال جرمی و تعزیر مرتکبین تخلفات مستوجب تعزیر مالی معطل قرار داده شده و مسأله جواز و عدم جواز آن به اساس تصویب کابینه امارت اسلامی افغانستان، به استفتاء محول گردیده است.

تعزیر مالی و مشروعیت آن از جمله مسائل محل بحث، مهم و پیچیده میان فقهای اسلامی است و در خصوص جواز آن خصوصاً تعزیر با اخذ مال میان فقهای مذاهب اسلامی اتفاق نظر وجود ندارد. امام ابوحنیفه و فقهای حنفی به استثنای امام ابویوسف تعزیر با اخذ مال را جایز نمی‌دانند. شافعی‌ها و حنبلی‌ها هم قائل به جواز تعزیر با اخذ مال نیستند اما فقهای مالکی در موارد خاص آن را جایز می‌دانند. این مقاله در صدد آن است تا مفهوم تعزیر، مشروعیت، اهداف ناشی از اجرای جزای تعزیری و انواع آن را بیان نموده و سپس آرای فقهای مذاهب اسلامی را در خصوص جواز و عدم جواز تعزیر با اخذ مال را بررسی نماید.

۱- مفاهیم

در ذیل بحث حاضر مفاهیم کاربردی این تحقیق که در بر گیرنده؛ مفهوم تعزیر، مفهوم مال و مفهوم شریعت می‌باشد، به بیان گرفته می‌شود.

۱-۱- مفهوم تعزیر

تعزیر اسم بوده و مصدر آن عزَز می‌باشد و به معنی تعظیم، نصرت، تأدیب، رد و منع آمده است.^۱ چنانچه الله متعال جل جلاله می‌فرماید: **[وَتُعْزِرُوهُ وَتُقَرِّبُوهُ]** ۲ ترجمه:

۱ . هیئت کبار علماء الاسلام (۱۴۳۲ هـ. ق) الموسوعة الفقهية، جلد ۱۲، بلوچستان: مکتبه علوم اسلامیة، صفحه ۲۵۴.

۲ . القرآن الکریم، سورة الفتح، الآية ۹.

«و نصرت دهید(دین) او را و تعظیم کنید او را»^۱ و در اصطلاح تعزیر عقوبت غیر مقدره در شریعت اسلامی است که واجب می‌شود بر حق الله و بر حق انسان در هر آن گناهی که در آن نه حد است و نه کفاره.^۲ غیر مقدره بودن جرایم تعزیری به این مفهوم است که به مانند جرایم حدود، قصاص و دیات، محدود و معین نبوده، کیفیت، نوعیت و مجازات آن‌ها از جانب شارع مشخص نگردیده است. تعزیر از خفیف ترین نوع جرایم شروع و تا شدید ترین آن‌ها تسری پیدا می‌کند. تعیین نوعیت و کیفیت تعزیر مفوض به حاکم اسلامی می‌باشد، تا هر عملی را که به مصلحت اجتماع تشخیص ندهد آنرا جرم شمرده و بر آن مجازات تعیین نماید.^۳ البته تا آنجائی که در شرع برایش صلاحیت داده شده است به گونه‌ای که تعیین و تطبیق تعزیر نباید مخالف احکام و قواعد کلی شرع باشد.

هم چنین در تعریف اصطلاحی تعزیر گفته شده است: تعزیر؛ تأدیب، استصلاح و زجر در برابر ارتکاب گناهی است که در آن حدود و کفارات تشریح نشده است.^۴

۲-۱- مفهوم مال

مال از لحاظ لغوی آن شی است که مالک می‌شود، از جمیع اشیاء.^۵ در خصوص تعریف اصطلاحی مال فقها بیان می‌دارند «مال اسم است برای هر آن چیزی که خلق شده برای اقامه مصلحت انسان‌ها، اما به اعتبار تمول و تمول حفاظت و نگهداری شیء

۱. شبیر احمد، دیوبندی (۱۳۸۵ هـ. ش) تفسیر کابلی. ترجمه و تفسیر: محمود حسن دیوبندی، طبع یازدهم، جلد ۶، تهران: نشر احسان، ص ۷۰.

۲. الموسوعة الفقهیه، پیشین.

۳. عبدالقادر، عوده (۱۳۸۹) جرم و ارکان آن. جلد اول، ترجمه: حسن فرهودی نیا، تهران: نشر یاد آوران، ص ۹۲.

۴. محمد امین، الشهیر بابن عابدین (۱۴۱۱ هـ. ق) حاشیه رد المختار علی الدر المختار. بیروت، دارالفکر، الجلد ۴، ص ۲۲۷.

۵. ابن المنظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ هـ. ق) لسان العرب. طبع اول، جلد ۶، بیروت: مطبعه دار صادر، ص ۲۱۳.

است برای وقت ضرورت.^۱ هم‌چنین در خصوص تعریف اصطلاحی مال گفته شده است؛ مال هر آن چیزی است که میل و طبع انسان به‌طرف آن کشانیده می‌شود و ذخیره کردن آن برای وقت حاجت ممکن باشد.^۲

۳-۱- مفهوم شریعت

شریعت در لغت به دو معنی آمده است؛ طریقه مستقیم و آشکار و محل ورود آب. در اصطلاح؛ شریعت احکام مختلف دینی است که الله جل جلاله برای بندگانش بیان نموده است. به بیان دیگر شریعت آن دسته از احکامی دینی است که الله جل جلاله ذریعه قرآن کریم یا سنت پیامبر صلی الله علیه و سلم برای بندگانش بیان نموده است.^۳

۲- مشروعیت تعزیر

آیات و احادیث متعددی دلالت بر مشروعیت تعزیر دارد. چنانچه الله متعال در قرآن کریم در باب تأدیب زوجه می‌فرماید: [**وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا**]^۴ ترجمه: «و زنانی که می‌ترسید از بد خوئی شان پس پند دهید ایشان را و جدا کنید ایشان را در خواب‌گاه، و بزنید ایشان را پس اگر اطاعت کنند از شما پس تلاش نکنید علیه ایشان راه الزام را، هر آئینه خدا هست بلند و برتر.»^۵

۱. شمس الدین، محمد بن احمد بن ابی سهیل السرخسی الحلوانی (۱۹۹۳) المبسوط. طبع اول، بیروت: دارالکتب العلمیه، ص ۵۹۱.

۲. رد المختار علی الدر المختار. پیشین، ص ۵۱۰.

۳. دادمحمد، نذیر (۱۳۹۳ ه.ش) اساسات حقوق اسلام، جزء اول، کابل: انتشارات رسالت، صص ۷۴-۷۵.

۴. القرآن الکریم، سورة النساء، الایه ۳۴.

۵. محمد شفیع، عثمانی (۱۳۸۵ ه.ش) تفسیر معارف القرآن، جلد سوم، ترجمه: محمد یوسف حسین پور، تهران: نشر شیخ الاسلام احمد جام، ص ۴۸۷.

وجه دلالت: آیه کریمه دلالت به جواز تعزیر دارد زیرا الله متعال به زوج اجازه می- دهد تا زوجه اش را در برابر نشوز وی تأدیب نماید و این تأدیب را الله متعال مباح گردانیده است.

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و سلم نقل شده است «**عن بهز بن حکیم، عن أبیه، عن جدّه أن النبی صلی الله علیه وسلم حبس رجلاً فی تهمه.**»^۱ ترجمه: از بهز بن حکیم روایت است از پدر و جد خود روایت می کند که رسول الله صلی الله علیه و سلم حبس کرد مردی در برابر تهمت. هم چنین روایت شده که از رسول الله صلی الله علیه و سلم شنیده شده است «**لا تجلدوا فوق عشرة اسواط الا فی حد من حدود الله**»^۲ در تعزیر بیش از ده شلاق نزنید مگر در حدی از حدود الهی باشد که بیشتر بزنید.»^۳ یعنی در غیر از معصیت الله جل جلاله بالا تر از ده دره نزنید. هم چنان نقل شده است که حضرت عمر رضی الله عنه مجرمین را مستحق زدن بودند با دره میزد و بندی خانه ای را درست کرده بود که یک تعداد مجرمین را محبوس می ساخت و زن نوحه گر و آوازه خوان را میزد که حتی موی سرش ظاهر شد.^۴

۳- اهداف تعزیر

مهم ترین هدف تعزیر در شریعت اسلامی؛ حفظ مقاصد شریعت اسلامی (حفظ دین، نفس، عقل، نسل و مال)، تأمین منافع عمومی، تنبیه، اصلاح و تربیت مجرم است.^۵

^۱ . أبو داود؛ سلیمان بن الأشعث السجستانی (۱۴۲۲ هـ.ق) سنن ابی داود. طبع اول، جلد ۲، بیروت: نشر دار المعرفه، حدیث شماره ۳۶۳۰.
^۲ . محمد ابن اسمعیل، البخاری (۱۴۲۳ هـ.ق) صحیح البخاری، بیروت: مکتبه دار ابن اثیر، حدیث شماره ۶۸۴۹، ص ۱۶۹۴.
^۳ . سید سابق (۱۹۹۸ م) فقه السنه، جلد سوم، قاهره: نشر الختار الاسلامی، ص ۲۷۰.
^۴ . همان.
^۵ . الموسوعة الفقهیه، پیشین، صص، ۲۵۶-۲۵۷.

۴- فرق میان تعزیرات و حدود

حدود از جمله جرایم مقدره بوده که نوعیت و جزای آن از جانب شارع مشخص گردیده است در حالی که تعزیرات از جمله جرایم غیر مقدره بوده و تعیین نوعیت و مجازات آن مفوض به حاکم اسلامی می‌باشد. از جانب دیگر در جرایم حدود حاکم و هیچ شخص دیگری صلاحیت عفو و تخفیف در مجازات مرتکب آنرا ندارد در حالی که جرایم تعزیری قابل عفو و گذشت می‌باشند و حاکم اسلامی می‌تواند مجرم را عفو نموده و یا در مجازات وی تخفیف به عمل آورد، هم‌چنین متضرر هم در بعضی حالات می‌تواند در خصوص جرمی که جانی علیه او مرتکب شده است، از او بگذرد و عفو نماید.^۱

۵- انواع تعزیر

تعزیر در قدم نخست به دو گونه تعزیر مالی و غیر مالی تقسیم می‌گردد. در ذیل بحث حاضر طور مختصر به تعریف و توضیح تعزیر غیر مالی پرداخته شده و سپس طور مفصل به تعریف و توضیح تعزیر مالی پرداخته خواهد شد.

۵-۱- تعزیر غیر مالی

تعزیر غیر مالی به آن نوع تعزیری اطلاق می‌گردد که رنج و عذاب حاصل از اعمال آن متوجه نفس و بدن شخص مرتکب عمل خلاف شرع بوده و باید رنج و تعب حاصل از اجرای آنرا بر نفس و بدن خود تحمل نماید. در خصوص تعزیر غیر مالی می‌توان از تعزیر با توبیخ، تعزیر با ضرب، تعزیر با حبس، تعزیر با قتل و تعزیر با حرمان نام برد.^۲

۱. جرم و ارکان آن، پیشین، صص ۹۳-۹۴.

۲. کمال الدین محمد بن عبدالواحد السیواسی (۱۴۲۴ ه.ق) شرح فتح القدر. جلد ۴، ریاض: دار عالم الکتب، صص ۲۱۲-۲۱۳.

۲-۵- تعزیر مالی

تعزیر مالی تعزیری است که محل تطبیق آن نفس و بدن مرتکب عمل جرمی نه بلکه مال او می باشد. به این مفهوم که مرتکب عمل خلاف شرع یا مجرم در موارد معینه آن با اِتلاف، تغییر، حبس یا اخذ مقداری از مال تعزیر می شود. ذیلاً انواع تعزیر مالی که شامل تعزیر با اِتلاف مال، تعزیر با تغییر مال، تعزیر با حبس مال و تعزیر با اخذ مال می باشد، به بیان گرفته می شود.

۱-۲-۵- تعزیر با اِتلاف مال

تعزیر با اِتلاف مال به حالتی اطلاق می گردد که مرتکب عمل خلاف شرع ذریعه تلف کردن مالی که او مالک آن محسوب می گردد، تعزیر می شود. نابود کردن محل منکرات مانند شکستن و یا سوختاندن بت‌ها و از بین بردن اسباب و وسایل محل ارتکاب عمل خلاف شرع به مانند از بین بردن ظروف و وسایلی که غرض تهیه و نگهداری شراب استفاده گردیده است از جمله موارد تعزیر با اِتلاف مال می باشد.^۱ در خصوص جواز تعزیر با اِتلاف مال، حدیثی از رسول الله صلی الله علیه و سلم روایت شده است که ذیلاً نقل می گردد:

[عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص: «إِنَّ أَنْثَقَلَ صَلَاةٍ عَلَى الْمُتَنَافِقِينَ صَلَاةُ الْعِشَاءِ وَصَلَاةُ الْفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لِأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبَوًّا، وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَمُرَ بِالصَّلَاةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ أَمُرَ رَجُلًا فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِيَ بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزْمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ فَأُحْرَقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتُهُمْ بِالنَّارِ». زَادَ فِي رِوَايَةٍ: «وَلَوْ عَلِمَ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَظْمًا سَمِينًا لَشَهِدَهَا يَغْنِي صَلَاةَ الْعِشَاءِ»].^۲

۱. وهبة، الزحيلي (۱۴۲۷ هـ ق) الفقه الاسلامي وادلته. چاپ سوم، جلد ۷، دمشق: دارالفكر، ص ۵۵۹۷.
 ۲. ابی الحسین، مسلم بن حجاج (۱۴۱۲ هـ ق) صحیح مسلم. طبع اول، جلد ۱، بیروت: دارالکتب العلمیة، حدیث ۶۵۲، صص ۴۵۱-۴۵۲.

ترجمه: ابوهیریره رضی الله عنه روایت می‌کند که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: «نمازهای عشا و فجر، دشوارترین نمازها برای منافقان، بشمار می‌روند؛ البته اگر آن‌ها اجر و ثواب این دو نماز را می‌دانستند، سینه خیز هم که شده بود، می‌آمدند (و در نماز جماعت، حاضر می‌شدند). همانا من تصمیم گرفتم دستور دهم تا نماز برگزار گردد و شخصی را برای امامت مردم بگمارم؛ سپس با افرادی که دسته‌های هیزم با خود دارند به سوی کسانی بروم که برای نماز جماعت حاضر نمی‌شوند و آن‌ها را با خانه‌هایشان به آتش بکشم». و در روایتی دیگر، علاوه بر این‌ها آمده است که فرمود: «اگر آنها می‌دانستند که استخوانی فربه (گوشت خوبی) نصیب‌شان می‌شود، حتماً برای نماز عشا حضور پیدا می‌کردند»^۱.

وجه دلالت: در حدیث مذکور از به آتش کشیدن خانه‌های اشخاصی نام برده شده است که به نماز جماعت حاضر نمی‌شوند. بناً دلیلی است به جواز تعزیر با اِتلاف مال.

۲-۲-۵- تعزیر با تغییر مال

تعزیر با تغییر مال به حالتی اطلاق می‌گردد که شخص ذریعۀ تغییر شکل مالی که به او تعلق دارد، تعزیر می‌شود. چنانچه در حدیثی از رسول الله صلی الله علیه و سلم نقل شده است: [عن یونس بن ابي إسحاق، عن مجاهد قال: حدثنا أبو هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أتاني جبريل عليه السلام فقال لي: أتيتك البارحة فلم يمنعني أن أكون دخلت إلا أنه كان على الباب تماثيل، وكان في البيت قرام ستر فيه تماثيل، وكان في البيت كلب، فمُرُّ برأس التمثال الذي في البيت يقطع فيصير كهيئة الشجرة، ومر بالستر فليقطع فليجعل منه وسادتين منبوذتين توطآن،

^۱. زکی الدین؛ عبدالعظیم مندزی (۱۴۳۷ هـ ق) مختصر صحیح مسلم. جلد ۱، ترجمه: عبدالقادر ترشابی، بی جا،

ومر بالكلب فليخرج" ففعل رسول الله صلى الله عليه وسلم وإذا الكلب لحسن أو حسين كان تحت نضدٍ لهم، فأمر به فأخرج. ۱]

ترجمه: از یونس ابن ابی اسحاق از مجاهد روایت است که گفت تحدیث نمود ما را ابو هریره رضی الله عنه که فرمود رسول الله صلی الله علیه و سلم؛ آمد من را جبرئیل علیه السلام گفت برایم دیشب آمدم مانع از دخولم نشد مگر این که در دروازه تمثال (تصویر موجود ذیروح) بود و در خانه پرده بود که در آن نیز تمائیل و تصاویر بود و بود در خانه سگی، پس دستور بده به قطع سر تمثال که در خانه است تا به شکل درختی قرار گیرد و دستور بده به قطع پرده تا از آن دو بالش ساخته شود و در باره سگ دستور بده تا از خانه اخراج گردد پس جناب اجراءت نمودند. سگ از حسن و حسین بود که در زیر بارچین قرار داشت، خارج کرده شد.

وجه دلالت: در حدیث نقل شده به قطع سر تصویر ذیروح موجود در دروازه خانه و قطع پرده ای که در آن تصویر موجود بوده حکم شده است. دیده می شود درین حدیث دستور به إتلاف مال داده نشده است بلکه دستور به گونه ای است که مال در حال خود باقی است اما در شکل مال تغییر وارد می گردد.

۳-۲-۵- تعزیر با حبس مال

تعزیر با حبس مال به حالتی اطلاق می گردد که چیزی از مال مجرم برای مدتی از او نگه داشته می شود تا از کاری که مرتکب گردیده خود داری کند. سپس حاکم آن را به او بر گرداند، نه اینکه حاکم آن را به نفع خود یا برای بیت المال مصادره نماید. زیرا برای هیچ یک از مسلمانان جایز نیست که بدون دلیل شرعی مال کسی را بگیرد.^۲

۱. أبو داود؛ سلیمان بن الأشعث السجستانی (۱۴۱۶ هـ ق) سنن أبی داود. جلد ۳، بیروت: دار الکتب العلمیة،

حدیث شماره ۴۱۵۸، ص ۷۶.

۲. الموسوعة الفقهية، پیشین، جلد ۱۲، صص ۲۶۹-۲۷۰.

۴-۲-۵- تعزیر با تملیک یا اخذ مال

تعزیر با تملیک یا اخذ مال به حالتی اطلاق می‌گردد که مرتکب عمل جرمی تعزیراً مکلف به پرداخت مقداری از مال به بیت المال می‌گردد. جریمه‌های نقدی و جزایهای نقدی در نظام‌های معاصر نمونه بارزی از تعزیر با تملیک یا اخذ مال است.

۶- حکم تعزیر مالی

در خصوص تعزیر مالی مرتکب عمل جرمی ذریعۀ اِتلاف، تغییر و حبس مال اختلافی میان فقها به ملاحظه نمی‌رسد. اما در خصوص تعزیر مرتکب عمل جرمی ذریعۀ تملیک یا اخذ مال او فقها با هم اختلاف دارند. تعدادی از فقها تعزیر مرتکب عمل جرمی را ذریعۀ تملیک مال او جایز ندانسته و تعدادی هم به آن جواز می‌دهند. اصل در مذهب احناف بر عدم جواز تعزیر با اخذ مال است و این قول امام ابوحنیفه و امام محمد می‌باشد اما امام ابویوسف تعزیر با اخذ مال را در صورتی که در آن مصلحت باشد جایز می‌داند. از دید شافعی‌ها در مذهب قدیم شان تعزیر با اخذ مال جواز داشته اما در مذهب جدید شان جواز ندارد. مالکی‌ها قائل به جواز تعزیر بالمال در موارد خاص آن می‌باشند اما حنبلی‌ها تعزیر مرتکب عمل جرمی را ذریعۀ تملیک یا اخذ مال او جایز نمی‌دانند.

در ذیل نظریات فقها مبنی بر عدم جواز تعزیر مالی مرتکب عمل جرمی ذریعۀ تملیک یا اخذ مال او همراه با دلایل آن بیان شده و سپس نظریات قائلین به جواز تعزیر مالی مرتکب عمل جرمی ذریعۀ تملیک یا اخذ مال همراه با دلایل آن‌ها نقل می‌گردد.

۱-۶- نظریات علما مبنی بر عدم جواز تعزیر مالی ذریعۀ اخذ مال مجرم

استدلال قائلین به عدم جواز تعزیر با تملیک یا اخذ مال آیاتی از قرآن کریم و احادیثی از رسول الله صلی الله علیه و سلم می‌باشد که ذیلاً نقل می‌گردد.

الله متعال می‌فرماید: **إِنَّمَا أُيِّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا** [ترجمه: «ای ایمان داران! نخورید مال یکدیگر را با هم به ناحق مگر ای نکه تجارت باشد با رضایت هم‌دیگر و نکشید یکدیگر را، بدون شک الله تعالی بر شما مهربان است.»^۲]
 وجه دلالت: الله متعال حرام گردانیده است اخذ مال انسان‌ها را مگر به رضایت او یا به سبب مشروع. این درحالی است که اخذ مال شخص به سبب تعزیر نه به رضایت اوست و نه هم به سبب مشروع.

همچنین الله متعال می‌فرماید: **وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْنُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ**.^۳ [ترجمه: «و نخورید مال یکدیگر را به ناحق و نفرسانید آن‌ها را به نزد حکام تا بخورید مقداری از مال مردم به - ظلم (ناحق) در حالی که شما می‌دانید.»^۴]
 وجه دلالت: آیه فوق‌الذکر صراحتاً خوردن مال دیگران را به وجه منازعه منع قرار داده است و تعزیر با اخذ مال از همین دسته است، بناً جواز ندارد.

الله متعال در موضع دیگری می‌فرماید: **وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا**^۵ [ترجمه: «و بدهید به زنان مهریه‌شان را به - خوشی پس اگر آن‌ها از آن چیزی برای شما به خوشی خویش گذاشتند بخورید گوارا»].^۶

۱. القرآن‌الکریم، سوره‌النساء، الآیه ۲۹.

۲. معارف القرآن، پیشین، ص ۴۶۵.

۳. القرآن‌الکریم، سوره‌البقره، الآیه ۱۸۸.

۴. معارف القرآن، پیشین، جلد ۲، ص ۱۴۲.

۵. القرآن‌الکریم، سوره‌النساء، الآیه ۴.

۶. معارف القرآن، جلد سوم، پیشین، ص ۳۶۴.

وجه دلالت: مفهوم آیه فوق الذکر این است که جواز ندارد اخذ مال غیر تا آن‌که به آن رضایت قلبی نداشته باشد و تعزیر مجرم، متخلف و گناه کار با اخذ مال او توأم با رضایت قلبی وی نمی‌باشد، بناً جواز ندارد.

هم‌چنان از قول رسول الله صلی الله علیه و سلم در خطبه وداع روایت شده است؛
[...فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ، - قَالَ مُحَمَّدٌ: وَأَحْسِبُهُ قَالَ - وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ،
كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بِلَدِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ...]^۱ ترجمه: بدانید که خون‌های شما، و اموال شما (راوی می‌گوید) فکر می‌کنم که گفتند: و آبروی شما؛ بر هر یک از شما، مانند حرمت امروز شما، در همین شهر شما، در همین ماه شما، حرام است.^۲

وجه دلالت: حدیث فوق الذکر در خصوص تحریم گرفتن مال مردم بدون حق و رضایت آن‌ها صراحت کامل دارد، در حالی‌که در تعزیر با اخذ مال رعایت حرمت اخذ مال انسان‌ها صورت نمی‌گیرد.

در قول دیگری از پیامبر صلی الله علیه و سلم نقل شده است که ایشان می‌فرمایند:
[لا يحل لامرئ من مال أخيه إلا ما أعطاه عن طيب نفس]^۳ ترجمه: حلال نیست برای انسان از مال برادرش مگر این‌که داده شده باشد برایش از طیب نفس (رضایت قلبی).

وجه دلالت: مفهوم حدیث فوق الذکر این است که جواز ندارد اخذ مال غیر تا آن‌که به آن رضایت قلبی نداشته باشد و تعزیر مجرم با اخذ او مال توأم با رضایت قلبی وی نمی‌باشد، بناً جواز ندارد.

۱ . صحیح البخاری، پیشین، حدیث شماره ۴۴۰۶، صص ۱۰۷۸-۱۰۷۹.

۲ . عبدالرحیم؛ فیروز هروی (بی‌تا) فتح الباری. جلد پنجم، شرح مختصر صحیح البخاری، بی‌جا، صص ۱۵۳-۱۵۲.

۳ . احمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن اسد الشیبانی (بی‌تا) مستند امام احمد ابن حنبل. جلد ۵، قاهره: موسسه قرطبه، ص ۱۱۳.

هم‌چنین از لحاظ عقلی نیز می‌توان گفت؛ تعزیر با اخذ مال سبب تسلط حاکم ظالم بر مال انسان‌ها می‌گردد. از جانب دیگر در خصوص تعزیر با اخذ مال باید گفت که؛ منجر به تفکیک و تمایز میان اغنیا و فقرا می‌گردد، زیرا غنی قادر است تا تعزیر مالی را پرداخت نماید در حالی که چنین توانایی نزد فقرا ممکن است موجود نباشد.

۲-۶- نظریات علما مبنی بر جواز تعزیر مالی با اخذ مال مجرم

تعدادی از فقها تعزیر مرتکب عمل جرمی را ذریعۀ تملیک یا اخذ مال او جایز دانسته‌اند. امام ابو یوسف رضی الله عنه از احناف، ابن تیمیه و ابن قیم الجوزیه از جمله فقهای حنبلی، قائلین به تعزیر مرتکب عمل جرمی ذریعۀ تملیک یا اخذ مال هستند.

قائلین به جواز تعزیر با اخذ مال به حدیث ذیل استناد می‌نمایند:

[عن بهز بن حکیم، عن أبيه، عن جده: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "في كلِّ سائمة إبلٍ في أربعين بنت لبونٍ، لا يفرق إبلٌ عن حسابها، من أعطاها مؤتجراً" قال ابن العلاء: "مؤتجراً بها" "فله أجرها، ومن منعها فإنها آخذوها وشطر ماله، عزمة من عزمات ربنا عزوجل، ليس لآل محمدٍ منها شيءٌ".]^۱

بهز ابن حکیم از پدرش که پدرش از جد اش روایت کرده است روایت می‌کند: یقیناً رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند: در هر چهل شتر چرنده یک بنت لبون (شتر دوساله قدم در سه) است، از حساب مقدر شترها تفریق نشود، هر که عطا کرد این زکات را در حالیکه طالب اجر بود، برای آن پاداش زکات پرداخت شده اش است و کسی که منع فرمود زکات مال اش را، ما حتماً از نزدش می‌گیریم و قسمتی از مال اش را، مطلوبی از مطلوبات پروردگار ما است (حق و واجب از حقوق و واجبات پروردگار ما است) برای آل محمد چیزی از این نمی‌رسد.

۱. سنن أبو داود، پیشین، جلد اول، حدیث شماره ۱۵۷۵، ص ۲۵۷.

وجه دلالت: در این حدیث رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده است؛ جزای شخصی که زکات را نمی‌دهد، گرفتن زکات از مال او است که نوع تعزیر با اخذ مال می‌باشد.

در عمل به‌ظاهر این حدیث میان علما و فقها اختلاف وجود دارد. برخی فقها به-ظاهر این حدیث استدلال نموده و قائل به‌جواز تعزیر با اخذ مال هستند. عدّه از فقها در خصوص حدیث فوق‌الذکر مبنی بر جواز تعزیر با اخذ مال اعتراضاتی را وارد کرده‌اند، برخی قائل به‌نسخ آن بوده و برخی هم قائل به تأویل آن هستند. ذیلاً به آن‌ها پرداخته می‌شود.^۱

الف: نظریات علمای قائلین به تأویل نص حدیث؛

- تعدادی از فقها معتقد اند که غلول در صدقه و غنیمت موجب غرامت مالی نیست. که این مذهب ثوری و اصحاب رأی (احناف) است. اما شافعی نیز به‌همین مسأله معتقد است.
- امام اوزاعی معتقد است که امام حق دارد قسمتی از مال آن‌را (کسیکه غلول کرده) حریق و إتلاف نماید. امام احمد و اسحاق نیز قائل به‌این موضوع هستند.
- ابراهیم حربی حدیث فوق‌را تأویل می‌نماید که مراد از گفتن شطر مال، گرفتن خیار مال است یعنی گرفتن بهترین مال است.
- عدّه دیگر معتقد هستند که این حدیث بر سبیل وعید است. همچنین در مورد مرویات بهز ابن حکیم محدثین چنین نظریات دارند:
- ابو حاتم رازی گفته است بهز ابن حکیم شیخ است احادیثی که نقل کرده است نوشته شود و لیکن احتجاج به آن نشود.

^۱ . ابی محمد، محمود بن احمد بن موسی بدرالدین العینی (۱۴۲۰ هـ.ق) شرح سنن ابی داوود للعینی، چاپ ۱، جلد ۶، ریاض: مکتبه الرشید، ص ۲۵۹.

- ابن حبان گفته است بهز ابن حکیم کثیر الخطا بوده است.^۱

ب: قائلین به نسخ حدیث

-قائلین به نسخ حدیث مروی بهز ابن حکیم به حدیث ذیل استناد می نمایند:

{عَنْ ابْنِ شَهَابٍ؛ أَنَّ ابْنَ مُحَيِّصَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَخْبَرَهُ أَنَّ نَاقَةَ اللَّبْرَاءِ، كَانَتْ ضَارِيَةً، دَخَلَتْ فِي حَائِطِ قَوْمٍ. فَأَفْسَدَتْ فِيهِ. فَكَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ فِيهَا. فَقَضَى أَنَّ حِفْظَ الْأَمْوَالِ عَلَى أَهْلِهَا بِالنَّهَارِ. وَعَلَى أَهْلِ الْمَوَاشِي مَا أَصَابَتْ مَوَاشِيَهُمْ بِاللَّيْلِ. فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ، بِمِثْلِهِ. [۲]}

ترجمه: ابن شهاب از ابن محیصه انصاری اخبار کرد؛ شتری که به برآ تعلق داشت، بسیار ضرر رسان بود، داخل حریم یک قوم شد و باعث تخریب گردید و در این مورد شخصی به رسول الله صلی الله علیه و سلم خبر داد ایشان فیصله نمودند که حفاظت مال از طرف روز به عهده اهل مال است و از طرف شب به عهده چوپان است (پس فیصله نمود رسول صلی الله علیه و سلم) به مثل آن. (به مثل آنچه از جانب شتر تخریب صورت گرفته بود).

وجه دلالت: به اساس حدیث فوق الذکر (فَأَفْسَدَتْ فِيهِ) و (فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ، بِمِثْلِهِ) حکم به ضمان آنچه را که شتر فاسد نموده صورت گرفته است نه غرامت دو برابر. بناً تعزیر بالمال در صدر اسلام وجود داشته و به اساس این حدیث، حدیث مروی بهز ابن حکیم منسوخ بوده و تعزیر با اخذ مال جواز ندارد.^۳

۱. همان، ص ۲۶۰.

۲. ابن ماجه؛ اب عبدالله محمد بن یزید القزوینی (۱۴۲۰ هـ ق) سنن ابن ماجه. جلد ۱، ریاض: دار احیاء کتب العربیه، حدیث شماره ۲۳۳۲، ص ۷۸۱

۳. شرح سنن ابی داوود للعینی، پیشین، ص ۲۶۱.

نتیجه‌گیری

تعزیر عقوبت غیر معین و غیر مقدره و مفوض به رأی حاکم اسلامی است. حاکم اسلامی می‌تواند به منظور حفظ مقاصد شریعت اسلامی و تأمین منفعت عمومی جامعه تعدادی از اعمال را جرم دانسته و مرتکبین آن‌ها را تعزیر نماید. تعزیر مجرم، متخلف و گناه کار می‌تواند از طریق اعمال جزاهای غیر مالی و یا اعمال جزاهای مالی صورت گیرد. در تعزیر غیر مالی قاضی می‌تواند به توبیخ، ضرب، حبس و یا حتی اعدام مرتکب عمل جرمی حکم صادر نماید. تعزیر مالی می‌تواند با اِتلاف، تغییر شکل، حبس و یا اخذ مال مرتکب عمل جرمی به همراه باشد. در خصوص تعزیر غیر مالی مرتکب عمل جرمی در حالات قبل الذکر و تعزیر مالی او با اِتلاف، تغییر و حبس مال‌اش میان فقهای اسلامی اختلافی وجود ندارد اما در خصوص تعزیر با اخذ مال، فقها با هم اختلاف نموده‌اند. جمهور فقها با استناد به آیات و روایات نقل شده تعزیر با اخذ مال را جایز نمی‌دانند اما امام ابویوسف از جمله احناف و مالکی‌ها در موارد خاص تعزیر با اخذ مال را جایز می‌دانند. به نظر می‌رسد نظر به شرایط و احوال کنونی حاکم در کشور نظریه امام ابویوسف در خصوص جایز بودن تعزیر با اخذ مال صواب باشد. بهتر خواهد بود امارت اسلامی افغانستان به مسأله تعزیر مالی خصوصاً تعزیر با اخذ مال توجه خاصی را مبذول داشته و ازین نوع تعزیر به عنوان یک شیوه پیش‌گیری از ارتکاب جرایم و تخلفات و اصلاح و تربیت مجرمین و متخلفین استفاده نماید. زیرا هزینه‌های اجتماعی و مالی حبس برای جامعه و امارت اسلامی فوق العاده گزاف بوده و مؤثریت چندانی در پیش‌گیری از جرایم و تخلفات نداشته و باعث اصلاح مجرمین و متخلفین نیز نمی‌گردد. از سوی دیگر نظر به تحقیقات انجام شده، تعزیر مجرم و متخلف به واسطه حبس‌های کوتاه مدت نه تنها این‌که در اصلاح مجرم و متخلف مؤثر نیست بلکه به سبب فاسد بودن محیط زندان، سبب حرفه‌ای شدن آن‌ها نیز می‌گردد. از جانب دیگر امروزه اکثریت کشور های اسلامی به مانند عربستان سعودی، مصر، عراق، پاکستان، ایران ... جریمه‌ها و جزاهای نقدی که همانا تعزیر به واسطه اخذ مال می‌باشد را پذیرفته و شامل نظام حقوقی خویش نموده‌اند.

منابع و مأخذ

القرآن الكريم

- محمد بن مكرم، ابن المنظور (۱۴۱۴ هـ ق) لسان العرب. طبع اول، جلد ۶. بيروت: مطبعة دار صادر.
- ابن عابدين، محمد امين (۱۴۱۱ هـ ق) حاشيه رد المختار على الدر المختار. جلد ۴، بيروت: دارالفكر.
- البخارى، محمد ابن اسمعيل (۱۴۲۳ هـ ق) صحيح البخارى. بيروت: مكتبة دار ابن اثير.
- ديوبندى، شبير احمد (۱۳۸۵ هـ ش) تفسير كابل. ترجمه و تفسير، محمود حسن ديوبندى، طبع يازدهم، جلد ۶، تهران: نشر احسان.
- الزحيلي، وهبة، (۱۴۲۷ هـ ق) الفقه الاسلامى وادلته، چاپ سوم، جلد هفتم، دمشق: دارالفكر.
- السجستاني، ابو داود سليمان بن الأشعث (۱۴۲۲ هـ ق) سنن ابى داود. طبع اول، جلد دوم. بيروت: دار المعرفة.
- ----- (۱۴۱۶ هـ ق) سنن أبى داود، جلد ۳، بيروت: دار الكتب العلمية.
- السرخسى الحلوانى، شمس الدين محمد بن احمد بن ابى سهيل (۱۹۹۳) المبسوط. طبع اول. بيروت: دارالكتب العلمية.
- سيد سابق (۱۹۹۸ م) فقه السنه، جلد سوم. قاهره: الختار الاسلامى.
- السيواسى، كمال الدين محمد بن عبدالواحد (۱۴۲۴ هـ ق) شرح فتح القدير، جلد چهارم. رياض: دار عالم الكتب.
- الشيبانى، احمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن اسد (بيتا) مستند امام احمد ابن حنبل، جلد ۵، قاهره: موسسه قرطبه.
- عثمانى، محمد شفيح (۱۳۸۵ هـ ش) تفسير معارف القرآن، جلد سوم، ترجمه: محمد يوسف حسين پور، تهران: نشر شيخ الاسلام احمد جام.
- عوده، عبدالقادر (۱۳۸۹) جرم و ارکان آن. ترجمه: حسن فرهودى نيا، جلد اول، تهران: نشر ياد آوران.
- العينى، ابى محمد محمود بن احمد بن موسى بدرالدين (۱۴۲۰ هـ ق) شرح سنن ابى داود للعينى، چاپ ۱، جلد ۶، رياض: مكتبة الرشيد.
- فيروز هروى، عبدالرحيم (بيتا) فتح البارى، شرح مختصر صحيح البخارى جلد پنجم، بى جا.
- القزوينى، ابن ماجه ابى عبدالله محمد بن يزيد (۱۴۲۰ هـ ق) سنن ابن ماجه، جلد ۱، رياض: دار احيا كتب العربيه.
- نذير، دادمحمد، (۱۳۹۳ هـ ش) اساسات حقوق اسلام، جزء اول. كابل: انتشارات رسالت.
- مسلم بن حجاج، ابى الحسين، (۱۴۱۲ هـ ق) صحيح مسلم، طبع اول، جلد اول، بيروت: دارالكتب العلميه.
- مندزى، عبدالعظيم زكى الدين (۱۴۳۷ هـ ق) مختصر صحيح مسلم، جلد ۱، ترجمه: عبدالقادر ترشابى، بى جا، انتشارات حرمين.
- هيئت كبار علماء الاسلام (۱۴۳۲ هـ ق) الموسوعة الفقهيه، جلد ۱۲، بلوچستان، مكتبة علوم اسلاميه.

د شرعی مقاصدو په ساتنه کی د ابو رول

پوهنمل عبدالوهاب طیب

لنډیز

اوبه د الله تعالی د هغو لویو نعمتونو څخه یو نعمت دی، چې په ټولو مخلوقاتو باندې یې لورولی دی، د دې نعمت شکر په دې کې دی چې ساتنه یې وشي. په دې لیکنه کې د شرعی مقاصدو په ساتنه کې د ابو رول تر عنوان لاندې، دا بیان شوي دي چې اسلامي شریعت د ابو سره هغه لور تعامل کړی چې وضعي قوانین د هغه ډول تعامل څخه عاجز دي. اسلامي شریعت اوبو ته په هغه اهمیت قایل دی چې وضعي قوانین ورته قایل نه دي، په اسلامي شریعت کې د اوبو ساتنه د پنځه گونو ضروریاتو (دین، نفس، مال، عقل او نسل) د ساتنې وسیله بنودل شوې ده. اوبه د عقیدې د رسوخ او محکموالي، د انبیاوو د تصدیق، د عبادتونو د تر سره کولو، د دین د دفاع او مؤمنانو د مرستې، د کافرانو د هلاکت او ماتې له مهمو وسایلو څخه یوه وسیله بنودل شوې، همدارنگه اوبه د نفس د مادي او معنوي ساتنې وسیله ده، لکه څرنگه چې د مال ساتنه هم په اوبو کې شونې ده، همدارنگه قرن کریم او نبوي احادیث د اوبو د علمي معجزاتو

ذخیرې او خزانی دي، اوبه د انساني عقل او پوهې د تکریم او د نسل ساتنې له تحسیني وسایلو څخه یوه مهمه وسیله ده. په لیکنه کې استقرائي او تحلیلي دواړه منهجونه کارول شوي دي. د اوبو پر اهمیت باندې بحث د فقهې، تفسیر، حدیث او سیرت له کتابونو څخه را وړل شوی او د شرعي مقاصدو له نظره تحلیل شوی، ضروریات، حاجیات او تحسینات پکې ذکر شوي دي. همدارنگه د اوبو ساتنه او ورته توجه کول د هغو مهمو مقاصدو څخه دي چې د انسانانو نیکمرغۍ او د بنده گانو گټې پکې نغښتي دي.

کلیدي کلمات: اوبه، شریعت، مقاصد او ساتنه.

پیلیزه

الحمد لله رب العلمين، والصلاة والسلام على خير خلقه سيدنا محمد و آله و أصحابه أجمعين أما بعد:

الله تعالی په انسانانو باندې دومره ډیر نعمتونه کړي، چې له شماره وتلي، د الله تعالی د لویو نعمتونو څخه یو نعمت اوبه دی. اوبه په دنیا کې د الله تعالی د قدرتونو د علامو څخه یوه علامه ده. اوبه د ژوند راز دی؛ ځکه پرته له اوبو څخه ژوند کول محال او ناممکن دی، الله تعالی فرمایلي دي: **{وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ}** (سورة الأنبياء: ۳۰) او له اوبو نه مو هر ژوندي شي پیدا کړ. د اوبو اهمیت او ارزښت په دې کې هم دی چې د ځمکې (۷۱٪) سلنه برخه یې پوښلې ده، دنیوي ټول موجودات (انسانان، حیوانات نباتات او ...) په اوبو سره ژوندي دي. نړۍ د ابو اهمیت درک کړی او د هغې د ساتنې په موخه یې قوانین را منځته کړي دي. دولتونو د اوبو د ساتنې او د تلوث مخنیوي په موخه قوانین وضع کړي؛ خو یاد قوانین تر هغه وخته پورې بسنه نه کوي تر څو د اوبو د ساتنې په اړه یو شرعي او دیني محرک شتون ونه لري، په دې اړه اسلامي شریعت تر وضعي قوانینو ډیر وړاندې دی، د اوبو حفاظت او ساتنې ته یې توجه کړې ده. د اوبو په اړه ځینې عامې لیکنې شوې دي، چې په ټوله کې هغه لیکنې د

جغرافي او نباتاتو د پوهانو لخوا تر سره شوي دي، همدارنگه د اسلامي فقهي په کتابونو کې د اوبو په اړه پراخه موضوعات شتون لري؛ خو د اسلامي علماوو له خوا د شرعي مقاصدو په رڼا کې د اوبو پر اهميت او ارزښت باندې کومه ځانگړې ليکنه نه ده شوې. اميد دی چې دغه ليکنه د هيواد په سطحه اوبو ته د توجه او ساتنې يو وسيله شي.

۱- د مقاصدو پېژندنه

د اسلام احکام د شرعي مقاصدو (ضرورياتو) د ساتنې په موخه راغلي دي، د ضرورياتو په له منځه تلو سره د ژوند چارې له منځه ځي او يا له نيگرتياوو سره مخ کېږي؛ نو اړينه ده چې لومړی د مقاصدو معنا او ورپسې په عام ډول د مقاصدو ډولونه ذکر شي.

۱-۱- د مقاصدو لغوي پېژندنه

مقاصد د مقصد جمع ده او مقصد ميمي مصدر دی چې لاندې معنا کاني لري:

أ- د مقصود او مطلوب ځای په معنا.

ب- نيغه لار، الله تعالی فرمايي: ﴿وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ {سورة النحل، آية: ۹}.

په الله تعالی باندې دی دسمې لارې بيان.

ج- اعتدال (ميانه روي)، نه افراط او نه هم تفريط، الله تعالی فرمايي: ﴿وَأَقْصِدْ فِي

مَشْيِكَ﴾ {سورة لقمان، آية: ۱۹}. په خپلو تلو کې ميانه روي کوه (ابن منظور،

۵۱۴۱۴، ج ۳، ص: ۳۵۳).

۱-۲- د مقاصد اصطلاحي پېژندنه

شيخ محمد طاهر ابن عاشور رحمه الله، مقاصد داسې تعريف کړي دي: هغه اساسات او حکمتونه چې شارع پخپلو ټولو شرعي احکامو کې مراعات کړي او په دنيا کې تر يو خاص ډول شرعي حکم پورې خاص نه وي عبارت له مقاصدو څخه دي. (ابن

عاشور، ۲۰۰۴ م، ج ۲، ص: ۲۱). الخادمي وايي: داسلامي شرعي مقاصدو څخه مراد هغه اهداف او اسرار(رازونه) دي چې شارع د هر شرعي حکم سره وضع کړي دي. (الخادمي، ۲۰۰۱ م، ص: ۱۶)

الريسوني داسې تعريف کړي دي: شرعي مقاصد هغه اهداف دي، چې د بنده گانو د مصلحت په موخه په شريعت کې وضع شوي دي. (الريسوني، ۱۹۹۲ م، ص: ۷) د پورته ذکر شوو ټولو تعريفونو هدف يو دی، چې هغه د يو الله عبادت کول، د دنيا او اخرت نيکمرغي تر لاسه کول دي.

۲- د شرعي مقاصدو ډولونه

علماوو شرعي مقاصد دريو ډولونو ته وېشلي دي: ضروريات، حاجيات او تحسينيات.

۱-۲- ضروري مقاصد

ضروري مقاصد عبارت له هغو مقاصدو څخه دي، چې هر مکلف د دې مقاصدو په ساتنه مأمور دی، که د دغو مقاصدو ساتنه ونه شي د ژوند نظام خرابيږي او امت د فساد خوا ته ځي. (ابن عاشور، ۲۰۰۴ م، ج ۲، ص: ۱۳۸). ياد مقاصد علماوو په پنځو مواردو کې منحصر کړي چې عبارت دي له: د دين ساتنه، د نفس ساتنه، د نسل ساتنه، د عقل ساتنه او د مال ساتنه. يعنې هر مکلف د عقيدې او عمل په لحاظ د خپل دين په ساتنه مأمور دی، د خپل ژوند د ضرورياتو د جوړښت په لحاظ د خپل نفس په ساتنه مأمور دی، د الله تعالی له طرفه د خطاب د مورد د ساتنې په موخه د خپل عقل په ساتنه مأمور دی، د ځمکې د آبادۍ او د نسبونو د اختلاط د مخنيوي په موخه د خپل نسل او عرض په ساتنه باندې مأمور دی. همدارنگه د ذکر شوو څلورو وجوهاتو د جوړښت په موخه د مال په ساتنه مأمور دی. که چېرته بالفرض د ذکر شويو امورو خلاف انسان ته اختيار هم ورکړل شوی وای؛ نو دا امور به ضرورتاً پرې جاري او لازم گرځول شوي

وای او د ده او د ده د اختیار ترمنځ به حائل (پرده) واقع شوي وو؛ نو له همدې وجهې د انسان اختیار او برخه پکې سلب شوې ده. (الشاطبي، ۱۹۹۷م، ج ۲، ص: ۳۰۰).

۲-۲-۲- حاجيات

حاجيات عبارت له هغو مقاصدو څخه دي، چې که مرعات نشي مکلفين د حرج او ستونزو سره مخ کېږي، دغه مقاصد په مکلفينو باندې د توسعي او آساني په موخه وضع شوي دي، د بېلگې په ډوله د مرض په حالت کې د تخفيف ټاکل شوي رخصتونه.

۲-۳-۲- تحسينيات

په نيکو عادتونه باندې عمل کول، د نېو اخلاقو غوره کول او له بدو څخه ځان ساتنه تحسیني مقاصد گڼل کېږي. د بېلگې په ډول د پاکوالي مراعاتول، د نجاستونو څخه ځان ساتنه او د عورت پټول (الشاطبي، ج ۲، ص: ۲۲).

۳-۱- اوبه د دين ساتنې مهمه وسيله

د شريعت د ضروري مقاصدو څخه لومړی او مهم مقصد د دين حفاظت او ساتنه ده، په اوبو سره د دين ساتنه راغلي، چې په لاندې ډول ورڅخه ياودنه کېږي:

۳-۱-۱- اوبه د عقيدې د محکموالي او راسخوالي وسيله ده

د شرعي مقاصدو پېژندنه د مؤمن مسلمان په زړه کې د عقيدې د رسوخ او د هغې د معانيو د عمق او په هغو شرعي احکامو چې د انسان ټولې نېکنيې په کې نغښتې دي، د ده د قناعت سبب کېږي؛ ځکه د انسان د پېدايښت څخه مقصد يوازې د الله تعالی عبادت دی، او د ټولو عبادتونو په رأس کې توحيد قرار لري، په مسلمان بنده باندې لومړی د الله تعالی د توحيد پېژندنه او په هغه باندې ايمان لرل واجب دي. او اوبه د الله تعالی د وحدانيت د بيانولو مهمه وسيله ده چې په ډيرو قرآني آيتونو کې دا موضوع بيان شوې ده، الله تعالی فرمايلي دي: **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ* الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ**

السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ} (سورة البقرة، آية: ۲۱ - ۲۳). ای خلکو د خپل هغه رب بندګي غوره کړئ چې ستاسو او ستاسې څخه د منځنيو تېرو شويو خلکو ټولو هستوونکي دي؛ ښايې چې تاسو له عذابو ځانونه وژغورئ. هماغه ذات دی چې ستاسې لپاره يې ځمکه فرش وغورځوله، آسمان يې چت جوړ کړ، له پاسه يې اوبه راوه وروولې او په هغو سره يې هر ډول حاصلات راوايستل، تاسو ته يې روزي ورسوله؛ نو کله چې تاسو په دې پوهېږئ نور د الله سيالان مه انگېږئ.

ابن کثير رحمه الله د دې آيت په تفسير کې وايي: په دې آيت کې الله تعالی د الوهيت توحيد ذکر کړی او د هغو نعمتونو يادونه يې کړې چې پر خپلو بنده ګانو باندې يې لورولي دي، هغه دا چې دوی يې د عدم څخه وجود ته راوستلي، ظاهري او باطني ټول نعمتونه يې پرې کړي دي، ځمکه يې ورته فرش ګرځولې، آسمان يې چت او د آسمان څخه يې اوبه ورته را کښتنه کړې دي او په اوبو سره يې ډول ډول ميوې ورته را زرغونې کړې دي، چې د دوی او د څارويو رزق دی (ابن کثير، ۱۹۹۹ م، ج ۵، ص: ۱۵۵).

سيد قطب رحمه الله د دې آيت تفسير کې ليکي: پر ځمکه د اوبو قضيه او پر ژوند باندې يې اغيزې هغه څه دی چې انکار ورنه نه شي کېدلای. اوبو ته په دې ډول باندې اشاره کول د دې ګواهي او دعوت دی چې يوازې بايد د الله تعالی عبادت وشي. او قرآن کریم د الوهيت قضيه په دنيا کې د مشاهدې وړ واقعيتونو په ذکر کولو سره بيان کړې ده، د مشاهدې وړ واقعيتونو څخه يو هم د آسمان څخه د اوبو رابښکته کول او په هغو سره د ځمکې څخه ډول ډول ميوې را ايستل دي، الله تعالی فرمايلي دي: {اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ} (سورة الابراهيم، آية: ۳۲). الله هماغه ذات دی چې آسمانونه او ځمکې يې پيدا کړل او له آسمانه يې اوبه وه وروولې، بيا يې د هغو په وسيله تاسې ته د روزي رسولو راز راز

مېوې پيدا كړې. هغه بېړۍ ستاسې لپاره په كار واچوله، چې په سمندر كې د هغه په حكم روانه شي او سيندونه يې ستاسې لپاره په كار واچول. (دې وايي) د قرآن كريم له معجزاتو څخه دا هم دي، چې دنيا كې د مشاهدې وړ شي بيان تر عقيدې پورې تېري (سيد قطب، ۲۰۲۲م، ج ۱، ص: ۴۷).

۲-۳- اوبه د الله تعالى د وحدانيت له دلايلو څخه يو دليل دی

د الله تعالى په مخلوقاتو كې د ده پر وحدانيت باندې ډير دلايل شتون لري، چې يو له هغو څخه د آسمان څخه د اوبو را بنسخته كول دي، الله تعالى فرمايلي دي: **{الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّىٰ *كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ}** (سورة طه، آية: ۵۳ - ۵۴). همغه ذات چې ستاسې لپاره يې د ځمكې فرش و غوروه او په هغې كې يې ستاسې د تگ لارې جوړې كړې او له آسمانه يې اوبه و اورولې، بيا مو د هغو په وسيله راز راز حاصلات را وټوكول؛ وخورئ او خپل څاروي هم و خروئ. بيشكه په دې كې د هوبنيارانو لپاره ډيرې نښانې دي. امام ابن جرير طبري رحمه الله د دې آيت په تفسير كې ليكلي دي: په دغه ايت كې د الله تعالى د قدرت او لويۍ كوم صفتونه چې بيان شوي دي هغه د الله تعالى د وحدانيت د لايل دي او په دې باندې دلالت كوي چې پرته له الله څخه بل معبود شتون نه لري (الطبري، ۲۰۰۰ م، ج ۱، ص: ۳۱۹). په هغو دلايلو كې يو هم د آسمانه د اوبو را بنسخته كول دي.

۳-۳- اوبه پر انبيا وو د ايمان راوړلو او د هغوی د تصديق وسيله ده

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د نبوت د تصديق لپاره ډيرې معجزې موجودې وې، يو له هغو څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د گوتو څخه د اوبو راوتل وو. انس رضي الله عنه وايي: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يو لوبنی راوړل شو، هغه خپل مبارک لاس په لوبني كې كينبند او د گوتو څخه يې دومره اوبه را ووتلې چې ټول قوم ور باندې اودس وکړ، قناده رضي الله وايي: د انس رضي الله عنه څخه مې وپوښتل:

تاسې په دغه وخت کې څو تنه وئ؟ هغه وويل مونږ دري سوه كسان وو. د رسول الله صلى الله عليه وسلم د گوتو څخه د اوبو په راوتلو كې دوه روايتونه دي، يو دا چې اوبه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د گوتو څخه راووتلې، او بل روايت دا دى چې هغه اوبه چې په لوبني كې وې هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د گوتو په اېښودلو سره ډيرې (البخاري، ۱۴۲۲ هـ، ج ۴، ص: ۱۹۲). شوې. خو په هر حال دواړه حالتونه د نبوت د تصديق لويه معجزه ده.

لكه څرنگه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د گوتو څخه د اوبو را وتل د ده د نبوت د رېښتينولۍ معجزه وه، همدارنگه د ډبرې څخه د اوبو را وتل د موسى عليه السلام د پيغمبرۍ د رېښتينولۍ معجزه وه، الله تعالى فرمايلي دي: **﴿وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا...﴾** (سورة البقرة، آية: ۶۰). هغه وخت در ياد كړه چې كله موسى عليه السلام د خپل قوم لپاره اوبه وغوښتې؛ نو مونږ وويل چې فلانۍ ډبره په خپله همسا سره ووهه، هغه يې ووهله او دوولس چينې ترې را وخوتېدلې.

امام فخر الدين رازي وايي: په دښته كې د اوبو د وركړې نعمت، په عادي وخت كې د اوبو تر نعمت ډير غوره دى. په دښته كې د سختې اړتيا په صورت كې د عصا(لكړې) په وهلو د ډبرې څخه د اوبو راوتل، د الله تعالى په وجود، قدرت او علم باندې دليل دى، همدارنگه د موسى عليه السلام د نبوت پر صدق هم دليل دى (الرازي، ۱۴۲۰ هـ، ج ۱۵، ص: ۱۰۷-۱۰۸).

۴-۳- اوبه د عبادت تر سره كولو وسيله ده

عبادت د دين ستنه، د شريعت جوهر او د عقيدې دليل گڼل كيږي، د عبادت تر سره كولو لپاره د اوبو شتون اړين دى، غسل او اودس عبادت دى او پرته له اوبو نشي تر سره كيدلاى (الموصلې، ۱۹۳۷ م، ج ۱، ص: ۷).

۴- اوبه د دين د دفاع لښکر دی

الله تعالی په اوبو سره د خپل دين ساتنه، د مؤمنانو نصرت او کومک او د کفارو شکست او تباهي راوستلې ده، دبدر په غزوه کې الله تعالی داسې معجزات ښکاره کړل چې د مؤمنانو نصرت یې ورباندې وکړ، یو له هغو معجزاتو څخه د مؤمنانو کومک ته د ملایکو را استول وو، همدارنگه اوبه هم د مؤمنانو د بریا او ثابت قدمي وسیله وگرځېدې، امام فخرالدين الرازي وايي: په بدر کې د الله تعالی د نعمتونو څخه یو نعمت دا قول د الله تعالی دی چې فرمایلي یې دي: **{إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ}** (سورة الأنفال، آیه: ۱۱). هغه وخت یاد کړئ چې الله تعالی د خپل لوري څخه د پرېشاني په بڼه کې پرتاسې د ډاډینې او نه وېرېدو کیفیت خور کړ او له آسمانه یې پر تاسې اوبه را وورولې، تر څو چې تاسې پاک کړي او ستاسې څخه د شیطان اچولې پليدې (وسوسه) ایسته کړي او ستاسې همت پیاوړی کړي او د هغه په وسیله ستاسې قدمونه ټینګ کړي. په حدیث کې راغلي دي: چې مشرکینو هغه ځایونه تر خپل تصرف لاندې راوستل چې اوبه پکې وې، د دوي طمعه او آرزو دا وه چې په دې کار سره به دوی پر مؤمنانو بر لاسي شي. مسلمانان ډیر ترې شول، ووېرېدل چې د اوداسه او څښاک لپاره اوبه نشته، او ډیری مسلمانانو غسل ته هم اړتیا درلوده، او د دې سر بیره دغه ځمکه چې مسلمانان ورباندې وو شکنه وه، پښې پکې نوتلې او ګردونه یې کول، اود دښمن د ډیر والي، د هغوی داسلحو او اسبابو د زیاتوالي ویره هم ورسره وه، په دې وخت کې الله تعالی باروان وکړ چې د لاندې جهتونو څخه د مسلمانانو د بریا سبب شو:

أ- د مسلمانانو د تندې ستونزه حل شوه، دوی د اوبه لپاره د حوض په شان ځایونه کېدلې وه، په هغو کې اوبه جمع شوې، دوی وڅښې، اودسونه او غسلونه یې ورباندې وکړل.

ب- هغه ګرد او دورې چې وې هغه هم د باران په واسطه الله تعالی لرې کړل.

عَلَّمَ

د شرعي مقاصد په ساتنه...

ج- ځمکه کلکه شوه او دوی د پنبو د پنبو د بنویدو او غرقیدو څخه په امن کې شول
 (الرازي، ۱۴۲۰ هـ، ج ۱۵ ص: ۱۰۷-۱۰۸).

۱-۴- اوبه د کافرانو د هلاکت وسیله ده

اوبه د الله تعالی هغه لښکر وو چې د الله تعالی د بنمن فرعون یې هلاک او تباہ کړ،
 الله تعالی فرمایلي دي: **{وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ
 تَنْظُرُونَ}** (سورة البقرة، آیه: ۵۰). او هغه وخت یاد کړی چې مونږ د سمندر په څېر لږو
 ستاسې لپاره لاره جوړه کړه، او د هغه څخه مو تاسې روغ رمټ پورې ایستلی، بیا مو په
 هغه کې ستاسې د سترگو په وړاندې فرعونیان غرق کړل. امام الوسی رحمه الله ویلي
 دي: په مرگونو کې تر ټولو سخت مرگ د اوبو دی، له همدې امله هغه مسلمان چې په
 اوبو کې مړ شي شهید ګڼل شوی دی. همدغه تر ټولو سخت مرگ الله تعالی د هغه
 شخص (فرعون) لپاره سزا وگرځوله چې د ربوبیت دعوی یې کړې وه، او ویلي یې
 وو: **{فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى * فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى * إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً
 لِمَنْ يَخْشَى}** (سورة النازعات، آیه: ۲۴ - ۲۶). ویې ویل: زه ستاسې تر ټولو لوی رب
 یم. په پای کې الله تعالی هغه د آخرت او دنیا په عذاب اخته کړ، په حقیقي توګه، په دې
 کې د هر هغه چا لپاره لوی عبرت دی، چې (د الله تعالی څخه) ویرېږي. د ګناه د حجم
 په اندازه الله تعالی ګناهکار ته جزا ورکوي، که ګناه کوچني وي، جزا یې کوچنی او که
 غټه وي جزا یې هم غټه وي، د ربوبیت د مدعي او سرکش انسان سره دا مناسبه ده چې
 د اوبو په مینځ کې ډوب او ذلیل شي. او بل دا چې فرعون په اوبو باندې افتخار وکړ
 ویې ویل چې: **{وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ
 الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ}** (سورة الزخرف، آیه: ۵۱). یوه ورځ فرعون
 د خپل قوم په منځ کې په لوړ غږ وویل: ای خلکو! آیا د مصر پاچاهي زما نه ده او دغه
 ویالې تر ما (زما تر مانه) لاندې نه بهیږي؟ آیا تاسې نه وینئ؟

نو الله تعالی په هغه څه سره فرعون هلاک کړ چې ده ورباندې ویاړ کاوه. همدارنگه الله تعالی د منځنیو سر کنبو قومونو د هلاکت یادونه کړې ده چې په ډول ډول عذابونو سره هلاک شوي دي، یو د هغو عذابونو څخه چې دوی ورباندې هلاک شوي دي، اوبه دي. امام آلوسي رحمه الله وایی: الله تعالی، د گناهکارانو حالت بیان کړی او هغوی یې په څلور ډوله عذاب هلاک کړي دي: ځینې یې په هغه شي هلاک کړ چې د دوی د جوړښت عنصر وه، (ځکه) او ځینې یې په هغه څه هلاک کړل چې هغه شي د دوي د بقاء سبب و (اوبه) (الألوسي، ۱۴۱۵ هـ، ج ۱، ص: ۲۵۷).

۲-۴- اوبه په آخرت کې هم د کفارو د عذاب وسیله ده

په آخرت کې د جهنميانو لپاره یو عذاب دا دی چې گرمې اوبه به ورڅښل کېږي او په دې سره به د دوی کولمې را توییري، الله تعالی فرمایلي دي: **رُسِقُوا مَاءً حَمِيمًا فَفَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ** [سورة محمد، آیه: ۱۵]. او په گناهکارانو به په دوزخ کې داسې گرمې اوبه وڅښل شي چې کولمې به یې غوڅې غوڅې کړي. ابن کثیر رحمه الله د دې ایت په تفسیر کې وایی: دا اوبه به دومره ډیرې گرمې وي چې تحمل کیدای به نشي، په څښلو سره به یې د جهنميانو کولمې او د گڼې ټول شيان د باندې را ووزي (ابن کثیر، ۱۹۹۹ م، ج ۵، ص: ۱۵۵).

لنډه دا چې اوبه د دین د حفاظت د وسایلو څخه مهمه وسیله ده؛ ځکه ضروري امور په اوبو سره قایم کېږي، لکه: د عقیدې رسوخ، په انبیاوو باندې ایمان او د هغوی تصدیق، د عبادتونو تر سره کول، د دین څخه دفاع او د مسلمانانو څخه د مشقت له منځه وړل، لکه د اوبو د نشت په صورت کې تمیم، او د خلکو په وړاندې د مکارم الاخلاق څرگندېدل، دا پورته ذکر شوي ټول شيان په اوبو سره تر سره کېږي، نو بناء اوبه د دین ساتنې مهمه وسیله ده.

۵- د نفس په ساتنه کې د اوبو رول

د شرعي ضروري مقاصدو څخه دویم او مهم مقصد د نفس ساتنه ده، د نفس ساتنې څخه مقصد په مادي او معنوي لحاظ د انساني ذات ساتنه ده؛ ځکه په انساني نفس سره د دنیا آبادي او په دنیا کې د حکم پلي کول را منځته کېږي. دا چې اوبه د نفس د مادي او معنوي ساتنې څنګه وسیله ده په لاندې کرښو کې ذکر کېږي:

۵-۱ - اوبه د نفس د مادي ساتنې وسیله

په اسلامي شریعت کې له دې څخه منعه شوې ده چې د اړمنو کسانو څخه دې اوبه بندې او ور دې نه کړل شي، هغه څوک چې اوبو ته د اړمنو کسانو څخه اوبه منعه کوي په آخرت کې ورته د سخت عذاب یادونه شوې ده، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: "ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُزَكِّيهِمْ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، رَجُلٌ كَانَ لَهُ فَضْلٌ مَاءٍ بِالطَّرِيقِ، فَمَنَعَهُ مِنْ ابْنِ السَّبِيلِ" صحیح البخاري (۳/ ۱۱۰). دريو کسانو ته الله تعالی د قیامت په ورځ د رحمت نظر نه کوي او نه دوی پاکوي او د دوی لپاره دردونکی عذاب دی، یو له هغوی څخه هغه کس دی چې د ځان د اړتیا څخه دیرې اوبه ولري او مسافر ته یې ورنه کړي.

په اسلامي شریعت کې که څوک اوبو ته داسې اړتیا ولري چې د نفس له منځه تلو ویره یې وي او بل شخص د اوبو مانع شي اړمن شخص ته روا دي، چې د اوبو د څښتن سره جکړه وکړي. امام ابویوسف رحمه الله په کتاب الخراج کې یوه واقعه ذکر کړې ده چې دمسلمانانو یوه ډله په سفر وتلي وو، د تندې څخه ډیر وارخطا شول، یوځای اوبو ته ورسېدل چې د یو چا په تصرف کې وي، د هغوی څخه یې غوښتنه وکړه چې اوبه وڅښي او حیوانات پرې اوبه کړي، هغو خلکو د دوی ممانعت وکړ، کله چې دوی د عمر رضي الله عنه حضور ته راغلل د سفر قیصه یې ورته وکړه، عمر رضي الله عنه ورته وویل ولې مو جنګ ورسره نه کاوه؟. (أبویوسف، ب.ت.ص: ۱۱۰). جمهور فقهاء په دې باندې متفق دي چې که یو قوم اوبو ته داسې اړتیا ولري چې د مرګ ویره یې غالبه وي، د اوبو په څښتن واجب دي چې اوبه ورکړي، که اوبه ور نه کړي د دوي

سره جگره روا ده. البته دا جگره کول په هغه وخت کې روا دي، چې کله اوبه يې د خښتن د اړتيا څخه ډيرې او اضافه وي، که داسې نه وي بيا يې د مالک څخه اخيستل روا نه دي (السيواسي، ب.ت، ج، ۱۰، ص: ۹۴).

۱-۱-۵- د مرگ د وېرې په صورت کې په اوبو غسل نه کول

کله چې د اوبو استعمال انساني نفس ته زيانمن شي، د انساني نفس د ساتنې په موخه شريعت تيمم روا کړی دی، په دې باندې هغه حديث دليل دی چې جابر رضي الله عنه روايت کړی او فرمايلي يې دي: مونږ په سفر تللي وو، زمونږ پر هغه ملگري چې سر يې په ډبره زخمي شوی و، غسل واوښت، د خپلو ملگرو نه يې پوښتنه وکړه: آيا زه کولای شم تيمم ووهم؟ هغوی ورته وويل: ته د اوبو د استعمالولو توان لري؛ نو مونږ ستا لپاره د تيمم رخصت نه وینو، هغه سړي غسل وکړ او د غسل کولو وروسته مړ شو، کله چې مونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم ته راغلو او هغه په دې کار باندې خبر شو؛ نو ويې ويل: دوی مړ کړ، الله تعالی دې دوی ته سزا ورکړي، کله چې نه پوهېدل پوښتنه به يې کړې وه، د سرگردان او ناپوه شخص لپاره پوښتنه کول دوا ده. (السجستاني، ۲۰۰۹ م، ج، ۱، ص: ۹۳)

۲-۱-۵- اوبه د مرضونو د علاج و سيله ده

د مرضونو څخه د وقايې او د مرض د تخفيف لپاره اوبه هم مهمه وسيله ده، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د وحی د اول نزول پر مهال تبه وکړه، يخې اوبه يې علاج وې. جابر رضي الله عنه روايت کوي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: زه د حراء غار ته د عبادت لپاره څه وخت تللی وم، کله مې چې هغه وخت پوره شو، را بنسکته کېدم، چې آواز راته وشو، بني، چپه، مخ او شا طرفونو ته مې وکتل څوک مې ونه لیده، کله مې چې پورته (لوړې) خواته وکتل يو شي مې وليد، خديجې رضي الله عنها ته راغلم، ورته مې وويل: په جامو کې مې پت کړه او يخې اوبه را باندې واچوئ، په جامو کې يې پت کړم او يخې اوبه يې رابندې واچولې او دغه آيتونه نازل

شول: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ (سورة المدثر، آية: ۱ - ۳). ای (په جامه کې) ځان نغبتونکي، ځملاستونکيه، پاڅه! او (نړيوالوته) خبر داری ورکړه او د خپل رب لويي اعلان کړه.

۳-۱-۵- تر مرگ وروسته اوبه د نفس د تکریم وسیله ده

اوبه تر مرگ وروسته د انساني نفس د عزت او تکریم وسیله ده، د مذهبونو په اتفاق سره کله چې یو مسلمان مړ شي (د شهید پرته) د څلورو مذهبونو په اتفاق سره هغه ته غسل ورکول کفایي فرض دی؛ ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم د مړی په اړه فرمایلي دي: «اغسلوه بماءٍ وسدرٍ، وکفونوه فی ثوبین» په اوبو او د سدر (د ونې په پاڼو) سره یې پرېمنځی او دوې جامې ورته کفن کړی. (البخاري، ۱۴۲۲هـ، ج ۲، ص: ۷۶). دغه حدیث کې امر د مړي د مینځلو د وجوب لپاره دی. همدارنگه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او تر هغه وروسته ابوبکر ته غسل ورکړل شوی دی او همدا کار مسلمانانو ته په میراث پاتې دی (الزحيلي، ج ۱، ص: ۳۶۶).

۲-۵- اوبه د نفس د معنوي ساتنې وسیله

اسلام د اخلاقو دین دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ» زه د صالحو (نیکو) اخلاقو د پوره کولو لپاره را لېږل شوی يم (البخاري، ۱۹۸۹م، ص: ۱۰۴). له همدې وجهې اسلام په معنوي لحاظ د نفس ساتنې ته خلک رابولي، او نفسونو ته په نیکو اخلاقو باندې روزنه (تربیه) ورکوي، چې بېلگې یې په لاندې ډول دي:

۱-۲-۵- د اوبو په مصرف کې نفس ته د اعتدال لاره ښودل

اسلام خپل پیروان په اعتدال او میانه روی-سره روزي، د اسراف څخه یې منع کوي، او اوبه د دغه روزنې لپاره مهمه وسیله ده. د عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم سعد رضي الله عنه ولید چې په اوداسه

کې يې ډيرې اوبه مصرفولې، ورته يې وويل: ته ولې اسراف کوې؟ هغه ورته وويل: اى د الله رسوله! په اوبو کې هم اسراف شتون لري؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: هو! که ته د ويالې پر غاړه هم وې(ابن ماجه، ۲: ۹۰). همدارنگه رسول الله صلى الله عليه وسلم مسلمانان له دې څخه منعه کړي دي چې په اوداسه کې تر درې څلو زياتې اوبه په اندامونو باندې واچوي. يو باندېه چې سړى رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغي، چې د اوداسه په اړه يې پوښتنه کوله، هغه ته يې درې درې ځله د اندامونو مينځل ور وښودل او ورته يې وويل: "هذا الوضوء، فمن زاد على هذا فقد أساء وتعدى وظلم" دا ډول اودس دى، څوک چې تر دې زياتوالى وکړي، هغه گنهکار، له حده تېرېدونکى او ظلم کوونکى دى (الشيبياني، ۱۹۹۵ م، ج ۶، ص: ۲۴۰) په دې حديث کې هم تربيه د نفس ده او هم د اوبو ساتنې ته توجه کول دي.

۲-۲-۵- د شرعي آدابو په رعيتولو د نفس تربيه

اسلامي شريعت نفسونه شرعي آدابو ته په پابندۍ او د هغوى رعياتولو ته را بللي دي، شرعي آداب په مکارم الأخلاق سره نومول کېږي، په اوبو کې د لاندې آدابو د مراعاتولو غوښتنه شوې ده:

۱-۲-۲-۵- په لوبني کې تنفس او ساه ايستل مکروه دي

کله چې يو شخص په يو لوبني کې اوبه څښي او بل شخص هم د دې اراده ولري چې د هغه لوبني څخه اوبه وڅښي شريعت لومړي شخص ته دا مکروه کړې دي چې په لوبني کې تنفس وکړي او ساه په کې وباسي: «نَهَى أَنْ يَتَنَفَّسَ فِي الْإِنَاءِ» (النسائي، ۱۹۸۶ م، ج ۱، ص: ۴۳)

۲-۲-۲-۵- په درې ساه سره اوبه څښل

کله چې يو مسلمان اوبه څښي ورته مستحب دي چې په درې ځله يې وڅښي او دلوبني څخه د باندې درې وارې ساه وباسي. أنس رضي الله وايي: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَنَفَّسُ فِي الشَّرَابِ ثَلَاثًا، وَيَقُولُ: «إِنَّهُ أَرْوَى وَأَبْرَأُ»

وَأَمْرًا»، قَالَ أَنَسٌ: «فَأَنَا أَتَنَفَّسُ فِي الشَّرَابِ ثَلَاثًا» رسول الله صلى الله عليه وسلم به په اوبو څښلو کې درى ځله نفس (ساه) ايستله (يعنې په درى وارې به يې څښلې) او ويل به يې: دا ډول اوبه څښل بڼه سراب کوونکي دى، بڼه تنده ماتونکي دي او بڼه ستونکي بڼکته کېدونکي دي. (النيسابوري، ج ۳، ص: ۱۶۰۲)

همدارنگه ابن عباس وايي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «لَا تَشْرَبُوا وَاحِدًا كَشْرَبِ الْبَعِيرِ، وَلَكِنْ اشْرَبُوا مِثْلَى وَثَلَاثَ، وَسَمُّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ، وَاحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ رَفَعْتُمْ». د اوبې په څېر په يو ځل اوبه مه څښئ، بلکې په دوه او دريو ځلو يې وڅښئ، د څښلو پر مهال بسم الله ووايست او د څښلو په پاى کې د الله تعالى حمد او ثنا ووايست (الترمذي، ۱۹۷۵ م، ج ۳، ص: ۳۶۶).

۳-۲-۵- په بڼې لاس سره د اوبو پيل

کله چې يو شخص غواړي نورو ته اوبه ورکړي؛ نو په راسته طرف کې يې چې څوک وي هغو ته به يې ورکوي، ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم همداسې کړنه تر سره کړې ده. (النيسابوري، ج ۳، ص: ۱۶۰۲)

۳-۲-۵- د اوبو د نه چټولوالى باندې د نفس تربيه

اسلامی شریعت مسلمانان له دې څخه منعه کړي دي چې د اوبو سره ناوړه چلند وکړي او چټلې او گنده گي په کې وغورځوي، دا په دې موخه تر څو اوبه پاکې پاتې شي او انسانان ورڅخه گټه واخلي. د جابر رضي الله عنه څخه روايت دى چې: «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يبال في الماء الراكد» رسول الله صلى الله عليه وسلم په ولاړو اوبو کې د بولو (ميتيازو) کولو څخه منعه کړې ده (مسلم، ج ۳، ص: ۱۶۰۴). په دې حديث کې داسې نبوي ارشادات دي چې د اوبو د ساتنې پر اهميت باندې دلالت کوي، له همدې وجهې اسلامي فقهاوو ويلي دي چې اوبو ته نيردې بولې کول او نجاستونه غورځول مکروه دي؛ ځکه چې عمومي نهى

ورځخه راغلي ده چې د اوبو ملوث کولو څخه مبالغه په کې شتون لري (النووي،
۵۱۳۹۲-ج ۳، ص: ۱۸۸)

۴-۲-۵- د حيوان سره د نيکي تر بيه

اسلام خپل پيروان يوازې د انساني نفس په ساتنه ندي امر کړي، بلکې د هر
حيواني نفس په ساتنه يې امر کړي دي او اوبه يې د دې تر بيه وسيله گرځولې ده،
اسلام خپل پيروان د حيواناتو سره ښه چلند کولو ته دعوت کړي؛ ځکه د حيوان نفس
سره نيکي کوونکي شخص ته، الله تعالیٰ مغفرت کوي او لوي اجر ورکوي، ابي هريره
رضي الله عنه روايت کړی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: يوه ورځ يو
سړی په لاره روان و او تېری شو، په لاره کې کوهي و، هغه ته وربښکته شو تر څو اوبه
وڅښي د اوبو څښلو څخه چې کله را پورته شو، گوري چې يو سپي ډير تېری دی او د
ډيري تندې څخه يې ژبه هم د خولې څخه راوتلې ده، د ځان سره يې وويل چې دا هم
تېری شوی دی، کوهي ته وربښکته شو او په خپل بوټ کې يې اوبه را پورته کړې او
سپي ته يې ورکړې، الله تعالیٰ د دغه کار په سبب ورته بخښنه وکړه، صحابه کرامو
وويل: ای د الله رسوله! په حيواناتو باندې رحم کولو کې هم زمونږ لپاره اجر شته؟
رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل هو. (الشيبياني، ۲۰۰۱م، ج ۱۴، ص:
۴۶۱).

خلاصه: اسلام په مادي او معنوي دواړو لحاظونو د انساني نفس د ساتنې غوښتنه
کوي او اوبه په دواړو لحاظونو د نفس ساتنې وسيله ده؛ ځکه اسلام خلک له دې څخه
منعه کړي دي چې اوبو ته د اړمنو کسانو څخه اوبه منعه کړي، آن تر دې که يو څوک
د اړومن شخص څخه د خپل ضرورت څخه اضافه اوبه منعه کړي د هغه سره جگړه
کول روا دي، همدارنگه اوبه د مرضونو د علاج وسيله ده، دا دواړه په مادي لحاظ د
نفس ساتنې وسيلې دي. او په اوبو کې د څپنې آدابو مراعاتولو لارښوونه، لکه نه
اسراف، د اوبو پاک ساتل او ... هغه څه دي چې د نفس معنوي ساتنه ورباندې راځي،
نو بناء اوبه د شرعي مقصد چې د نفس ساتنه ده مهمه وسيله ده.

عَلَيْكَ

د شرعي مقاصد په ساتنه...

٦- د مال په ساتنه کې د اوبو رول

مال د ژوند له هغو اړتیاوو څخه یوه اړتیا ده چې پرته ورنه ژوند کول محال دي، په قرآن کریم کې الله تعالی د مال اهمیت بیان کړی او د انسان د اولادونو سره یې جوخت ذکر کړی او د ژوند بنایست یې بللی دی، الله تعالی فرمایلي دي: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ (سورة الکهف، آیه: ٤٦). دغه مال او دغه اولاد یوازې د دنيوي ژوندانه یوه موقتي ښکلا ده.

امام شاطبي رحمه الله په دې اړه وايي: د مال څخه مراد ټول هغه څه دي چې تر تصرف او واک لاندې راځي په دې کې د اړتیا وړ ټول شيان لکه: طعام، شراب، لباس او غیره ټول شاملیږي (الشاطبي، ١٩٩٧م، ج ٢، ص: ٣٠٠).

نو د اوبو ساتنه خپله د مال ساتنه ده، او اسلامي شریعت په ناحقه د خلکو د مالونو اخیستل ناروا کړي دي، همدارنگه که اوبه د چا ملکیت وي د نورو مالونو په شان یې اخیستل ناروا دی، د نورو مالونو په څیر که یې څوک غصب کړي ضمان پرې لازمیږي. لنډه دا چې اوبه هم مال دی او قیمت لري، کوم تصرفات چې په مال باندې جاري کیږي هغه په اوبو هم جاري کیږي، لکه: بیع، وقف، هبه، ضمان او غیره، نو بناء د اوبو ساتنه د مال ساتنه ده.

٧- د عقل په ساتنه کې د اوبو رول

عقل هغه لوی نعمت دی چې الله تعالی انسان باندې لورولی او د نورو مخلوقاتو څخه یې په عقل سره انسان ته ځانگړتیا ور کړې ده، له همدې امله په اسلامي شریعت کې د عقل ساتنه له لویو مقاصدو څخه گڼل کیږي او اوبه د عقل د تکریم او ساتنې مهمه وسیله ده:

١-٧- په اوبو کې علمي اعجاز

د اعجاز له ډولونو څخه یو ډول د عملي اعجاز په نوم دی، چې تر ډیره وخته انسانان ورڅخه ناخبره وو، کله چې د علمي اکتشافاتو دور (وخت) راغی پوهانو هغه

څه را برسېره کړل چې تقريبا څوارلس نيم سوه کاله مخکې پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې نازل شوي وو، د اعجاز په آيتونو او احاديثو کې د عقل تکريم ته د اسلام خاصه توجه شتون لري، د سږو سره د اوبو څښلو رابطه، د علمي اعجاز يوه بېلگه ده. علمي څېړنو دا ثابته کړې ده، چې کله انسان په يوځل اوبه وڅښي او همدا يې عادات جوړ شي لکه د اوبو په شان داسې اوبه څښي، دغه ډول اوبه څښل په انسان باندې د سږو د پړسوب علامې راپورته کوي، چې د لږ کار کولو او ستړيا پرمهال يې نفس تنگيږي، شونډې او نوکان يې زيږيږي، بيا دغه سږی په زړه باندې فشار راوړي او هغه تنگوي، او هغه بيا په ځيگر باندې راوړي، چې په پايله کې يې قی او په ټول بدن کې دردونه پيدا کيږي، د طب پوهان وايي د سږو د پړسوب مرض تر سرطان مرض هم خطرناک دی (عبدالکریم، نوفان، ب.ت، ص: ۱۵). خو رسول الله صلی الله عليه وسلم خپل امت ته دغه لارښوونه څوارلس نيم سوه کاله مخکې کړې، چې اوبه په دريو دفعو وڅښي تر څو له دغه خطرناک مرضه څخه په امن کې پاتې شي او پوهانو دا خبره اوس کشف کړې ده.

۸- د نسل په ساتنه کې د اوبو رول

د اسلامي شريعت له مقاصدو څخه بل مقصد د نسل ساتنه ده، دا په دې معنا چې اسلامي شريعت په عام ډول د انساني نوعې ساتنې ته خاصه پاملرنه او توجه کړې ده، په ځانگړي ډول يې د کورنۍ ساتنې ته توجه ډيره کړې ده؛ ځکه چې کورنۍ د ټولنې را منځته کيدو لومړی اساس او بنسټ تشکيلوي. او اوبه د نسل ساتنې يوه وسيله ده، د نسل ساتنې له تحسينياتو څخه يو دا دی چې کله يو شخص وغواړي د خپلې ميرمنې سره د دويم ځل لپاره جماع او کور والي وکړي، تر کوروالۍ مخکې د نشاطت او تازه والي په موخه اودس کولو ورته په کار دي، په دې اړه د ابی سعيد الخدری رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: کله چې په تاسې کې کوم شخص د خپلې ميرمنې سره يوځای کيدو اراده وکړي او وغواړي چې کورالي

د دویم ځل لپاره تکرار او تر سره کړي؛ نو د دواړو کورواالیو تر منځ دې اودس وکړي (السجستاني، ۲۰۰۹م، ج ۱، ص: ۵۵).

علمي څېړنو هم دا ثابته کړې ده چې اودس او غسل کول انسان نشیط او تازه کوي، په بدن کې د وینې جریان پیدا کوي؛ نو بناء اوبه د نسل ساتنې د تحسیني وسایلو څخه یوه وسیله گڼل کېږي (رضا، ۲۰۰۱م، ص: ۴۸۹).

موندنې

د علماؤ په آند دا خبره اتفاقي ده چې اوبه ډیر اهمیت لري، د هر ژوندي شي ژوند د اوبو سره تړلی دی، د اسلامي شریعت د مقاصدو (دین، نفس، مال، عقل، نسل)، د ساتنې او د عقیدې د ثبات غوره وسیله ده، د اوبو په وسیله انسانان په ښه ډول عبادات ترسره کولی شي د اوبو په وسیله الله تعالی مسلمانانو ته د تاریخ په اوږدو کې بریا او کفار یې هلاک کړي دي، د نورو مالونو په څېر اوبه هم مال دی چې خرڅلاو، پلور، وقف او هبه یې روا دي.

مناقشه

ځینې په دې آند دي چې اوبه یوازې په وضعي قوانینو کې اهمیت لري او همدغه قوانین دي چې اوبو ته یې ارزښت ورکړی دی؛ خو دا خبره سمه نده؛ ځکه په اسلامي شریعت کې د اوبو اهمیت هغه وخت بیان شوی دی چې هغه مهال وضعي قوانین لا رامنځته شوي نه وو، په قرآن کریم کې الله تعالی په ډیری آیتونو کې فرمایلي دي چې مونږ د آسمان څخه اوبه رابښکته کوو او په هغه سره ځمکه زرغونه وو، چې دا خپله د اوبو اهمیت په ډاگه کوي، همدارنگه په قرآن کریم کې په اوبو کې د فرعونیانو د غرقیدو او د بني اسرائیلو د نجات موندو خبره څو ځله ذکر شوې ده، چې دا هم د اوبو ارزښت په ډاگه کوي، په عباداتو کې د اوبو د استعمال او دا خبره چې د هر شي ژوند د اوبو سره تړلی دی خپله په شریعت کې د اوبو د اهمیت دلیل دی. نو ویلای شو چې تر وضعي قوانینو مخکې اسلامي شریعت د اوبو پر اهمیت او حفاظت باندې ټینګار کړی دی.

پایله او لاسته راوړنې

د شرعي مقاصدو په ساتنه کې د اوبو رول تر عنوان لاندې چې کومه څېړنه تر سره شوه لاندې نتایج ترې لاسته راغلل:

- اوبه ډیر اهمیت لري؛ ځکه اوبه د هر ژوند اساس او بنسټ تشکیلوي، داسې ژوندی شي نه موندل کېږي چې پرته له اوبو د ژوند وکړي.
- دا هم روښانه شوه چې اسلامي شریعت تر وضعي قوانینو ډیر وړاندې د اوبو اهمیت او ساتنې ته توجه کړې ده، د اوبو ساتنه د دین د مقاصدو ساتنه ده.
- اوبه د عقیدې د رسوخ او محکموالي، د انبیاوو د نبوت د تصدیق، د عباداتو د تر سره کولو، د دین د دفاع، د مؤمنانو د نصرت او د کافرانو د هلاکت له مهمو وسایلو څخه ګڼل کېږي.
- اوبه د انساني نفس د مادي او معنوي ساتنې له مهمو وسایلو څخه ګڼل کېږي.
- د اوبو ساتنه د مال ساتنه ده، له همدې وجهې یې پلورل، وقف او هبه کول روا دي.
- قرآني آیتونه او نبوي احادیثو د اوبو اړونده علمي معجزاتو څخه ډک دي.
- اوبه د نسل ساتنې له تحسیني اسبابو څخه یو سبب دی.

وړاندیزونه

- دیني علماوو ته مې وړاندیز دی، چې د اوبو پر اهمیت باندې خلکو ته د شریعت له نظره عامه پوهاوي ورکړي.
- تحصیلي او تعلیمي مرکزونو ته مې وړاندیز دی، چې د اوبو د ارزښت او اهمیت په اړه په خپل نصاب کې یو مضمون ځای پر ځای کړي.
- هیوادوالو ته مې وړاندیز دی، چې اوبو ته ځانګړې پاملرنه وکړي، د اسراف مخنیوی، نظافت او پاک ساتنه یې مراعات او د چټلوالي څخه یې ځان وساتي.

مأخذونه

- القرآن الكريم.

١. ابن عاشور، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي. (٢٠٠٤م). مقاصد الشريعة الإسلامية. تحقيق: محمد الحبيب ابن الخوجة. (ب. ط.). جلد: ٢. قطر. وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية.
٢. ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي. (١٤١٩ هـ). تفسير القرآن العظيم. الطبعة: الأولى. جلد: ٥. بيروت. دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون.
٣. ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي الإفريقي. (٥١٤١ هـ). لسان العرب. الطبعة: الثالثة. جلد: ٢. بيروت. دار صادر.
٤. أبو يوسف يعقوب بن إبراهيم بن حبيب بن سعد بن حنيفة الأنصاري. (ب. ت.). الخراج. طبعة جديدة. جلد: ١. الازهر: المكتبة الأزهرية للتراث.
٥. الألوسي، شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني. (١٤١٥ هـ). روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني. الطبعة: الأولى. جلد: ١. بيروت. دار الكتب العلمية.
٦. البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي. (١٤٢٢ هـ). صحيح البخاري. الطبعة: الأولى. جلد: ٤. (بدون مكان) دار طوق النجاة.
٧. البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي. (١٩٨٩ م). الأدب المفرد. الطبعة: الثالثة. بيروت: دار البشائر الإسلامية.
٨. الخادمي، نور الدين بن مختار. (٢٠٠١ م). علم المقاصد الشرعية. الطبعة: الأولى. بدون مكان: مكتبة العبيكان.
٩. الرازي، أبو عبد الله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي الملقب بفخر الدين الرازي خطيب الري (١٤٢٠ هـ). مفاتيح الغيب = التفسير الكبير. الطبعة: الثالثة. جلد: ١٥. بيروت: دار إحياء التراث العربي.
١٠. الريسوني، أحمد. (١٩٩٢ م). نظرية المقاصد عند الإمام الشاطبي. الطبعة: الثانية. بدون مكان: المدار العالمية للكتاب الإسلامي.
١١. الزحيلي، وهبة بن مصطفى. (ب. ت.). الفقه الإسلامي وادلتها. الطبعة: الرابعة. جلد: ١. سورية: دار الفكر.
١٢. السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي. (٢٠٠٩ م). سنن أبي داود. تحقيق: شعيب الارنوت. الطبعة: الأولى. جلد: ١. بدون مكان: دار الرسالة العالمية.
١٣. سيد قطب. (٢٠٢٢ م). في ظلال القرآن. الطبعة: الثالثة. جلد: ١. قاهره: دار الكتب العلمية.
١٤. الشاطبي، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي. (١٩٩٧ م). الموافقات. الطبعة الأولى. جلد: ٢. دون مكان: دار ابن عفان.
١٥. الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. (١٩٩٥ م). مسند الإمام أحمد بن حنبل. الطبعة: الأولى. جلد: ٦. القاهرة: دار الحديث.

- ١٦ . الطبري، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر. (٢٠٠٠ م). جامع البيان في تأويل القرآن. الطبعة: الأولى. جلد: ١٨. بدون مكان مؤسسة الرسالة.
- ١٧ . عمر، أحمد مختار عبد الحميد. (٢٠٠٨ م). معجم اللغة العربية المعاصرة. الطبعة: الأولى. جلد: ٢. بدون مكان: عالم الكتب.
- ١٨ . محمد بن عيسى بن سَورة بن موسى بن الضحاک، الترمذي، أبو عيسى . سنن الترمذي. تحقيق: أحمد محمد شاكر. الطبعة: الثانية. مصر. شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي. (١٩٧٥ م). جلد: ٣، ص: ٣٦٦.
- ١٩ . الموصلی، عبد الله بن محمود بن مودود الموصلی البلدحي، مجد الدين أبو الفضل الحنفي. (١٩٣٧ م). الاختيار لتعليل المختار. (ب.ط). جلد: ١. بيروت: مطبعة الحلبي.
- ٢٠ . النسائي، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني. (١٩٨٦ م). السنن الصغرى . الطبعة: الثانية. جلد: ١. حلب: مكتب المطبوعات الإسلامية.
- ١ . نوفان، عبد الكريم (ب.ت). الاعجاز العلمي في القرآن والسنة وأثره في تعميق الايمان. (ب.ط). الكويت : مجلة الشريعة والدراسات.
- ٢١ . النيسابوري، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري. (ب.ت). صحيح مسلم. (ب.ط). جلد: ٣. بيروت: دار إحياء التراث العربي.

دور الماء في حماية مقاصد الشريعة الاسلامية

الكلمات المفتاحية: المقاصد، الحفاظ، الماء، الشريعة.

الملخص

الماء من أعظم النعم التي أنعمها الله تعالى على الانسان، فالماء هو سر الحياة، فمن شكر الإنسان لله تعالى على هذه النعمة الحفاظ عليها، وقد حاولت في هذا البحث استعراض مقاصد الشريعة الاسلامية في الحفاظ على الماء، لإبراز سمو الشريعة الإسلامية، ورفقيها في التعامل مع الماء، وأن الشريعة الإسلامية سبقت القوانين الوضعية في الإشارة الى أهمية الحفاظ على الماء، وقد بينت فيه أن الحفاظ على الماء هو من أهم الوسائل لحفظ الكليات الخمس (الدين والنفس والمال والعقل والنسل) سواء كان ذلك في الجوانب الضرورية او الحاجية او التحسينية. فالماء من أهم الوسائل لترسيخ العقيدة و تصديق الأنبياء، و اقامة العبادات، والدفاع عن الدين ونصرة المؤمنين، و إهلاك الكافرين، كما أنه وسيلة للحفاظ على النفس الإنسانية من الجوانب المادية والمعنوية، كما أن الحفاظ على الماء هو حفظ للمال، و كذلك القرآن الكريم والسنة النبوية زخران بالمعجزات العلمية المتعلقة بالماء، و في ذلك تكريم للعقل والعلم، كما كان الماء من الوسائل التحسينية للحفاظ على النسل. و لقد اعتمدت في هذا البحث على كل من المنهج الاستقرائي والتحليلي، فقامت باستقراء أهمية الحفاظ على الماء من منظور المقاصدي من كتب الفقه والتفسير والحديث والسيرة وغيرها، و تحليل ذلك لبيان المقاصد الشرعية من الجوانب الضرورية والحاجية والتحسينية. و هكذا فإن الحفاظ على الماء هو من صميم مقاصد الشريعة الاسلامية، التي جاءت لإسعاد البشرية و تحقيق مصالح العباد.

عبدك

شوال/١٤٣٣ هـ: رقم شماره مسلسل ٢٢١

تأديب زوجه و طفل در شريعت اسلام

فريد احمد فخر عطائي

چکیده

تأديب در شريعت اسلام از جمله عوامل موجهه جرم محسوب شده است و به تاسی از احكام شريعت اسلام در اكثر كشور های اسلامی نیز تأديب را سببی از اسباب اباحت جرم پنداشته اند، هدف از تأديب در شريعت اسلام اصلاح فرد می باشد نه انتقام و عقده گشایی، بنا بر این زمانیکه شخص اصلاح گردید تأديب هم باید آنرا متوقف شود و هم چنان تأديب را شريعت در محدوده معين و با سبک و آلات مشخص پیشبینی نموده اگر فردی در استفاده از حق تأديب از محدوده شريعت اسلام با فراتر نهد قابل تعزير می باشد، از آنجائیکه افغانستان یک کشور اسلامی است و تأديب در شريعت اسلام از جمله عوامل موجهه جرم می باشد این مورد در اسناد تقنینی نیز باید به رسمیت شناخته شود.

در این مقاله تادیب زن و طفل توسط شوهر و پدر تبیین گردیده و شرایط و چگونگی تادیب آنها در پرتو شریعت اسلام به بحث و بررسی گرفته است، یافته های این تحقیق نشان می دهد که تادیب را در موارد مشخص شریعت اسلام به هدف اصلاحی در محدوده معین پذیرفته است.

کلید واژگان: تادیب، زوجه، طفل، شریعت اسلام.

مقدمه

در شریعت اسلام اصل بر این است که اعمال حرام به طور عموم بر همگی منع می باشد اما بر این اصل مانند سایر اصول نیز استثنائات مرتب گردیده است به این مفهوم که بعضی از این اعمال را نسبت به اشخاصی که واجد اوصاف معینی باشند، مجاز دانسته است زیرا وضعیت و حالت مسلط بر اشخاص این اباحت را ایجاب می نماید. نه تنها انجام اعمال ممنوع بر آن مباح می شود بلکه اهداف شارع نیز تأمین می گردد.

وارد کردن ضرب بر همگی حرام می باشد اما تربیت اطفال و رشد سالم آنها به ضرورت اقتضا می کند که تادیب شوند و چون شریعت بر کسانی که عهده دار تربیت اطفال و زنان اند دستور داده است که آنها را به بهترین وجه تربیت و آموزش دهند، به آنها اجازه هم داده است که به عنوان تحقق وظیفه شان، اطفال را به قصد تادیب و تعلیم تنبیه نمایند. در مذهب امام ابو حنیفه رحمه الله علیه شوهر و پدر حق تادیب دارند و همین امر برای مدرس و معلم، تکلیف و واجب است. هرگاه حق تحلیل گردد، دیده می شود که حق اقتداری است که در چارچوب معین برای صاحب حق نسبت به محل حق به وجود می آید، پس حق تادیب برای ادب کننده نسبت به محل تادیب که مثلاً همسر یا فرزند یا شاگرد است، سلطه و اقتدار می بخشد هرگاه تکلیف تحلیل گردد، دیده می شود که مکلف بر محل تکلیف همان سلطه و اقتدار را دارد و انجام دادن واجب را برای وی به عنوان حقی در محل تکلیف قرار می دهد. وجوب تادیب به

عقیده‌ی کسانی که آن را واجب و تکلیف می‌دانند بر مکلف نسبت به محل تکلیف مثلاً فرزند و شاگرد همان سلطه و اقتدار صاحب حق را می‌بخشد پس کسی که به انجام دادن امری مکلف است در واقع نسبت به محل تکلیف صاحب حق است اما نمی‌تواند استعمال آن را رها سازد.

هكذا باید اذعان کرد که در صورتی تأدیب به منظور ارتکاب جرم و یا انتقام گیری و شکنجه صورت گیرد از نظر شریعت اسلام مردود بوده نه تنها سبب مباح بودن عمل نمی‌گردد بلکه فاعل آن مرتکب جرم شده و بایست مطابق شریعت اسلام مجازات گردد.

در مقاله حاضر تأدیب زوجه و طفل من حیث اسباب اباحت جرم در شریعت اسلام بحث گردیده است.

گفتار اول: تأدیب زوجه

دین مقدس اسلام در موارد برای شوهر حق تأدیب را داده است که خانم اش را مکلف نموده تا از شوهرش اطاعت نماید و اطاعت از امور را برای خانم واجب دانسته است در صورتی که خانم اش در اموری که اطاعت از زوج را واجب دانسته، نافرمانی کند، مثلاً درخواست شوهر را با سر سنگینی جواب دهد یا بدون اجازه از خانه خارج شود، شوهر حق دارد خانم اش را تأدیب نماید. مبنای این حق کلام الله جل جلاله است که چنین می‌فرماید (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرِبُوهُنَّ فَإِنِ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا)^۱ ترجمه: و زنانی که می‌ترسید از بدخویی شان، (پس) پند دهید ایشان را، و جدا کنید ایشان را در خوابگاه، و بزنیید

^۱. قران کریم، سوره النساء، آیه ۳۴

ایشان را^۱ " تفسیر " هرگاه زنی با شوهر بد خوئی و ستیزه کند، اولاً، شوهرش به زیان بفهماند و پند دهد، اگر اصلاح نشود، در مرتبه دوم، مرد در همان خانه جدا بخوابد اگر باز هم نپذیرد، در مرتبه سوم، او را بزند، اما نه چنان که نشان ضرب بماند، یا استخوان وی بشکند، هر تقصیری مرتبتی دارد که موافق آن تأدیب و تنبیه به عمل آید، و هر سه مرتبه در این آیت مذکور است، زدن مرتبه آخرین است، در گناه اندک، زدن جایز نیست، و در قصور، باک ندارد، اما، استخوان نشکند، و اثر زخم باقی نماند.^۲ مقصود از نشوز که از نشز مأخوذ است نافرمانی زن از شوهر است، "نشز" به معنای ارتفاع و بلند شدن است، تو گویی که زن در حالت نشوز از محدوده ای که خداوند واجب ساخته سر بر افراشته و پا فراتر نهاده است^۳

الف (موارد حق شوهر در تأدیب زن

فقها در رابطه به حق تأدیب زوج در جرایم غیر حدی اتفاق نظر دارند، در این حالت زوج حق دارد همسرش را تأدیب کند، بطور مثال زن باید از اختلاط با افراد نا محرم پرهیز نماید، بدون اجازه از خانه خارج نشود، برای افراد نا محرم زینت خود را نمایان نه نماید، از دستورات شوهر نا فرمانی نکند و مال شوهر را اسراف نکند. به موجب رأی برتر، چنانچه زوجه مسلمان باشد در صورت ترک واجبات مانند نماز و روزه، زوج حق دارد او را تعزیر نماید.^۴

فقها متفقاً می گویند قبل از ظهور نا فرمانی، به سبب بیم از نشوز، زوج حق ندارد همسرش را تنبیه کند وقتی نشوز را علنی ساخت این حق پدید می آید^۵

۱. محمود حسن، شبیر احمد، دیوبندی، تفسیر کابلی، تهران، سال ۱۳۸۵.

همان، ص ۲

۳. عبدالقادر، عوده، جرم و ارکان آن، تهران، سال ۱۳۸۹، ص، ۴۷۳.

۴. زین الدین، ابن نجیم، البحر الرائق، بیروت، مکتب حقانیه، (ب.ت) ج ۵، ص ۵۳.

۵. همان، ج ۹، ص ۱۶۸.

آیا با ارتکاب اولین گناه، حق تأدیب به وجود می آید یا خیر به نظر برخی از فقها^۱ در صورتی که زوجه برای اولین بار نافرمانی کند، زوج حق ندارد او را تنبیه کند و تنها در صورت تکرار و اصرار بر آن، این حق به وجود می آید در بار اول با مهربانی و ملاحظت او را پند می دهد و در صورت تکرار می تواند از فراش همسر دوری گزیند، اگر باز هم تکرار کرد او را بزند، این گروه عقیده دارند که حرف "و" در آیه ی مبارکه " **فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ** " به معنای ترتیب است، و این که مقصود از تأدیب آن است که شخص از ارتکاب معصیت در آینده دست بردارد و برای نیل به این مقصود باید به ترتیب از آسان ترین راه شروع کرد^۱ این نظر امام مالک و امام ابوحنیفه رحمه الله علیه رأی ضعیف مذاهب امام شافعی و امام احمد هم با نظر امام مالک و امام ابوحنیفه رحمه الله علیه موافق است.^۱

عَدْلِك

تأدیب زوجه و طلق در ...

۷۳

اگر این رأی مورد متابعت قرار بگیرد کسی که در گناه اول یا دوم زوجه خود را تنبیه کند، جزا می بیند ولی اگر برای گناه سوم، چنین کند، مجازات نخواهد شد زیرا در چار چوب مقرر از حق خود استفاده کرده است هم چنین در صورت ایراد ضرب به سبب گناه بار سوم، جزا می بیند، در صورتی که قبلاً از پند و اندرز استفاده نکرده باشد. در این مورد متهم (زوج) حق دارد ثابت کند که همسرش قبلاً دوبار دست به معصیت زده است و در بار اول او را پند داده و در گناه دوم وی را از فراشش دور کرده است، چنانچه بتواند این موارد را به اثبات برساند از جزا در امان خواهد بود.

اینکه آیا از شوهر علت ایراد ضرب سوال می شود به عقیده برخی از فقها، زوج مکلف نیست که سبب و علت ایراد ضرب را بیان کند و از این جهت مورد بازخواست قرار بگیرد، زیرا چه بسا که همسرش را به سبب مسائل جنسی و عدم تمکین لت و کوب نموده که از بیان آن شرمگین باشد و یا اگر بگوید، باور نکنند. آنها در این

۱. عبدالقادر، عوده، جرم وارکان آن، تهران، ۱۳۸۹، ص ۴۷۳.

مسأله به نقل قول اشعث از حضرت عمر (رض) استناد می کند که وی گفت: ای اشعث از من به یاد داشته باش که از حضرت رسول الله صلی اله علیه و سلم شنیدم که فرمود " از مرد سوال نکنید که چرا همسرش را تنبیه بدنی نموده است " این حدیث نشان می دهد که ادعای مرد دایر به این که همسرش را به سبب تأدیب " لت و کوب نموده است باید پذیرفته شود اما اگر زوجه مدعی باشد که به دلیل تأدیب نبوده است، زوج باید علت ضرب را ثابت کند. برای این که زوجه تأدیب شود، شرط سنی ملاک نیست در هر سنی که باشد این حق بر قرار است بر خلاف کودکان که فقط تا رسیدن به سن بلوغ، پدر حق دارد آنها را تأدیب کند. این نظر امام احمد است.

ب (چگونگی ایراد ضرب

زوج حق ندارد که هر طوریکه دلش می خواهد زوجه را بزند، باید ایراد ضرب " غیر مبرح " یعنی غیر شدید باشد زیرا پیامبر صلی الله و علیه و سلم می فرماید: " بر همسرانتان این حق را دارید که در رخت خواب شما، کسی را که دوست نمی دارید راه ندهند اگر چه چنین کنند آنان را کتک بزنید متهی شدید نباشد. " ^۱

ضرب غیر مبرح همان ایراد ضرب ساده است. برخی گفته اند مقصود آن است که زوجه در اثر لت و کوب متألم باشد ولی استخوانش نشکند و خون نیاید، برخی گفته اند ضرب غیر مبرح، ضربی است که پوست بدن را سیاه نمی کند و خون جاری نمی سازد و به شکلی است که همانند آن را تأدیب می نامند. گروه دیگر آن را ضربی می دانند که خون جاری نکند و عادت زوج به حساب نیاید. بعضی هم، آن را ضربی می دانند که از خود اثر بر جای نگذارد. همه ی این تفسیرها به رغم اختلاف عبارتی، معنای واحدی دارند.

۱. عبدالقادر، عوده، جرم و ارکان آن، تهران، ۱۳۸۹، ص ۴۷۴.

ایراد ضربی که به سبب تأدیب است، نباید بر صورت و مواضع حساس بدن مانند شکم زوجه وارد شود.^۱ لازم است که واقعاً به قصد تنبیه باشد و از حد متعارف نگذرد و مانند آن را تأدیب بنامند. در این صورت زوج مسؤولیت ندارد زیرا حق خود را استعمال کرده است.

همچنین باید "حد وسط" رعایت شود، با یادآوری این نکته که ایراد ضرب به عنوان تأدیب در موردی ممکن است حد وسط باشد و در مورد دیگر حد متوسط به حساب نیاید و در موردی که خروج از حد تأدیب به شمار می‌آید، در جای دیگر به حد تأدیب نرسد.

تأدیب زوجه ممکن است با دست به عمل آید و یا از تازیانه و چوب دستی استفاده شود. اگر تأدیب زوجه به سبب ارتکاب عملی است که حیثیت عمومی دارد، به شرطی از طرف زوج به عمل خواهد آمد که مسأله در مراجع ذیصلاح طرح نشده باشد و زوجه به سبب ارتکاب آن تحت تعقیب قرار نگیرد. در چنین صورتی زوج حق ندارد زوجه را تأدیب کند.^۲ زیرا در اصل، حاکمیت برای اعمال مجازات شایستگی دارد و در فرضی که قضیه در مراجع ذیصلاح طرح شده باشد زوج حق تأدیب ندارد، چون این حق، به عنوان استثنأ به زوج داده شده است تا در هر امری که باعث تیرگی روابط زناشویی می‌گردد دولت و مراجع عمومی دخالت نکند، مثلاً اگر زوجه از اموال زن همسایه چیزی سرقت کند یا او را فحش دهد و همسایه به مراجع قضایی شکایت نبرد، زوج حق دارد همسرش را تنبیه کند، اما اگر شکایه شکایت کند، زوج حق تأدیب ندارد، مگر آن که زوجه در ارتکاب جرم حق زوج را هم زیر پا گذاشته باشد، مثلاً اگر زوج او را از فحاشی به همسایه نهی کرده یا گفته باشد که بدون اجازه ی او را از خانه

عَدْلُكَ

تأدیب زوجه و طفل در ...

۷۵

^۱. همان، ص ۴۷۵

^۲. خطاب، مواهب الجلیل، شرح مختصر خلیل، ج ۴، ص ۱۵.

خارج نشود، بنابر این، زوج به دلیل این نا فرمانی حق دارد او را تنبیه کند ولی در مورد سرقت و فحاشی، حقی بر او مترتب نیست.

چنانچه زوج یقین یا ظن غالب داشته باشد که تأدیب زوجه بی فایده است، حق تأدیب ندارد، هم چنین اگر معتقد بوده یا ظن غالب داشته باشد که جز با لت و کوب سخت اصلاح نمی شود حق ندارد از حدود تأدیب پا فراتر بگذارد، در این دو حال، عمل ارتكابی زوج، تجاوز به شمار می آید نه تأدیب^۱

به عقیده ی امام مالک و امام احمد رحمه الله علیه در صورتی که زوج به قصد تأدیب زوجه را بزند و در اثر ایراد ضرب بمیرد یا نقص عضو پیدا کند به شرط آن که ایراد ضرب زوج تأدیب به شمار آید، مسؤولیت ندارد ولی اگر ایراد ضرب به حدی شدید باشد که آن را تأدیب نمی نامند زوج ضامن است.^۲

امام ابو حنیفه و امام شافعی رحمه الله علیه در هر حال زوج را ضامن مرگ زوجه می دانند، امام ابو حنیفه می گوید، تأدیب آن است که مجنی علیه " مؤدب" پس از تأدیب زنده بماند اگر در اثر آن بمیرد یا عضوی از اعضای بدنش را از دست بدهد، عمل ارتكابی قتل یا قطع عضو است نه تأدیب. امام شافعی رحمه الله علیه می گوید، تأدیب حق زوج و کیفیت آن به اجتهاد شخصی وی موکول شده است و لذا در مقابل نتیجه ی عملش باید مسؤول باشد. فقهای متأخر مذاهب امام شافعی و امام ابوحنیفه مسؤولیت زوج در مقابل نتیجه ی حاصل از تأدیب را این گونه توجیه می کنند که تأدیب زوجه، تکلیف زوج نیست بلکه حق زوج در تأدیب را این گونه توجیه می کنند که تأدیب زوجه، تکلیف زوج نیست بلکه حق زوج در تأدیب زوجه صرفاً متضمن نفع

۱. همان، ج ۴، ص ۱۶ / الانصاری، ذکریا، زین الدین، اسنی المطالب، ج ۳، ص ۲۳۹.

۲. مقدسی، ابن قدامه عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۱۵، ص ۳۴۹.

شخصی اوست و می تواند آن را مورد استفاده قرار ندهد و هم حق دارد از آن بهره بجوید.^۱

امام مالک و امام احمد رحمه الله عليه هم در توجیه نظر خود می گویند استعمال حق در چارچوب مقرر مباح است و در مقابل عمل مباح، مسؤولیت وجود ندارد. از دو رأی که فوقاً بیان شد این نتیجه به دست می آید چنانچه تأدیب در چارچوب مقرر صورت پذیرد، زوج نه مسؤولیت جزایی دارد و نه مسؤولیت مدنی زیرا وی حقی را استعمال کرده که شارع آن را مباح دانسته است. اما اگر از حدود مقرر خارج شود هر دو مسؤولیت انتظار اوست. اختلاف نظر مورد اشاره در صورتی بوده که تأدیب از حدود مقرر خارج نشده باشد، هرچند باعث مرگ یا نقض عضو زوجه گردد. پدر حق دارد فرزندان غیر بالغ خود را تأدیب کند و معلم نیز اعم از آن که مدرس باشد یا آموزنده ی حرفه و کسب، حق دارد شاگرد صغیرش را ادب کند و جد و وصی هم حق دارند کودک تحت ولایت خود را تأدیب کنند. به موجب یک رأی در صورتی که مادر وصی طفل باشد یا او را در تکفل خود داشته باشد و هم چنین در غیاب زوج حق دارد طفل خود را تأدیب کند، جز در این موارد بر حسب رأی مشهور و برتر، مادر حق تأدیب ندارد.^۲

گفتار دوم: شرایط تأدیب اطفال

شرایط تأدیب طفل مانند شرایط تأدیب زوجه می باشد بنابر این، طفل باید به سبب گناه تأدیب گردد که آن را انجام داده است و نه به موجب گناهی که بیم ارتکابش وجود دارد. تأدیب اطفال شدید نباشد و با حالت و سن طفل متناسب باشد و

^۱ . الطهطاوی، احمد بن اسماعیل، حاشیه الطهطاوی، ج ۴، ص ۲۷۵ / شافعی، محمد بن ادریس، الام، ج ۶، ص ۱۳۱ - ۱۶۶ به بعد.

^۲ . الحصاص، ابی بکر، احمد الرازی، احکام القرآن، ج ۲، ص ۱۱ / الطهطاوی، احمد بن اسماعیل، حاشیه الطهطاوی، ج ۵، ص ۲۷۵.

به قصد تأدیب انجام شود و از حد متعارف خارج نشود، به نحوی که مانند آن را تأدیب بشمارند. هرگاه وارد نمودن ضرب دارای شرایط فوق باشد، ضارب مسؤولیت ندارد، چون عمل ارتكابی اش مشروع است.

با نظر داشت مراتب فوق ایجاب می نماید، حین تأدیب طفل شرایط ذیل در نظر گرفته شود :

- تأدیب به هدف تربیت صورت گیرد نه از روی خود خواهی و عصبانیت هرگاه تأدیب از جانب پدر یا معلم از روی خود خواهی و عصبانیت صورت گیرد این موضوع بالای روان طفل تأثیرات سوء بجا می گذارد.

- پدر و معلم پیش از اینکه تأدیب را حق خود بدانند باید آنرا یک وجبیه و مکلفیت خود بدانند.

- شریعت اسلام تأدیب طفل را بخاطر تربیت و جلوگیری از فعل حرام که یک ضرورت است اجازه داده است و نظر به قاعده فقهی (الضروره تنقذر بقدرها) ضرورت باید به اندازه آن استفاده گردد نه بیشتر از آن یعنی تأدیب طفل به نحویکه مجروح شود و دست پایش کسر کند و یا باعث نابینا شدن و از دست دادن حواس وی گردد، جواز ندارد.^۱

الف: حکم تأدیب اطفال

برخی از فقهای کرام عقیده دارند که "در صورتی که ایراد ضرب به فوت یا قطع عضو کودک منتهی گردد و عمل ارتكابی تأدیب به حساب آید و در محدوده ی شرعی رخ بدهد، ادب کننده مسؤول نیست، اما اگر شدید باشد و تأدیب تلقی نشود، مسؤولیت جزایی دارد." این نظر امام مالک و امام احمد رحمه الله علیه می باشد.^۲

^۱. محمد اختر، سیفانی حقوق جزای عمومی، ص ۱۷۱.

^۲. ابن قدامه، مقدسی عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۱، ص ۳۴۹ - ۳۵۰.

برخی دیگر از فقهای کرام به این نظر اند که " ادب کننده در هر حال ضامن است، زیرا تأدیب واجب نیست بلکه حق به شمار می آید، می تواند آن را انجام دهد و حق دارد آن را رها کند پس اگر حق خود را استعمال کرد، مسؤول خواهد بود." این نظر امام شافعی رحمه الله علیه است^۱

برخی دیگر از فقهای کرام به این نظر اند که "پدر و جد و وصی مانند زوج در مقابل همسر در صورت فوت یا قطع عضو کودک، ضامن هستند." این نظر امام ابوحنیفه رحمه الله علیه است، این رأی در مذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مورد متابعت قرار نگرفته، حتی به نظر برخی از فقها، امام ابوحنیفه رحمه الله علیه هم از رأی خود عدول کرده است.^۲

برخی دیگر از فقها به این نظر اند که " به موجب آن پدر و جد و وصی در تأدیب کودک مأذون هستند و آنچه از فعل مأذون پدید آید، مسؤولیت آور نیست." این نظر رأی امام ابو یوسف و امام محمد رحمه الله علیه است. اما در مورد معلم و مدرس، امام ابوحنیفه رحمه الله علیه و یارانش میان حالتی که پدر و وصی اجازه داده باشند و حالتی که بدون اجازه است تفاوت می گذارند. در صورت اخیر برای ضارب مسؤولیت جزایی قایل هستند زیرا کسی را زده که مأذون به زدن او نبوده است. در حالت نخست به مسؤولیت قایل نیستند اگر معلم بداند که در مقابل سرایت جنایتش ضامن است از آموزش سرباز می زند و حال آنکه مردم به خدمات وی نیاز دارند و برای همین ضرورت سرایت را در حق وی ساقط می دانند. مذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه و یاران وی با مذاهب امام مالک و امام احمد رحمه الله علیه در نتیجه برابر است^۳

۱. محمد بن ادریس، شافعی، الام، ج ۶، ص ۱۶۶ به بعد.

۲. عبدالقادر، عوده، جرم و ارکان آن، تهران، ۱۳۸۹، ص ۴۷۷.

۳. ابی بکر بن مسعود، کاسانی، بدائع الصنائع، ج ۸، ص ۳۰۵

برخی از پیروان امام ابوحنیفه میان ایراد ضرب به عنوان تأدیب و ایراد ضرب به عنوان تعلیم فرق می‌گذارند. نوع نخست را حق می‌دانند که استعمال آن به شرط سلامت مفید است و نوع دوم را تکلیف می‌شناسند که اجرای آن به شرط سلامت مقید نمی‌باشد. این تفاوت را زمانی موجود می‌شمارند که ایراد ضرب در میزان و کیفیت و موضع ورود، متعارف باشد و ایراد ضرب غیر متعارف را در هر حال موجب ضمان می‌دانند.^۱

در اثر همین تفکیک می‌توان ایراد ضرب زوج را از ایراد ضرب دیگران تفریق نمود. زوج همیشه به عنوان تأدیب از آن استفاده می‌نماید، اما پدر و جد و ولی و وصی و معلم گاهی برای تأدیب، کودکان را می‌زنند و گاهی هدف شان تعلیم می‌باشد. در هر حالت در مورد طفل، مفهوم تأدیب یا مفهوم تعلیم در هم می‌آمیزد، بخاطریکه مقصد از تأدیب طفل بیشتر جنبه آموزش را دارد.

ب (تفاوت دیدگاه مذاهب درباره تأدیب اطفال

اختلاف مذاهب امام مالک و امام شافعی و امام احمد رحمه الله علیه با مذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه در این است که آنها تأدیب را به طور کلی حق می‌شمارند نه تکلیف اما مذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه، تأدیب اطفال را به طور کلی یا حد اقل در موردی که هدف تعلیم است، تکلیف می‌دانند.

مذهب امام شافعی رحمه الله علیه استعمال حق را به شرط سلامت مقید می‌داند، با آراء مذاهب امام مالک و امام احمد رحمه الله علیه، مخالف است زیرا آنها تا زمانی که حق در چهارچوب خود مورد استفاده قرار می‌گیرد آن را به شرط سلامت مقید نمی‌سازند، از این جهت مذاهب آن دو در نتیجه با مذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه

^۱ همان، ج ۸، ص ۳۰۶.

یکسان می‌شود، هرچند مذهب امام ابو حنیفه رحمه الله علیه تأدیبات را تکلیف و واجب می‌داند نه حق.

رویکرد شریعت اسلام در مورد تأدیبات بهتر می‌باشد، شریعت برای شوهر و پدر حق تأدیبات را نسبت به زن و اولاد محفوظ دانسته است، و آن را از جمله مواردی است که اباحت دانسته است و فقها در این رابطه به احکام قرآن کریم، احادیث و روایات استناد می‌نمایند.

نتیجه‌گیری

شریعت اسلام به شوهر حق داده است تا خانم اش را در صورتی که از شوهر در اموری که شریعت اسلام اجازه داده نا فرمانی کند، وی را تأدیبات نماید. ولی این حق نیز مشروط است که در کدام حالات شوهر می‌تواند خانم اش را تأدیبات نماید و این تأدیبات چگونه صورت گیرد که منجر به لت کوب یا عذاب بیش از حد خانم نگردد آیا در اولین نا فرمانی خانم این حق برای شوهر بوجود می‌آید یا اینکه در صورتی تکرار باز هم تأدیبات تکرار گردد یا اینکه کدام شرطی دیگری وجود دارد که از آن استفاده به عمل آید به هر صورت تمام فقهای کرام اهل سنت و الجماعت به این امر که تأدیبات حق شوهر است، اتفاق نظر دارند. و دلیل آن هم آیات و احادیث می‌باشد که به آنها استناد صورت گرفته است.

همچنان شریعت اسلام در رابطه به تأدیبات طفل توسط پدر یک سلسله شرایط را پیش‌بینی نموده است. ولی در مورد چگونگی تأدیبات بین فقها اختلاف وجود دارد که در مقاله حاضر به آن پرداخته شده است. تأدیبات به اساس شریعت اسلام از جمله اسباب اباحت جرم می‌باشد.

منابع و مأخذ

الف- قرآن کریم

ب- کتب.

- ۱- ابن نجیم، زین الدین بن ابراهیم {ب ت} بحر الرائق، بیروت، مکتبه حقایبه.
- ۲- الشیرازی، ابواسحاق، المهذب، ج ۲. {ب ت}
- ۳- الحصاص، ابی بکر، احمد الرازی، احکام قران، ج ۲ {ب ت}
- ۴- الطهطاوی، احمد بن اسماعیل، حاشیه الطهطاوی، ج ۵ {ب ت}
- ۵- الانصاری، ذکریا، زین الدین، اسنی المطالب، ج ۳ {ب ت}
- ۶- ابن رشد، مقدمه ابن رشد، ج ۲ {ب ت}
- ۷- توحید خانه، محمد صدر، رهنمود ماکس پلانک برای حقوق جزای عمومی افغانستان، چاپ سوم، کابل، سال ۱۳۸۸
- ۸- خطاب، مواهب الجلیل شرح مختصر خلیل، ج ۶.
- ۹- رسولی، محمد اشرف، حقوق جزای عمومی (۱-۲-۳)، کابل، نشر واژه، سال ۱۳۹۶.
- ۱۰- سیغانی، محمد اختر، حقوق جزای عمومی، انتشارات مستقبل، کابل، سال ۱۳۹۳.
- ۱۱- شافعی، محمد بن ادريس {۱۳۹۳هـ-ش} الام، بیروت، دارالمعرفه.
- ۱۲- عوده، عبدالقادر، جرم و ارکان آن، تهران، نشر یاد آوران، سال ۱۳۸۹.
- ۱۳- کاسانی، ابی بکر بن مسعود، بدائع الصنائع، ج ۷. {ب ت}
- ۱۴- مقدسی، ابن قدامه عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۱۰، {ب ت}

په اسلام کې د رهبرۍ غوره ځانګړتیاوي

پوهنمل رحمت الله عظیمی

لنډيز

قيادت د بشري معاملي له هغه شايسته فن څخه عبارت دی چې په بشری او انساني سلوک باندې تأثیر لري، انسان د معين هدف لوري ته توجه کوي، چې د قيادت اطاعت، ثقه توب او احترام ته هم شاملیږي، ځينې فطري صفات شتون لري چې د قيادي امکانياتو سره مرسته کوي، خو دغه مرسته معين حد او اندازه لري، د قيادي شخصيت د بشپړتيا لپاره لازمي ده چې په فکري، روحي، جسمي، اداري، تنظيمي، اخلاقي او شخصي مواصفتو باندې سمبال وي، تر څو پورې چې د قائد په شخصيت کې قيادي لازم صفات بشپړ نه شي، اداره او ټولنه به د تزلزل او ګډوډي سره مخ کېږي، ځکه اداره د تنظيم، پلان جوړولو او انضباط په منطق سره تر سره کېږي، د دي لپاره چې قائد په خپلو کارونو کې بريالی او کاميابه واوسي، لازمي خبره ده چې دی هغه ځانګړتياوي او استعدادنه په ځان کې ولري، کوم چې د يو بريالي او کاميابه قائد مواصفت بلل کېږي، لکه ور سپارل شوي دنده په پوره معنی درک کول او پېژندل، خپلو چارو ته دقيقه پام لرنه درلودل، د قوي ارادي څښتن وي، د رښتینولي

صفت به لري، د ده او افرادو ترمنځ متقابل احترام موجود وي، د افرادو د کارونو تعقيب او څارنه، د ادارې په قوانينو، اصول، لوايحو، کړنو او تصرفاتو بشپړل خبرتيا ولري، د قيادت او رهبري برياليتوب تر ټولو په دې ټکي کې نغښتي دی چې رهبر د خپل رعيت او تر لاس لاندې افرادو سره تل او دوام داره ارتباط ولري، په همدي اساس مي نوموړي موضوع غوره کړه چې خپل ورونه مهمو قيادي صفاتو ته متوجه کړم، تر څو زموږ د امت ځوانان په ځانگړي توگه هغه ورونه چې په اداراتو کې د مسؤولينو په صفت دندې لري ورڅخه استفاده وکړي.

کلیدي کلمې: قيادت، قائد، غوره ځانگړتياوي مسؤوليت، دنده، رعيت

سريزه

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهِ وَأَنْفُسَنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ، فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَبَعْدُ:

د دې لپاره چې بحث مو گټور وي د يوه مشر او رهبر ځانگړتياوي مو ښي جوتي کړي وي په کار ده چې هغه نوبتگر او لوړ اخلاقي اصول تر بحث لاندې ونيسو کوم چې بريالي مشران او ستر قيادي شخصيتونه يې دبري تر ساحله رسولي دي .

د يوه مسلمان لپاره تر هر چا د غوره لارښود بېلگه زموږ دگران لارښود محمد (صلى الله عليه وسلم) شخصيت دی،

د الله تعالی هغه رښتونی او امين استازی چې تر بعثت مخکي په رښتولي او امانتداري پېژندل شوی وو، هغه زموږ لپاره يوه غوره بېلگه دی، چاچي داسي سترې موخي درلودې چې لوړ ارزښتونه پکي نغښتي ول، چې هغه د هدايت لوري ته د بشريت لارښوونه او دنړۍ هرگوت ته دحقي وينا رسول وو.

يو بريالی لارښود تل دځان او خپلو اتباعو لپاره رغنده او ارزښتمن اهداف ټاکي او د هغو دلاسته راوړلو لپاره سنجېده ستراتېژي جوړوي او بيا خپلې هر اړخيزې هڅې په

کار اچوي که داسي ونه کړي نو ځان او خپل ملاتړ کونکي ټول له تباهي سره مخامخ کوي.

هغه تل پخپله تگلاره کي نوبستونه مني او راولي، جمود يې پرېښه والی او استبداد يې په فکر او سوچ واکمن نه وي، هغه پوهېږي چې کاینات په نه ستومانه کېدونکي ډول په ډېره چټکتيا سره هر وخت د نوبست په لوري درومي، نړۍ او د هغې حالات تل د بدلون په حال کي وي، کوم امکانات چي هغه مخکي په کار اچول هغو خپله دنده سمه سرته رسولې ده، خو د دې لپاره چې خپلې موخې ژر تر ژره لاسته راوړي په کار ده په وسائلو کې نوبست راولي ځکه چې که هغه داسې ونه کړي نو سيال لوری ورڅخه مخکې کېږي بريالی لارښود او مشر تل له خپلو لارويو سره مشورې کوي، زمونږ گران لارښود دخپلو اصحابو له مشورې مخ ندي اړولی زمونږ لپاره په کار ده چې د هغه تگلاره ونيسو. فرعون چې کله پخپله رایه ټينگ شو او دخپل پلوي خو په پټه کې مسلمان قبضي مشوره يې ونه منله خپل قوم او پلويان ټول دنېل په سمندرگي کې ډوب کړل.

بريالی لارښود خپل پلويان پخپلو موخو خبروي ترڅو هغوی ورسره مرسته وکړي کله چې گڼ شمېر فکرونه لاسونه سره ورکړي په کارونو کې برکت لوېږي او پایلي يې بريالی لاسته راوړني لري .

رسول الله صلی الله عليه وسلم د غوره اخلاقو او حکیمانه قيادت يوه بېلگه وه، هغه خپل ملگري داسي روزل چې له هغه سره يوځای يې ستري دندي په غاړه اخیستلې، او د هغه له وفات نه وروسته هغه مخکښان جوړ شول، چې سترو گواښونو ته يې غېږي ورکولې او د خپل لارښود تگلاره يې په ډېره امانتداري سره تعقيبوله .

هوښيار مشر ډېر واره واره جزیات هم له پامه نه غورځوي ځکه چې کېدای شي په راتلونکې وخت کې ډېر خطر ناک واقع شي، هغه دگواښونو په وړاندې سر نه ټپتوي دسترو پېښو د مخنيوي او له هغو څخه دروغ رمټ وتلو دوتنځايونو تلاش کوي، او بريالی حل لاري لټوي، ثبات او ټينگښت دهغه په درېځونو او تصميمونو حاکم او بر لاسی وي .

مسلمان لارښود په خپل چلند کې جدي وي خو زړه يې دخپلو ملگرو په وړاندي پاک وي، او د هغوی په وړو تېروتنو سترگې پټوي ځکه خو د هغه په مېنه کې د ټولو ملگرو زړونه يوه خوله وي، او هر يو يې د نزدېکت غوښتنه کوي، او کله چې خپل مشر ونه ويني لا لهانده او سرگردانه وي.

نو موږ مسلمانانو ته په کار دی چې د اسلامي شريعت له اصولو څخه ځان خبر او خپل ژوند ورسره عيار کړو، ځکه اسلام يو شامل نظام دی چې د بشریت ټولې غوښتنې پکې حل شوې هيڅ د اسې قضيه نشته چې په اسلام کې ورته د حل لاره نه وي روښانه شوي، همدا رنگه د اسلامي امت محدثينو، د دي موضوع اړوند احاديث په خپلو کتابونو کې را نقل کړي لکه: امام بخاری، امام مسلم، امام طبراني رحمهم الله او نورو علماو قدر وړ ليکني کړي دا چې نوموړي ليکني اکثره په عربي ژبه باندې ليکل شوي زموږ خلک ورڅخه استفاده نه شي کولای کونښن دا شوی چې موضوع په افغاني اکادميکو ادبياتو روښانه شي ترڅو زموږ د مشرانو او کشرانو د دي سنت په حکمت، فلسفه او کتو باندې د نه پوهيدلو څخه د ژغورلو تنده ماته شوي وي.

دڅېړني مواد او ميتود

دا چې (په اسلام کې د رهبرۍ غوره ځانگړتياوي) يوه علمي او کتابتوني موضوع ده او تر ډيره حده په قراني آياتونو او نبوي احاديثو پوري تړلي ده ، نو ځکه د څېړنې کړنلاره پخوانيو اثارو ته کتنه غوره شوي چې تر ډيره حده کونښن شوی دی چې ثقه، او اعتمادي سرچينو څخه استفاده وشي.

۱- د رهبري او قيادت پېژندنه

قائد چې په دري ژبه کې ورته رهبر، فرمان روا، او په پښتو ژبه کې ورته مشر ويل کيږي لغوي معنایې اداره چې او فرمان ورکونکې ته ويل کيږي . او په اصطلاح کې هغه نوښتگر شخصيت څخه عبارت دی چې د مبتکارانه کړنو د ترسره کولو لپاره د نويو تگلارو په اساس غوره نتايج او پايلې لاسته راوړي، بريالی قائد هغه دی چې خپل مهارت د بني خطي او خاکې د تيارولو په اساس ښکاره کولی شي، د

کارونو تنفيذ په ښه ډول تر سره کوي، په حماسي او او روحي ډول له نورو خلکو څخه ځانگړی وي (الفقهی، ۲۰۰۸م، صفحه ۱۲)

۲- د قائد او رهبر شخصي غوره ځانگړتياوي

د قائد او رهبر ځينې هغه مواصفات او ځانگړتياوي دي چې د ده تر شخصيت پورې اړه لري او ځينې مواصفات چې دی يې په خپله دنده او مسؤليت کې ولري ځينې بيا داسې مواصفات دي چې دی له خپلو افرادو سره مراعت کوي غواړو په دي برخه کې د قائد هغه ځانگړتياوي بيان کړو چې تر د ده تر شخصيت پورې اړه لري چې په دي برخه کې مو لس مواصفات او ځانگړتياوي په لاندې توگه ذکر کړي

۱-۲- د خپل ځان پېژندنه

قائد ته لازمه ده چې پخپل ځان کې د ضعف او قوت ټکې و پېژني، کوم رهبر چې خپل استعدادونه او امکانيات ورته ښه څرگند نه وي هغه ته موفق او بريالی رهبر نه شو ويلاى، بلکې ډېر ځله دغه بې خبرتيا د زياتو مصيبتونو او لويو ضررونو سبب گرځي بناء واجبه ده چې قائد لاندې ټکيو ته پوره پاملرنه وکړي:

۱- په خپل ځان کې د ضعف ټکې وپېژني او د هغو د تقويې لپاره دوام داره هڅه او کوښښ وکړي.

ب- خپل پياوړي اړخونه درک کړي او د هغو په پرورش او پالنې او روزني او په کار اچولو کې زيار او کوښښ وباسي.

ج- خپل عمومي معلومات پر مخ بوځي او ځان د مختلفو، اداري، سياسي، ټولنيز، اقتصادي موضوعاتو، نظرياتو او افکارو څخه خبر کړي.

د- اسلامي او غير اسلامي رهبران او مشران وڅيړي او د دوی د قيادت تگلارې او اساليب ځان ته څرگند کړي او ښه څيړ شي چې دوی څرنگه برياليتوب او يا د ناکامۍ سره مخ شوي دي.

د رهبریت په نړۍ کې د ځان پېژندنه او پر ځان حاکمیت د نن زمانې یو تر ټولو مهم بحث دی، ځکه چې پر ځان حاکمیت درلودل انسان په دوامداره توګه هوښیاروي او پوهیږي چې که چیرې ځان بهتره مدیریت کړي، کولای شي نور هم مدیریت کړي، هغه چې وایي د ځان اصلاح د ټول جهان اصلاح ده، او په دې اړه الله جل جلاله فرمایلي دي: {إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ} [سورة الرعد: ۱۱]

ژباړه: یقیناً الله جل جلاله د یو قوم حالت نه تغیروي مګر دا چې خپله دوی هغه څه چې ځانونو کې یې لري تغیر نه کړي.

رسول الله (صلی الله علیه وسلم): هغه صحابه و ته چې له غزوي څخه را وګرځیدل وفرمایي {“قَدِمْتُمْ مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ” قالوا: “وما الجهاد الأكبر؟” قال: “مُجَاهَدَةُ الْعَبْدِ هَوَاهُ”} (بیهقي، ۱۴۰۸ هـ، پاڼه ۱۵۶) ژباړه: تاسو له کوچني جهاد څخه ستر جهاد ته را وګرځیدئ، صحابو عرض وکړ چې ستر جهاد څه شي دی؟ رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایي: د بنده مبارزه له خپلو نفسي خواهشاتو سره.

یو مدیر چې خپل ځان ونه پېژني او خپل ځان اصلاح نه کړي نو تر لاس لاندې افراد به بیا څنګه اصلاح کړي؟ که خپل ځان وپېژني له شتو فرصتونو څخه غوره ګټه واخلي، ضرور نه ده چې اوس په کوم حالت کې دی، تل دې په خپل ځای دریدلی پاته شي، که چیرې قوي اراده، عزم او پوهه ولري کولای شي د خپل مسلک لوړ مقام ته ورسېږي، خو دا هم باید په یاد ولري چې له فرصتونو سره مسؤولیتونه هم راځي، له همدې فرصتونو څخه ګټې اخیستنې لپاره باید د ځان اداره کولو مسؤولیت واخلي. که چیرې د نړۍ یا د خپل ګران هېواد نوم وتو خلکو ته نظر وکړو، یا د هغو خلکو ژوند ته چې نسبي بریالیتوب سره مخ شوي، مور ته به د هغوی ژوند یوه افسانه او ناول ښکاري، چې څرنګه یو څوک کولای شي د ژوند لوړو ته ورسېږي، د نړۍ هر نوم وتی

شخص که په هره برخه کې وي، که له هر څه وړاندې يې ځان پيژندلی وه، او خپل استعدادونه ورته معلوم وه غوره مدير او رهبر ورته ويلاى شو.

۲-۲ - غوره مشرولي او رهبري

په هره ټولنه کې افراد او د ټولني وگړي خپلو مشرانو او رهبرانو ته د ښه او غوره مثال په توگه متوجه او پاملرنه کوي، په دوی پسي حرکت کوي، گام په گام يې کړني او کارونه، مواصفات او عادتونه تعقيبوي، کونښن کوي چې د خپل مشر او رهبر خصوصيات او عادات خپل کړي، بناء د مشر او رهبر فعاليت، اخلاق، ويناوي او اعمال د ټولني په افرادو باندې اثر او اغيزه لري، همدا علت وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله جل جلاله له لورې خپلو پيروانو او امتيانو ته د نېک او غوره مثال په توگه ور معرفي شوی لکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي. { لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا } سورة الأحزاب ۲۱ ایت.

ژباړه تاسې ته د الله جل جلاله استازی نېک مثال او غوره سر مشق دی، د هغه چا لپاره چې امید لري الله ته او د اخرت ورځې ته او د الله ډېر ذکر او یادونه کوي. مشر او رهبر باید وکولای شي خپلو افرادو ته ووايي چې زما په څېر شی لکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به صحابو ته وویل {صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي} (البخاري، ۱۴۰۷ هـ ق، پاڼه ۵)

ژباړه: داسې لمونځ وکړئ لکه زه يې چې کوم. داسې نه چې قائد خپله په لمانځه نه پوهیږي،

رسول الله صلی الله عليه وسلم په هر ډگر او میدان کې غوره مشر او قائد وه په کور کې د غوره پلار او مهربان خاوند بهترینه نمونه وه، په ټولنه کې غوره رهبر وه په نظامي میدان کې غوره او بي مثال قومندان وه په سياسي میدان کې غوره سياست مدار وه، هر صحابي به غوښتل چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم ټولي کړني په خپل ژوند کې تطبيق کړي. د رسول الله صلی الله عليه وسلم کورني ژوند سياسي او دولت دارې

ژوند ټولنيز ژوند اقتصادي ژوند د امت مسلمه مسؤولينو او مشرانو تخ غوره مثالونه دي همدا راز له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه وروسته د راشده خليفه گانو ژوند د غوره مشرولي لپاره بهتريني نموني دي، د اسلامي نظام مشران بايد كوښښ وكړي د رسول الله صلى الله عليه وسلم او راشده خليفه گانو ژوند هر اړخيزه مطالعه كړي ترڅو غوره رهبر او مشر تړي جوړ شي.

حسن بصري رحمه الله د خپل وفات په وخت كې خپلو زامنو ته وويل زامنو زما په خيږ شئ او له ما څخه يې زده كړي ځكه تر ما تاسو ته خيږ خواه انسان وجود نه لري ، كله چې زه مړ شوم تاسو خپل مسؤول په تاسو مشر فرد ته وسپارئ (الربيعي، ۶، ۱۴۰ هـ ق، ص ۵۹)

۳-۲- ژور او دقيق نظر درلودل

د قائد او مشر لپاره د هر موقف او پېښې په هكله د سريع او سليم سنجش او تحليل توان لرل، او په مختلفو حالاتو او شرايطو كې قطعي فيصلې او تصميم ته رسيدل د دې سبب ګرځي چې د افرادو اعتماد او درناوی ځان ته جلب كړي... خو تر دد، شك او پيچيدګي، حيرانتيا او وارخطايې، د ګډوډي، بي نظمي او عدم اعتماد باعث ګرځي، رسول الله صلى الله عليه وسلم له ژور او دقيق نظر څخه وروسته د اسلامي دولت له تاسيس سره سم د مديني منورې سرحداتو ته سراياوي د غوره قومندانو تر سرپرستي لاندې ليرل چې په كفارو او مشركينو باندې يې د اسلامي دولت رعب او دبدبه كيناوه، د رسول الله صلى الله عليه وسلم دقيق او مدبرانه نظر وه چې د بدر په غزوه كې يې ستره فتح لاسته راوړه، د رسول الله صلى الله عليه وسلم ژور نظر وه چې د احزاب په غزوه كې د يهودو د بني قريظه ډلي له وعده ماتيدلو نه وراخطاء نه شو بلكې صحابه كرام يې په نورمال حالت كې وساته، (العواجي، ۱۴۲۵هـ ق، ص ۵۱۳)، د رسول الله صلى الله عليه وسلم ژور او مدبرانه نظر وه چې د حنين په غزوه كې يې صحابه كرام له وارخطايې او عقب نيشني څخه وژغوره چې وويل {أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبُ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ} (صحيح البخاري(۱۴۲۲هـ ق، ص ۳۱) زه د الله پيغمبر يم دروغ نه وايم زه د عبد المطلب زوی يم. (مخکنی مرجع ۱۴۲۲هـ ق، ص ۳۱)

او همدا راز له مشرکینو سره د حدیبي سوله سره له دي چې په اول کې اکثره مسلمانان پري خفه ول خو وروسته پوه شول چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پر خای تصمیم نیولی ټول ورته تسلیم شول (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

۴-۲- د قوي ارادي درلودونکي وي

د ارادي قوت د قائد او رهبر د شخصیت له ارکانو څخه گنل کېږي چې کولای شي د هغه په واسطه مشکلات او ستونزي او خنډونه له منځه یوسي. نن ورځ د اسلامي امت مشران تر ټولو زیات هغو قوي او فولادي ارادو ته اړ دي چې مشکلات، کړاونه او خنډونه یې له مخې تښتي، د ابوبکر صدیق رضی الله قوي تصمیم او اراده د زکات د مانعینو په اړه ښکاره دلیل دی چې د اسلامي دولت په داخل کې یې د قوي ارادي په اساس فتنه ختمه کړه، او د دوی په اړه یې وویل: «لَوْ مَنَعُونِي عَقَالًا لَجَاهَدْتُهُمْ عَلَيْهِ» ژباړه: که دوی د اوبښ زنگون بند هم را څخه وگرځوي جهاد به ورسره کوم. (الأصحبی، ۱۴۰۶ هـ - ۱۹۸۵ م، پاڼه ۲۶۹)، د عمر رضی الله عنه قوي اراده او شجاعت او میړانه وه چې د روم او فارس امپراطوری ورته په گوندو شول.

همدا راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: {الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ، خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ...} (النسایوری، ۱۳۷۴ هـ.ق، پاڼه ۲۵۲) ژباړه: قوی مؤمن له کمزوري مؤمن څخه الله ته غوره او محبوب دی. قوت یوه عامه اصطلاح ده چې مسلمان په هر لحاظ سره قوي وي که قوي جسم قوت وی که ایماني قوت او که ارادي قوت او داسي نور..

هیله او قوی اراده فرق کوي قوي اراده چې اهدف او موخو ته د عمل جامه ور اغوندي هیلي د هغو خوبونو حیثیت لري چې کله متحقق کېږي او کله هم نه مشر ته په کار دی چې قوي اراده ولري نه هیلی او کمزری اراده.

۵-۲- فطري جاذبه او كشش به لري

دا هغه طبيعي صفت دی که چېرې په کوم مشر او قائد کې ولېدل شي کولای شي بي تکليف او تکلف څخه د خپلو افرادو او مامورينو زړونه د ځان په لورې جذب کړي. دغه عنصر له هغو قوي عناصرو څخه گنل کېږي چې د قائد شخصيت ورڅخه تشکلېږي.

نوموړې صفت او ځانگړتيا له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره موجود وه په همدې اساس کله چې به هر څوک ورسره کيناستی دعوت ته به يې لبيک ووايه، بڼه مثال يې د مدينې منورې شپږ ځوانان ول څرنگه چې نبی کریم صلى الله عليه وسلم دوی سره مجلس وکول دوي په اسلام مشرف شول. (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

۶-۲- تفاؤل (اميد لرونکي به وي

د قائد او رهبر د شخصيت لپاره تفاؤل يا اميد لرل جوهرې او لازمي صفت دی، ځکه قائد ته بڼايې تر څو تل اميدوار واوسي او په سره سينه خپلو هيلو ته ته سترگې په لاره وي، خو هدف ته د رسېدلو په لاره کې هېڅکله بايد د شرائطو محاسبه او ژور تحليل د لاسه ور نه کړي، تر څو الله جل جلاله مه کړه د نا ځايي سختيو، پېښو او ناکاميو سره مخامخ نه شي.

په دې کې شکه نشته چې مايوسي د افرادو او ټولنو په ژوندانه کې د ناکامۍ او ويجاړۍ خورا لوي عامل دی، دا هېڅکله صحيح نه ده چې مايوسي ته (پوهه) او هيلمندي ته (ناپوهي) ووايو، او دا هم سمه نه ده چې هيله مندي د عاطفې او احساساتو تر اغيزې لاندې راشي، بلکې لازمه ده چې هيله مندي د عقل او بڼه سنجش سره يو ځای وي.

قيادت د لښکر مخکني جبهه او د قافلې سر دی، په صفونو باندې د هغه اغيزه خورا زياته ده، که چېرې قائد مايوس او کمزوری شي افراد هم د کمزورتيا او مايوسي سره مخامخ کېږي. رسول الله صلى الله عليه وسلم د بدر په سختو شرايطو کې چې د

مشرکینو ستر لښکر یې مخي د جنگي وسائلو سره مجهز جنگ ته ولاړ دي خپلو صحابو ته د جنت زبیری ورکوي د فتحې او کامیابي امیدونه ورکوي او داسې ورته وايي: { قَوْمُوا إِلَىٰ جَنَّةِ عَرْضِهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ } ، قَالَ: - يَقُولُ عُمَيْرُ بْنُ الْحُمَامِ الْأَنْصَارِيُّ: - يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَنَّةُ عَرْضِهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ؟ ق: «نَعَمْ» ، قَالَ: بَخٍ بَخٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا يَحْمِلُكَ عَلَىٰ قَوْلِكَ بَخٍ بَخٍ؟» قَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِلَّا رَجَاءَ أَنْ أَكُونَ مِنْ أَهْلِهَا، قَالَ: «فَأِنَّكَ مِنْ أَهْلِهَا» ، فَأَخْرَجَ تَمْرَاتٍ مِنْ قَرْنِهِ، فَجَعَلَ يَأْكُلُ مِنْهُنَّ، ثُمَّ قَالَ: لَئِنْ أَنَا حَيِّتُ حَتَّىٰ أَكُلَ تَمْرَاتِي هَذِهِ إِنَّهَا لِحَيَاةٍ طَوِيلَةٌ، قَالَ: فَرَمَىٰ بِمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ التَّمْرِ، ثُمَّ قَاتَلَهُمْ حَتَّىٰ قُتِلَ { (النسابوری، ۱۳۷۴هـ. . . پانہ ۱۵۱۰) ژباړ: ولاړ شی د هغه جنت په لوري چې پراخوالی یې د آسمانونو او ځمکي په اندازه دی، عمیر رضی الله عنه وایې یارسول الله جنت د آسمانونو او ځمکي په اندازه پراخه؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وایې هو، دی له خوشحالي وایې بخ بخ یعنی څومره ښه رسول الله صلی الله علیه وسلم ورڅخه پوښته کوي دا کلمات دي د څه په خاطر وویل؟ دی ځواب وایې بل هدف می نه وه مگر دا امید می لرم چې زه یې له هل څخه وگرځم رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وایې ته یې اهل یې، عمیر رضی الله له خپلي کڅوړې څخه خرماوي راویستلي په خوراک یې شروع وکړه وروسته یې وغورزولې او داسي یې وویل که زه دومره وخت ژوندی پاته شم چې دا خرماوي وخورم دا اوږد ژوند دی وروسته وجنکیده تردي چې شهید شو (او خپل کوم امید او هیله چې یې درلوده ورسیده.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل دعوت په موده کې د فشار، رېږونو او تشکیک د منظمو حملو سره مخامخ ؤ، چې د اسلام دښمنانو د ضررونو او رېږونو تر ټولو سختو او شدیدو ډولونو څخه کار اخیستنه، دا ټول مشکلات پرې راغلل خو د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ده د ملگرو اراده کې کوم ضعف پیدا نه شو کړای؛ بلکې بالعکس رسول الله صلی الله علیه وسلم د هیله مندي په سترگه د الله جل

عدک

په اسلام کې د رهبري غوره...

جلاله مرستي او نصرت ته كتل، په داسې حال كې چې د دښمن لښكرو مدينه محاصره كړې وه، او د اسلام او مسلمانانو د ماتې او نابودې انتظار يې درلود، د الله جل جلاله له لورې مسلمانانو ته د اطمینان او بري زيری ورکول كېدل، په دې خطرناک او ويروونكې حالت كې په منافقانو او كمزورو كسانو ويل: محمد مونږ ته د كسری او قيصر د خزانو وعده راكوي په داسي حال كې چې موږ د وېرې له لاسه قضاى حاجت ته هم د باندې نه شو وتلاى، خو د الله جل جلاله په مرسته اعتماد كوونكې او باور لرونكو بل ډول موقف درلود. (المباركفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

۷-۲- د مثبت فكر او نظر درلودنكي به وي

غوره رهبران يا مشران ، د هيله بښونكي چلند نه برخمن وي، چې د پيروانو لپاره د الهام سرچينې په توگه كار كوي. كه مشران بې حوصله شي او يا بې حوصلې ښكاري، نو لاس لاندې مامورين او رعيت يې هم دا احتمال لري چې، بې حوصله شي، حتا كله چې شيان تياره ښكاري د قائد فكري ملگري د نا اميدۍ احساس پيل كوي، نو هڅه دي وكړئ چې مثبت پاتې شي ، دا په ساده ډول د ننگونو په وړاندې د اميد خوشيښۍ او اميد ساتلو مفهوم او معنى لري، غوره رهبران او مشران تل خپل افراد، مامورين او مشاورين هڅوي ترڅو د نظرونو او پلانونو په وړاندې كولو كې فعاله ونډه واخلي، په دې سر د ډېرو ستونزو حل او د محصولاتو ښه والي لامل كيږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د احزاب په غزوه كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له لوري په داسې سختو شرايطو كې چې خپله مبارك هم په خپل نس پورې د لوري په خاطر دوه ډبري تړلي وي صحابو ته وويل: ماته د شام كلياني راكړل شوي او په الله قسم كوم زه اوس د شام سره قصرونه وينم بيا يې وويل: ماته د فارس امپراطوري راكړل شوه، زه د مدائن سپني ماني وينم بيا يې وويل ماته د يمن كلياني راكړل شوي په الله قسم زه د صنعاء دروازي وينم. (المباركفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

د حدیبي د سولي په سر کې کله چې سهیل بن عمرو بنکاره شو نبي کریم صلی الله علیه وسلم صحابو ته وویل: {لَقَدْ سَهَّلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ} (البخاري، ۱۴۰۷هـ ق، پاڼه ۵)

ژباړه: يقينا ستاسو کارونه اسانه شو. يعني د سهیل په اړه يې مثبت فکر درلوده او صحابو ته يې هم مثبت فکر ورکړ.

۸-۲- په غور سره د خبرو اورېدونکي وي او ستونزو ته په وخت سره رسيدگي وکړي

کله چې قائد او مشر د خلکو خبرو ته غوږ نږدی، د دې بنکارندويي کوي چې اصلاً ورته ارزښت نه لري، خو کله چې د کارمندانو خبرو ته غوږ ږدی او د دوی ستونزو ته په وخت رسيدگي کوي، دا ثابتوی چې درناوی ورته لری، ان دا چې غوږ نيول له درناوي لوړ ارزښت دی، چې مقابل کس ته ورکول کيږي، تر ټولو لويې تېروتنې چې خلک يې د دوو اړخيزو خبرو پر مهال کوي دا دي، چې ډېرې خبرې کوي خو ځان هونبنيار معرفي کړي، خو که غواړو په اداره کې په رښتيا سره د يو چا زړه خپل کړو او اغېز پرې وکړو، خبرو ته يې په پوره دقت غوږ کېږدو، دا به د دې سبب شي چې د افرادو او رعيت په زړونو کې د يو ښه مشر او رهبر په حيث وپېژندل شو، د يو غوره رهبر دا ځانگړنه ده چې د خپلو افرادو او رعيت مشروع غوښتنې او ستونزې درک کړي، په خپل وخت ورته رسيدگي وکړي. ځکه کوم مشران چې په اداره کې ډېر سخت گيره او کبرجن وي، د افرادو غوښتنې له نظره غورځوي، خپل رعيت او مامورينو څخه د ماشين په حيث تمه او ورته وگوري، لري نه ده چې اداره به د زوال او سقوط تر حده رسيږي،

حسن بصري (رحمه الله) فرمايلي دي: لکه څرنگه چې د ښايسته اقوالو زدکړه کوي نو د غوره غوږ نيولو زدکړه هم وکړي او د هيڅ چا خبري مه قطع کوي. (الخرایطی، ۱۴۰۶هـ، پاڼه ۱۵۵)

الله جل جلاله د هغو خلکو ستاینه کوي چې خبره په غوره سره اوري او پیروي یې کوي: {الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ} سورة الزمر ۱۸ ایت.

ژباړه: هغه خلک چې خبره اوري او د احسن او غوره وینا پیروي کوي دا هغه خلک دي چې الله جل جلال ورته هدايت او لارښونه کړي.

۹-۲ - رېښتني او صادق شخصیت به وي

له رېښتینوالي څخه هدف د وینا او عمل تر منځ له تضاد څخه ځان ساتل او ورسره دا احساس دی چې د یو مشر په حیث زموږ اعمال ټولو ته څرګنده او ښکاره دي. ټول پوهیږي چې موږ څرنگه له هر چا سره مخامخ عمل کوو او د هغوی په غیاب کې هم همدا سې یاستو، چې دا د اعتماد سبب ګرځي زموږ افراد او ملګري پر موږ باور کوي. هغوی موږ ته د یوه داسې چا پر سترګه ګوري چې کولای شو ملا پرې وتړو او د خپل اعمالو لپاره موږ مسؤل وګڼي. باور رامنځ ته کېږي، کارمندان زموږ په حضور کې ځان خوندي احساسوي او په موږ اغېزه پیدا کوي. لکه څرنگه چې د کارمندانو لپاره صداقت او رېښتینولي اړینه ده، همدارنګه د قائد لپاره هم ډېره اړینه ده، ځکه که د قائد او مشر د وینا او عمل ترمنځ تضاد واوسي، کارمندان داسې فکر کوي، چې مشر مو داسې دی موږ نه څه ګڼله، صداقت او رېښتینولي د ژوند په هر ډګر "شخصیت جوړولو کې، اعتماد کولو کې، خبرو کولو" کې ډېره مهمه ونډه لري. د یو مشر لپاره غوره ده چې په خپلو کارمندانو د اعتبار پخولو لپاره صادق با اخلاقه واوسي. کله چې هر قل له ابو سفیان رضی الله عنه څخه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اړه پوښتني وکړي په ځواب کې ابو سفیان رضی الله عنه ورته وویل: (يَأْمُرُنَا بِعَيْنِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِالصَّلَاةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ» (البخاري، ۱۴۰۷هـ ق، پاڼه ۷۸)

ژباړه: موږ ته نبي صلی الله علیه وسلم په لمونځ کولو، رښتیاوېلو او پاک لمنی باندې امر کاوه. همداراز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي {عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا} (النسابةوری، ۱۳۷۴هـ.، پاڼه ۲۰۱۳)

ژباړه: په تاسو رښتیا وېل لازمي او واجب دی ځکه رښتیا وېل نیکو کارونو ته لارښونه کوي، نیکي جنت لورې ته لارښونه کوي، مسلمان تل رښتیا وایي او د رښتیاوېلو فکر کوي تر دې چې د الله جل جلاله سره په رښتیاوېونکو کې ولیکل شي.

۱۰-۲- متکبر او رياء کاره به نه وي

ډېر داسې فکر کوي چې په ژوند او موقف کې کبر او ځان لوړ ښودل د باور نښه ده، ډېرو مشرانو ته ځان په دې بد ښکاري چې له ځان ټیټ ته درناوی وکړي، یا له ځانه تواضع وښيي، هر څومره چې کبرجن، ایغ نیغ او بې پروا وي همدومره ورته ځان ښه مشر او رهبر ښکاري. ځینې تواضع او عاجزي د ضعف په معنا گڼي، متکبره مشران له خپل ځان سره فخر، پر ځان مین توب یا له نورو خپلو گټو وړاندې گڼل، خپل نظر ته ارزښت ورکول، پر نورو واک لرل یا دا تمه چې ټول دې د ده خبره بې پوښتي ومني او بې ځایه قهریدل یا خلکو ته دا احساس ورکول چې لیرې دې اخوا دینخوا خبره وکړه په قهرېرم، او داسې نور احساسات د مشرۍ یو منلی اصل گڼي چې دا یو غلط تصور او غیر اسلامي خاصیت او عادت دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې اړه فرمایلي دي {وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرِيَاءٍ} (النسابةوری، ۱۳۷۴هـ.، پاڼه ۹۳)

ژباړه: جنت ته به داخل نه شي هغه شخص چې په زړه کې د مثقال په اندازې سره کبر او لویې وي.

عَدْلٌ

په اسلام کې د رهبري غوره...

۹۷

۳- د دندې او ادارې اړوند د قائد او رهبر غوره ځانگړتياوي

دا چې د دندې اړوند د قائد لپاره ځانگړې مواصفات شتون لري، دا چې په دې مختصره مقاله کې نه شوه کولای له ټولو څخه يادونه وکړو غواړم په دې برخه کې دوه اهم او اړين مواصفات ذکر کړم چې په لاندې توگه ورڅخه يادونه کوو:

۱-۳- د دندې او مسؤوليت په اړه به پشپړ معلومات لري

د دې لپاره چې قائد خپل مسؤوليت په بشپړ ډول سره و پېژني، لازمه ده چې فکري، تنظيمي او توجهي چارو ته متوجه وي، فعاليتونه او کړنې يې تعقيب کړي او پر اعمالو او تصرفاتو يې څارنه او بشپړه پوهه ولري.

د قيادت او رهبري برياليتوب تر ټولو په دې ټکي کې نغښتي دی چې بنايې رهبر د خپل رعيت او مامورينو او تر لاس لاندې خلکو سره تل اختلاط او ارتباط ولري، نه دا چې خپل دفتر کې دخپلو متحرکو او فعالو ورنو څخه بيل ژوند وکړي، بلکې د رهبري مسؤوليتونه دا ايجابوي چې قائد تل د خپلو افرادو سره پر لپسې توگه اتصال او ارتباط ولري، د دوی نظريات په غوره سره واورې او له مشکلاتو څخه يې ځان خبر کړي، چې نوموړی کار په پايله کې د (رهبر او رعيت) د باخبرتيا او گټورو تجربو او تحليلونو سبب او لامل گرځي.

که قائد خپل مسؤوليت په سمه توگه و نه پېژني، نه شي کولای چې خپل سپارل شوي دنده په سمه توگه آداء کړي چې په نتيجه کې به له دنيوي او اخروي محاسبي او ذلت سره مخ کيږي، د مسؤوليت په اړه رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

{كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ،} (البخاري، ۱۴۰۷هـ، ق، پاڼه ۵)

ژباړه: هر يو له ستاسو څخه د شپانه حيثيت لري، او هر يو له تاسو څخه د خپل رعيت په اړه سوال کيدونکی دی، امام او مشر د خپل رعيت شپون او په اړه يې له ده څخه سوال کول کيږي او محاسبه ورسره کيږي..

همدا رنگه کله چې جليل القدره صحابي أبي ذر رضی الله عنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د دندې او مسؤولیت غوښتنه وکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته په ځواب کې وفرمايل { يَا اَبَا ذَرٍّ، إِنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ، وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِزْبِي وَنَدَامَةٌ، إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا، وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا } ژباړه: ای اباذره ته کمزوری یې، مسؤولیت او دنده امانت دی او د قیامت په ورځ شرمندګې او او پشمانې ده مګر هغه خلک چې په حق سره یې واخلي او هغه حقوق آداء کړي چې په ده باندې دي. صحیح مسلم ۱۳۷۴هـ ش - ج (۳) / ص ۱۴۵۷ حدیث شمیره (۱۸۲۵).

۲-۳- د اداري راتلونکو فعالیتونو او کړنو ته مثبتې وړاندوینه

هر شرکت او هره اداره خپل راتلونکی ته پلانونه جوړي، ترڅو په مارکیټ کې د خپلو سیالانو په وړاندې پرمختګ وکړي. غوره مشران د اداري راتلونکي بڼه تصور کولی شي، تل د خپل ځان، کارمندانو، او اداري راتلونکي ته هیله مند وي، په اداره کې د منفي ګڼو پوځی د مثبت ګڼو پوځی کلټور خپروي، کله چې په اداره کې کومې ستونزې رامنځ ته کېږي، نو ډیرې وخت یې پرې په کارمندانو نه اچوي بلکې د ستونزې لاملونه له منځه وړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم په مکه مکرمه کې صحابو ته وایي تاسو به داسې وخت امنیت او سوله ووینئ چې (حضرت موت) نه تر (صنعا) پورې به یوه میړنه یواځې سفر کوي له الله جل جلاله څخه بیغر به له هیڅ چا څخه د ډار او ویرې تشویش ورسره نه وي (البخاري، ۱۴۰۷هـ ق، پاڼه ۲۰۱)، د بدر غزوه کې یوه ورځ مخکې صحابه و ته وایي سبا به ان شاء الله ابوجهل دې ځای کې مړ کېږي، عتبه به دلته او شیبه به دلته د هر مشرک د مړکیدلو ځای په مشخص ډول سره صحابه وو ته وایي دا خپله مثبتې وړاندوینه ده ترڅو مجاهدین روحیه واخلي او پر مخکې وکړي (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۱۰۹).

عَلَيْكُمْ

په اسلام کې د رهبري غوره...

۳-۳- د سهولت او آسانتياو ايجادول

مشر او رهبر بايد د خپلو افرادو او عام ملت لپاره تل د آسانتياو د رامنځ ته کولو هڅه او کونښن وکړي، بي ځايه قيودات او مشکلات وضع نه کي په ځانگړي توگه داسې قيودات چې په اسلامي شريعت کې ورته کوم اصل وجود ونه لري، وضع نه کړي د قوانينو او لوايحو په وضع کولو کې کونښن وکړي چې آسانه وي مامورين او افراد په حرج او تکلف کې واقع نه کړي، عام ملت ته سهولتونه او آسانتياو رامنځ ته کړي د مثال په توگه کومه ساحه کې چې خلک سرک، کلينک، شفاخانه، مکتب او پوهنتون ته ضرورت او اړتيا لري د ايجاد لپاره يې هر اړخيز کونښن وکړي، په بازار کې چې د ځينو افراد له لورې په ملت باندې ظلم کيږي که هغه په تجارتي برخه کې وي او که په سياسي برخه کې او که ټولنيزو برخو کې او که په تعليمي برخه، قائد او رهبر بايد زر ترزه د نوموړي ظلم مخه ونيسي، د مشر او قائد دروازه افرادو او ملت ته هميشه خلاص وي داسې نه وي چې مشر په مياشتو مياشتو مامورين او مراجعين نه شي ځکه دا بيا سختي ده خلک مشکلات لري که مشر ورته وخت ورنه کړي خلک په حرج کې واقع کيږي، په همدې خاطر چې کله به رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې صحابه کرام د سياسي او دعوتي چارو د سمبالو لپاره د اسلامي دولت ولاياتو د مسؤل او مشر به حيث استول داسې به يې ورته ويل: «بَشِّرُوا وَلَا تُنْفَرُوا، وَيَبْسُرُوا وَلَا تُعْبِرُوا» (النسابوری، ۱۳۷۴هـ..، پاڼه ۱۳۵۸). ژباړه: خلکو ته بشارت او زيری ورکړئ، نفرت او کرکه مه خپروئ، آساني کوی- سختي مه کوی،

۴- له مامورينو او رعيت سره د قائد غوره مواصفات

د قائد له غوره مواصفتو څخه چې له خپلو افرادو او مامورينو سره به يې مراعتوي د اسلامي امت د قيادتونو غوره بلگې او مثالونه لرو چې هغوی له خپلو افرادو سره مراعت کول، د دي لپاره چې بحث اوږد نه شي راځم په هغو صفتو باندې په ماده واره توگه بحث کوم چې د قائد او رهبر لپاره ډير اړين او ضروري دي:

۱-۴ - وینه څارنه

د قائد او مشر له لورې د خپلو افرادو او مامورینو کتنه او ښه پېژندنه او د دوی د عمومي او خصوصي حالاتو څخه ځان خبرول، په خوشحالیو او تفریحي مجالسو کې یې شرکت او گډون کول او د دوی د مشکلاتو څخه ځان خبرول د حل هڅه او کوښښ کول، د غم او مصیبت په حالت کې ورسره غم شریکې کول، تسلي او د زړه ډاډ ورکول، د ضرورت په صورت کې مالي مرسته ورسره کول، دغه ټول هغه عوامل دي چې د انضباط او اعتماد په جلبولو کې ستر رول لري، او په نتیجه کې د دوی د استعدادنو او وړتیاو څخه ګټوره استفاده اخیستل کېدلای شي. په هغو ادارو کې چې د اداري د مشر لخوا په کارمندانو باندې تل جدي څارنه کوي، او خپلې خوښې ته یې نه پرېږدي په د هر فرد او مامور په کار کې مداخله کوي، داسې کړنه او څارنه، د دې لامل کېږي چې په افراد او مامورینو کې د کارکولو انرژي ختمه شي کار کول ورته یو جبري شی معلومېږي، ځان ورته یو مزدو او بي صلاحیته ښکاري، هڅه به کوي چې کوم بل چیري ځان ته د کار کولو زمینه برابره کړي، بناء د غوره قائد لپاره دا غوره ده چې په کارمندانو باندې د هري ورځې څارنې څخه ډډه وکړي، ځکه کارمندان بیا فکر کوي چې مشر یې په دوی باندې بې اعتباره دی دوی ورته غله او خاینان ښکاري. رسول الله صلی الله علیه وسلم به د خپلو افرادو څارنه کوله کله چې به له کوم صحابي نه داسې عمل تر سره شوه چې د اسلامي شریعت د اصولو خلاف عمل وه، زر تر زره به رسول الله صلی الله علیه وسلم منبر ته پورته شو لکه یوځلي بریره رضی الله عنها عایشی رضی الله عنها ته راغله چې زه خپل بادر مکاتبه کړي یمه که تاسو راسره په دې برخه کې مالي مرسته وکړئ، عایشی رضی الله عنها ورته وویل سمه ده زه به دې له دوی څخه واخلم بیا به دې آزاده کم ستا ولاء یعنی میراث به زما وي، دا ولاړه خپل بادر ته یې دا خبره وکړه هغوی انکار وکړ، مگر په دې شرط چې ستا ولاء یعنی میراث به زموږ وي، بریري رضی الله عنها عایشی رضی الله عنها ته دا خبره راوړ وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم خیر شو عایشی رضی الله عنها ته یې وویل ته بریره واخله وروسته یې آزاده کړه ولاء او میراث د هغه چا حق کیږي چې آزاد کړی یې وي،

عَلَمٌ

په اسلام کې د رهبري غوره...

وروسته ودریده مسجد نبوي ته لار خپل منبر ته وخوت خلکو ته يې په خطبه کې داسې وفرمايل **مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَشْتَرُونَ شُرُوطًا، لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَنِ اشْتَرَطَ شَرْطًا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ، فَلَيْسَ لَهُ، وَإِنْ اشْتَرَطَ مِائَةَ مَرَّةٍ** (البخاري، ۱۴۰۷هـ — ق) ژباړه: څه حال دی ځينو خلکو لره چې د کتاب الله خلاف شرطونه ږدي، کوم خلک چې داسې شرط ږدي چې کتاب الله کې شتون نه لري، دی يې حق نه لری ولو که سل شرطونه وضع کړي.

له ښه څارنې نه وروسته به يې هر يوه ته د هغه د اهليت او استعداد مطابق دنده سپارله د مثال په توگه له هجرت نه مخکې يې د اسلامي دعوت او د مسلمانانو د سفير په حيث مصعب بن عمير رضی الله عنه مدیني ته واستاوه (حاکم ۱۴۱۱هـ — ق ص ۶۸۱). چې ستره پایله يې درلوده کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مدیني ته هجرت وکړ د مصعب بن عمير رضی الله د دعوت په برکت سره د مدیني منوري په هر کور کې يو مسلمان شتون درلوده، وروسته له هجرت څخه يې معاذبن جبل يې د يمن د والي په حيث مقرر کړ. (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۵) په دې اړه ډير مثالونه شتون لري په همدې دو مثالو باندې اکتفاء او بسنه کوو.

۲-۴- خلاقيت يا د نوښتگر هڅونه او تشويق

فکري محرک د رهبريت له ځانگړتياو څخه دی، چې د بدلون رهبري ټاکي، فکري ملگري اړتيا لري، چې وهڅول شي تر څو د دوی خلاقيت څرگند کړی شي. ښه رهبران يا مشران بايد د دې اهدافو ترلاسه کولو لپاره د بشپړ ملاتړ سره د نوې ننگونې وړانديز وکړي.

لکه رسول الله صلی الله علیه وسلم خالد بن وليد ته د موته په غزوه کې د زيد بن حارثه او عبد الله بن رواحه رضی الله عنهما له شهادت څخه وروسته د ښه جنگي تاکيک په خاطر چې صحابه کرام يې وژغورل د سيف الله لقب ورکړ د خالد بن وليد رضی الله عنه له لوري دا يو ښه نوښت وه. (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

همدا راز يې سلمان فارسي رضی الله عنه ته چې د خندق ايستلو ابتکار وکړ رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته ستر مقام او ارزښت ورکړ او د ده په اړه يې وويل: «سَلْمَانُ مِنَّا اَهْلُ الْبَيْتِ» (الحاکم، ۱۴۱۱ هـ ق ص ۶۹۱) ژباړه: سلمان زموږ له اهل بيت او کورنۍ څخه دی.

۳-۴- د افرادو لپاره د مکافاتو وړاندیز کول

د يو ښه رهبر بل مهم معيار پدې پوهيدل دي چې د مؤثره پيژندنې او مکافاتو وړاندیز کول له افرادو سره د ستاينې او خوښۍ احساس کولو کې يوه له غوره لارو څخه دی، دا ممکن د حيرانتيا خبره هم نه وي چې خوښ کار خلک په کار کې د غوره ترسره کولو تمه لري، ښه مثال يې د ابوبکر رضی الله عنه لپاره د صديق لقب او د عمر رضی الله عنه لپاره د فاروق لقب ورکول د خيبر په غزوه کې د بيرق ورکول علي رضی الله عنه ته او د حنين له غزوي وروسته د رسول الله صلی الله عليه وسلم له لوري د غنميو ویش او تقسيم او د موته غزوي څخه وروسته خالد بن وليد ته د سيف الله لقب ورکول او داسې ډېر مثالونه شتون لري چې د اختصار په خاطر په همدي مثالونو باندې بسنه کېږي. (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

۴-۴- د نويو شيانو د ايجاد او د اختراع هڅه او کوښښ

لکه څنگه چې رهبرۍ ځينې ځانگړتياو ته وده ورکولو لپاره کار کوي، دا به نه هيروي چې خپلو پيروانو ته د عکس العمل او الهام په لټه کې واوسي. هغه شيانو ته پاملرنه وکړي چې په تېرو وختونو کې مؤثره وي او تل د ډلې د غړو هڅونې او انعام ورکولو لپاره د نويو لارو په لټه کې وائي. ښه مثال يې د بدر په غزوه کې د حباب بن منذر رضی الله عنه مشوره دا وه چې نوري ټولي څاگاني په ډېرو وچي شي يوه څا دي پريښودل شي تر څو مجاهدين صحابه تري گټه واخلي دښمن به يې او بو پاته شي چې دا نظر د رسول الله صلی الله عليه وسلم خوښ شو او عملي کړ (الحاکم، ۱۴۱۱ هـ ق ص ۴۸۲) د احزاب په غزوه کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم مشورتي جرگه

دعوت کړ چې د مشرکینو په مقابل کې څه باید وشي؟ سلمان فارسي رضی الله عنه د خندق کېندلو مشوره ورکړه چې اصلا عربان ورسره نا اشنا او نابلده ول رسول الله صلی الله علیه وسلم نوموړي مشوره عملي کړه مشرکین هېڅ ونه توانیده چې له نوموړي خندق څخه تېر شي او له یو غیر مترقبه او نا اشنا کړني سره مخ شول. (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۹)

۵-۴ - په کاري ډله کې مسؤلیت رواجول

د یو ښه مشر او رهبر بله غوره ځانگړنه دا ده چې په خپلو کارمندانو کې د هڅونې او تشویق له لارې کاري مسؤلیت رواجوي، تر هر څه نه وړاندې د یو مشر او رهبر لپاره دا غوره ده چې لومړی خپله مسؤلیت وپېژني او هغه تر سره کړي، تر څو رعیت داسې فکر وکړي چې مشر او رهبر مو چې کار او مسؤلیت اخیستی موږ یې هم باید واخلو، په خپله د مسؤلیت اخیستل د دې سبب کېږي چې پرته د امر او لارښونې نه کارمند مسؤلیت ته زړه ښه کړي لکه: براء بن عازب رضی الله عنه ویلي چې د خندق په ایستلو کې مارسلو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چې خاورې یې په مبارکه لمنه کې انتقالولي چې د مبارک علیه الاسلام د خیتې سپینوالي خاورو نیولي وي یعنی سپینوالی یې نه ښکاره کیده ځکه په خاورو وي (البخاري، ۱۴۲۲هـ، ص ۲۶)، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې مدینې منورې ته راغی د نبوي مسجد په آبادولو کې له صحابو کرامو سره سهیم شو، په ډیرو غزاگانو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جنگ په اول صف کې قرار درلود. (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۹۱) داسې نور ډیر مثالونه شته موږ په همدې مثالو باندې بسنه کوو، ښه مدیر د ادارې د کارمندانو زړه د وظیفې نه نه تورو، بلکه دومره صمیمیت عاموي چې کارمند دفتر ته د تگ شیبې شماری نه دا چې د دفتر نه یې زړه تنگ وي .

٦-٤- خپلو افرادو سره د احترام، شفقت او مهرباني له مخي چلند کول

په اداره کې چې هر فرد په کوم موقف کې قرار لري، د انسان په توگه د درناوي او احترام وړ دی، د هر چا کار ارزښت لري. یو بل ته بهي احترامی له کار څخه د ناراضی یا د کار د کیفیت په اړه نه وي بلکه د بهي احترامی کونکي شخص کبر، ویره او قهر ښکاره کوي، بهي احترامه شخص نه پوهیږي چې څه وکړي خپل جهالت او ناپوهی بل ته په سپکاوي کې پټوي.

د ښه مدیر دا غوره ځانگړنه ده چې خپل ټیم ته تل د اهمیت په سترگه وگوري، د ادارې غړیو ته د ځینو اشتباه وو نه تیريږي، د اشتباه به صورت کې یې د نورو افرادو په منځ کې نه رټي، بلکې په گوښه ځای کې ورته د اشتباهاتو حل وړاندې کوي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم به خپلو صحابو کرامو سره په پوره درناوي سره برخورد کاوه د مثال په توگه الله جل جلاله د ده د ښه برخورد او کړني مثال په قران کریم داسې یادوي: **{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ}** [آل عمران: ۱۵۹] ژباړه: د الله په رحمت او مهرباني سره ته دوی ته نرم کړی شوي، که ته قهر جن او سخت زړه وای دوی به ستاله شاخووا څخه تللی وای یعنی لري شوي به وه تاته به نه راتلل او نه به درته نژدي کیدل، همدا راز د رسول الله صلی الله علیه وسلم زوم جلیل القدره صحابي عثمان رضی الله عنه چې کله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته داخل شو رسول الله صلی الله علیه وسلم خپلي مبارکې پښې ټولي کړي او خپل لباس یې تنظیم کړ، وروسته د مسلمانانو مور عایشي رضی الله عنه ورته وویل یا رسول الله تاسو ولي د ده په خاطر خپل ځان را ټول کړ پښي مو جمع کړي رسول الله صلی الله علیه وسلم د عایشي رضی الله عنها په ځواب کې یې وویل: **«أَلَا أَسْتَحْيِي مِنْ رَجُلٍ تَسْتَحْيِي مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ؟»** (المدنی، ۱۴۱۸هـ، پاڼه ۳۶۸)

ژباړه: ایا زه هغه چا څخه چې ملائیکي حیاء کوي حیاء ونه کړم.

{عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَقَدْحٍ، فَشَرِبَ مِنْهُ، وَعَنْ يَمِينِهِ عَلَامٌ أَصْغَرَ الْقَوْمِ، وَالْأَشْيَاخُ عَنْ يَسَارِهِ، فَقَالَ: «يَا عَلَامُ أَتَأْتُنِي لِي أَنْ أُعْطِيَهُ الْأَشْيَاخُ»، قَالَ: مَا كُنْتُ لِأُوْتِرَ بِفَضْلِي مِنْكَ أَحَدًا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ { (البخاري، ۱۴۰۷هـ ق، پاڼه ۱۰۹)

ژباړه له سهل بن سعد رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په یوه لوبښي کې د ځښلو اوبه راوړل شوي ده صلی الله علیه وسلم ورڅخه وځښلي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم ښي لورې ته یو ځوان ناست وه او چپ لوري ته یې نور مشران صحابه ناست ول، ښي علیه السلام نوموړي ځوان ته وویل ایا اجازه راکوي (چې چپ لورې ته مې چې کوم) مشران (ناست دي) اوبه ورکړم؟ نوموړي ځوان وویل: نه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم زه خپله برخه ستاله لوري بل چاته نه غوره کوم. (رسول الله صلی الله علیه وسلم) د اوبو لوبښي نوموړي ځوان ته ورکړ.

۷-۴- خپلو افرادو ته وده او پرمختګ ورکول

هیڅوک په خپل ځان کې پوره نه دی، په همدې خاطر غوره مشر هغه دی چې د خپلو افرادو د ودې پرمختګ او زده کړې لپاره کار کوي. د اسلامي امت قائد او هر مشر باید د خپلو افرادو مسلکي ودې لارې خلاصې کړي او ویې هڅوي تر څو پر خپلو غښتلتیاوو او استعدادنو کار وکړي وده ورته ورکړي. خو لدې سره اړونده مهم بحث دا دی چې په دې ټولو کې ځان ته نوم ونه لټوي، لکه چې پلانکی ما ورساوه یا له ما سره یې چې کار کاوه پر هېڅ نه پوهیده، ورسره د افرادو له ودې سره هممهاله پر خپلې ودې او پرمختګ هم کار کوي. رسول الله صلی الله علیه وسلم خپل ملګري او صحابه داسې تربیه کړل، او داسې هر اړخیزه وده یې دوی ته ورکړه چې د ده مبارک په ژوند او له ده وروسته چې کوم مسؤولیتونه دوی ته سپارل شوي په ډیره ښه توګه یې سرته رسولې، لکه: مصعب بن عمیر رضی الله عنه ته یې په دعوتي او سیاسي ډګر کې وده او پالنه ورکړې وه چې مدیني منورې ته یې د سفیر په حیث ولېږه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مدیني ته مهاجر کېږي د مدیني په هر کور کې یو فرد په

اسلام مشرف شوی وي (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۹۸)، معاذ بن جبل يې ته يې د سياسي چارو او قضايې فيصلو اړوند تربيه او پالنه کې وده ورکړې وه چې يمن ته يې د قاضي په حيث وليږه دا ټول د دي لپاره چې هر مسلمان فرد خپل مسؤليت ته متوجه وي او په سمه توگه يې سرته ورسوي. (البخاري ۱۴۲۲هـ — ص ۱۰۴) د امت د افرادو لپاره يې د کسب او کار او اقتصادي پياوړتيا په برخه کې تشويقيو پيغامونه ورکول تر څو په دي برخه کې وده وکړي لکه چې ويلې دي: «التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ، وَالصِّدِّيقِينَ، وَالشُّهَدَاءِ» (الترمذي، ۱۳۹۵هـ، ص ۵۰۷) ژباړه: رښتيا ويونکي او امانت دار تجار به له پيغمبرانو او شهيدانو سره حشر کېږي.

عَدْلٌ

۸-۴ - کارمندانو او مامورينو ته په اداره کې په تصميم نيونه او مشوره کې برخه ورکول

په هره اداره کې د سازماني کلتور او رهبرۍ ډول ته په کتو د تصميم نيونې مخلتفي پروسې کارول کېږي. ځيني د ټول ټيم د گډ توافقي له لارې تصميم نيسي او ځيني نور بيا د مدير او مديريت ډلې ته ټولې غټې پرېکړې او تصميم سپاري، د غوره سازمانونو د مديرانو يوه ځانگړنه داده چې د يوې پرېکړې په اړه له خپلو افرادو نه فيډبک او نظرونه اخلي، د بدر په غزوه کې رسول الله صلی الله عليه وسلم له کفارو سره د جنگ کولو په اړه مشورتي جرگه راوغوښته دلته د مهاجرينو څخه ابوبکر او عمر رضی الله عنهما خبري وکړي چې تاسو کوم تصميم نيولی موږ درسره يو دلته رسول الله صلی الله عليه وسلم د انصارو د تصميم او ارادې د معلومولو په اړه يې له دوی څخه پوښتنه وکړه چې د انصارو نماينده مقداد رضی الله عنه ورته وويل: يا رسول الله! موږ د بني اسرائيلو په څير نه يو چې موسی عليه السلام ته يې وويل: ته او الله دي ولاړشي جنگ وکړي موږ به دلته کينو، بلکې موږ درته وايو چې تاسو او الله جل جلاله حرکت وکړي موږ درسره يو... (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۱۰۶)

ډيری مشران چې د مشري اهلليت نه لري په واسطې او نورو لارو مشري ته رسيدلی اکثره خود سرانه کارونه کوي د افرادو مشوري او نظرونو ته غوږ نه نيسي چې

داسې ادارې له مختلفو ستونزو سره مخ شوي د افرادو او مشر ترمخ اختلافات، خوابدي او مشکلات رامنځ ته شوي، ځکه داسې اشخاص د مشري د نه أهليت په درلودلو سره د افرادو سپکاوی کوي ټول واک که يې دی صلاحيت لري او که نه پکې مداخله کوي تر دي چې د ملازم په کارو کې هم مداخله کوي، خپل وظيفي لايحه ورته نه وي معلوم او يا يې سر نه پري خلاصیږي او يا قصدا دا کار کوي دی خپل ځان تام الاختيار بولي بل چا ته د نظر او مشوري حق نه ورکوي چې داسې اشخاص مور په اکاډميکو ساحو کې هم په سترگو ليدلي چې پایله يې ناکامي او زوال وي.

موندني

څرنگه چې د هیواد په سطحه د اداري د پرمختگ او شاته پاته کیدلو په اړه اسلامي شریعت کې پوره او مکملې لارښوني شتون لري دهیواد مشر څخه نیولې تر عادي مسؤل پورې ځانگړي موصفات لري او په اسلامي شریعت کې ورته لارښوونه شوي که د اسلامي امت مشران نوموړي لارښوني عملي کړي نو یقینا به هیواد په هر اړخیزه توگه د داسې مشرانو په ذریعې سره چې موصفات یې ذکر شو پرمختگ کوي او که قائد او مشر له نوموړو لارښوونو څخه مخ وړي عمل پري ونه کړي، په یقيني توگه به نوموړي مشران او لاس لاندې اداري له زوال او سقوط سره مخامخ کیږي له دغو لارښوونو څخه د اسلامي امت د مشرانو غوره صفاتو او ځانگړتیاو خپلول دي، چې وموړي مواصفات د اداري د کامیابي راز بلل سوی چې لاندې عمده ټکو ته د موندني په حیث اشاره کول غواړم

- ۱- څیړني وښودله چې کومه اداره کې چې په فطري او اسلامي اخلاقو باندې د ادارې مشر سمبال وي نوموړي اداره به ورځ تر بلي پرمختگ کوي.
- ۲- څیړني وښودله چې د ادارې د مشر غوره سلوک له خپلو افرادو سره په افرادو کې له ادارې سره د زوری دلچسپي او خواخوږي سبب کیږي، افراد د اداري د پرمختگ لپاره د هر راز قرباني او اېثار ته آماده کیږي.

- ۳- خپرنې وښودله چې د مشر ډېر جدیت او بې ځایه مداخله د افرادو په کارونو کې په اداره کې د بې اعتمادې احساسات را پاروی، چې پایله یې د ادارې زوال دی.
- ۴- له افرادو سره د مشر او رهبر مشوره په کارونو کې د پرمختګ ښه موثر حالت را منځ ته کوي.
- ۵- غوره مشر او رهبر هغه دی چې خپلو افرادو ته په درنه سترګه ګورې او په پوره اهمیت سره ورته قائل وي.
- ۶- خپرنې وښودله چې قائد خپل استعدادونه وپيژني د خپل مسؤولیت په اړه هر اړخیز معلومات ولري، له داسې کړنو څخه چې د شریعت خلاف وي ځان وساتي که داسې نه وي یو ناکام مشر ورته ویل کېږي چې دنیوي او اخروي ذلت سره به مخ کېږي.
- ۷- خپرنې وښودله چې مسؤولیت کوم امتیاز نه دی بلکې ستر امانت دی په همدې خاطر هر شخص او فرد دي مسؤولیت آخیستلو ته زړه نه ښه کوي.

مناقشه

له دې خپرنې څخه څرګنده شوه چې د اسلامي شریعت په لاروښوونو باندې ځان پوه کول او د عمل په ډګر کې یې تطبیق د اسلامي امت د مشرانو لپاره په اداره او منجمنت کې د پرمختګ غوره لامل ګرځي او په نه عملي کولو سره یې په اداره کې د اختلاف زوال او بدبختي لامل ګرځي .

پایله

- د دې خپرنې په بهیر کې لاندې پایلونه رسیږو:
- ۱- په اسلام کې رهبریت او مشري ته ډېر اهمیت او ارزښت ورکول شوی.
- ۲- کوم رهبر او مشر چې پورته مواصفات موجود وي نو د ادارې د ښه پر مخته لامل جوړېږي.
- ۳- کومو ادارو کې چې د مشر او افرادو ترمنځ بې اعتمادی موجود وي داسې ادارې له زوال سره مخ کېږي.

- ۴- کوم مشر او رهبر چې نوموړي صفات په ځان کې راوړي نو د ادارې ټول افراد او غړي به ورسره پوره همکار او مرسته کوونکي وي.
- ۵- په اکثره ادارو کې چې کومي ستونزي موجودي دي او يا واقع کېږي عمده لامل د ادارې د مسؤل له لوري خپلو کړنو او صلاحیتونو ته نه پاملرنه او له افرادو سره غیر اصولي او غیر اکادمیک أخلاقو غوره کول دی.

وړاندیزونه

- د اسلامي امارت له قدرمنو مشرانو څخه مو هیله او غوښتنه دا ده چې پورته مواصفتو او ځانګړتیاو ته پاملرنه وکړي ترڅو په ټولو ادارو کې د ښه او مثبت پرمختګ شاهدان واوسو.
- ۲- د اسلامي امارت له ټولو کارکوونکو او منسوبینو څخه مو هیله ده چې د خپلو رهبرانو او مشرانو سره د اسلامي شریعت، قانون او مقرراتو په تطبیق کې هر اړخیزه همکارې او مرسته وکړي.
- ۳- له ادارې کارمندانو او مامورینو څخه مو هیله ده چې د ادارې د پرمختګ لپاره هېڅ ډول مرسته او همکارې ونه سپموي.
- ۴- له عام ملت څخه مو دا هیله ده چې خپلې غوري مشوري او سالمې نیوکې د اسلامي امارت له مسؤلینو سره شریکې کړي، تخریب کوونکو عناصرو ته اجازه ور نه کړي چې بی ځایه تبلیغات وکړي، شته فرصتونه یو ځل بیا له لاسه ورکړو، تر څو په راتلونکې کې شته ستونزي په خپل وخت سره حل شي.
- ۵- علماء کرامو او استاذانو څخه مو هیله دا ده چې د نوموړو مواصفتو وړاندوینو او مقتدیانو او شاگردانو عامه پوهاوی ورکړي او د هري ساحي له مربوطه مسؤلینو سره خپل روابط وپالي هغوی ته خپلي نیکې مشوري ورکړي.

ماخذونه

القران الكريم

- ١- إبراهيم الفقي. (٢٠٠٨م). سحر القيادة - كيف تصيح قائداً فعلاً جزء ١. (الطبعة الأولى)، مصر: دار اليقين للنشر والتوزيع ، بتصرف. مصر: دار اليقين للنشر والتوزيع.
- ٢- مدني مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي (١٤٠٦ هـ - ١٩٨٥ م). موطأ الإمام مالك. لبنان: الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت - لبنان.
- ٣- أندلسي، أبو الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أيوب بن وارث النجيب القرطبي الباجي (١٣٣٢ هـ). المنتقى شرح الموطأ. مصر: مطبعة السعادة.
- ٤- بخاري أبو عبد الله اسمعيل (١٤٠٧ - ١٩٨٧) الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه ، الناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي) .
- ٥- بيهقي، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرُوْجُردي الخراساني، أبو بكر البيهقي(١٤٠٤هـ) الزهد الكبير للبيهقي.
- ٦- ترمذي، محمد بن عيسى بن سَوْرَة بن موسى بن الضحاک، أبو عيسى (١٣٩٥ هـ) سنن الترمذي، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي - مصر.
- ٧- حاكم، أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه بن نعيم بن الحكم الضبي الطهماني النيسابوري المعروف بابن البيع (١٤١١ هـ)، المستدرک على الصحيحين الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت
- ٨- خرايطي، أبو بكر محمد بن جعفر بن محمد بن سهل بن شاکر (١٤٠٦ هـ). المنتقى من كتاب مكارم الأخلاق ومعاليها و محمود طرائقها. دمشق سورية: دار الفكر.
- ٩- ربعي أبو سليمان محمد بن عبد الله بن أحمد بن ربيعة بن سليمان بن خالد بن عبد الرحمن بن زبیر (٥١٤٠ هـ)، وصايا العلماء عند حضور الموت الناشر: دار ابن كثير - دمشق - بيروت.
- ١٠- عواجي محمد بن محمد ١٤٢٥ هـ/٢٠٠٤ م مرويات الإمام الزهري في المغازي عدد الأجزاء: ٢ [ترقيم الكتاب موافق للمطبوع وهو مذيل بالحواشي]
- ١١- مباركفوري، صفي الرحمن، (١٩٨٠ م) الرحيق المختوم، بيروت: دار الهلال - بيروت (نفس طبعة وترقيم دار الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع).
- ١٢ - نسابوري (١٣٧٤ هـ)، المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم. القاهرة: دار الجيل بيروت + دار الأفق الجديدة - بيروت.

خصائص الممتاز للقيادة في الاسلام

ملخص

فالقيادة هي فن معاملة الطيبة البشرية والتأثير في سلوك البشري و توجيهه نحو هدف معين تضمن بها طاعته و ثقته و احترامه، و يتوقف نجاح (القائد) في مهمته هذه على مدى ما يتصف به من مزايا و خصائص، علما بان هناك بعض الصفات الفطرية التي قد تساعد على تنمية الامكانيات القيادية، ولكن الي حد معين، و بقدر معلوم.. و لا بد من استكمال (الشخصية القيادية) قدرات اخري فكرية، و روحية، و جسمية، و الادارية، و تنظيمية، و اخلاقية، و شخصية..

و مركز القائد في الحركة - كل حركة - مركز حساس. ما لم تتوفر في شخصية الصفات القيادية اللازمة فسيبقى المركز القيادي مزعزعا مضطربا بالغا ما بلغ القائد من الثقافة الفكرية، و القدرة الخطابية. لان منطق الادارة غير منطق الكلام.. و الادارة جهاز حركي متكامل لا يمكن ان يتحكم في ضبط حركاته، و تقدير خطاء، و توجيه سيره، و انفعالاته الا منطق التنظيم، و التخطيط، و الانضباط..

نحن نرا كثيرا من المشاكل بين القائد - و الجيش، و افراده مع انهما يعيشان في ادارة واحدة ليس بينهما التعاون، فلذلك اخترت هذا الموضوع، حتى اتوجه اخواني الي هذه الصفات المهمة، التي تكون بابا لكل خير، و صلاح، و فلاح الدارين، و خلاصا من اكثر المشاكل الادارية، و سببا للاتحاد بين المدير، و افراده. و الهدف من تحرير هذه الرسالة، اريد ان اظهر لاخواني اهمية هذه الصفات للمدير، و فوائده في ضوء النصوص الشرعية، و في الخلاصة ان اعظم المشاكل التي يواجهونها اخواننا في الادارات بينهم كعدم التعاون، و البعد بينهم عدم اعمال ماأمرهم النصوص الشرعية. و قد اورد المحذثون في كتبهم حول الموضوع، كثيرا من الاحاديث و الاثار و شرح الشراح احاديث المربوط شرحا بسطا لنا، و لكن هذا الكتب اكثرها كتبت بلغة العربية لا يستطيعون شبابنا وفتياتنا ان يستفدوا منها فلذلك اخترت هذا الموضوع، و كتبت بلغة البشتوية حتى يستفد منها شبابنا في حيا تهتم اليومية و يعرفون فضائل و فوائد هذه الصفات القيادية و في النتيجة وصلنا انه لا خلاص، و لامجال من المشاكل؛ الا بمراجعتنا الي فهم الدقيق من الاسلام، و العمل به، و الدعوة اليه.

قصاص و احکام آن در شریعت اسلام

سید مرتضی ولی

چکیده

یکی از نهادهای جزائی اسلام قصاص است، قصاص به معنای استیفای اثر جنایت تبه‌کار است. قرآن کریم آنرا سبب حفظ حیات جامعه و ادامه‌ی زنده‌گی میداند و در واقع جزائی است که متناسب با جنایت جانی که بر مجنی‌علیه وارد کرده است، و این جنایت ممکن است به نفس یا اعضای بدن انسان باشد. تشریح حکم قصاص برای جلوگیری از انتقام‌های کور و دور از عدالت، هم‌چنین برای جلوگیری از جرئت یافتن جنایت‌کاران در قتل یا ضرب و جرح شهروندان، وضع شده است.

حکم قصاص در اسلام تأمین عدالت جزائی، حفظ نظم و امنیت اجتماع و پیشگیری از انتقام فردی است. از اینرو قصاص علاوه بر اجرای عدالت جزائی، تأمین‌کننده امنیت جانی، و موجب پیش‌گیری از انتقام فردی می‌باشد. لذا قصاص، پاسخی منطقی به یک احساس طبیعی انسانی است.

در شریعت اسلامی، اگر چه اصل قصاص در جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص با شرایطی مورد پذیرش قرار گرفته است، ولی همواره شارع مقدس به عفو و گذشت نسبت به قصاص توصیه و تأکید داشته و با وعده پاداش اخروی برای عفو کنندگان، عفو را برتر و افضل از اجرای قصاص دانسته است. خلاصه این‌که، نظام حقوقی اسلام، در واکنش نسبت به این قبیل جرایم، دو اصل مهم عدالت و رحمت را مورد توجه و نگرش قرار داده است.

بناءً آن‌چه در این مقاله روی آن تأکید صورت گرفته، مبانی و احکام قصاص در شریعت اسلام به سبب حیات و بقای جامعه و برپایی عدالت و نظم عمومی می‌باشد.

واژگان کلیدی: قصاص، مبانی قصاص، شروط، شریعت اسلامی.

مقدمه

بدون تردید هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان پیدا کرد که نسبت به پدیده قتل بی‌تفاوت باشد و قوانین و مقرراتی را برای مقابله با آن به‌وجود نیاورده باشد، ولی سخن در این است که چه مجازاتی می‌تواند بهتر و بیشتر مجرمین بالقوه را از ارتکاب قتل بازدارد. یکی از عرصه‌های ممتاز شریعت اسلامی، احکام جزایی است که در موارد زیادی از جمله قصاص **{أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ}**، حد معینی را برای مجازات مجرمین معین کرده است. همان‌گونه که می‌دانیم یکی از مهم‌ترین اهداف اصلی شریعت اسلام و سایر شرایع و حیانی، تأمین قسط و عدل در این جهان است و این هدف، زیربنای تمام قوانین و مقررات دینی به خصوص در مورد روابط اجتماعی انسان‌ها با یکدیگر بوده است.

از دیدگاه اسلام، اصل مقابله به مثل، به عنوان یک اصل اولی در برخورد با مجرمین پذیرفته شده است و رعایت تساوی کامل بین جرم و مجازات در جرایم قتل عمد، جرح و قطع اعضاء به عنوان یک حق، مورد قبول قرار گرفته است و این

تساوی و تشابه بین جرم و مجازات، ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین مفهومی است که از عدالت جزائی استفاده می‌شود.

هرگاه انسانی که اراده قتل می‌نماید، بداند که جان او در معرض تلف است و احساسات جریحه‌دار شده اولیای مقتول می‌تواند او را به سرنوشت مقتول مبتلا نماید. توجه به این واقعیت، هم جان خود او را حفظ خواهد کرد و هم جان کسی که قصد کشتن او را داشته است.

مقاله حاضر قصاص و احکام قصاص را در شریعت اسلام با روش کتابخانه‌ای با تکیه بر آیات قرآن و احادیث نبوی، مورد بررسی قرار داده است.

۱- قصاص در لغت و اصطلاح

در هر یک از دانش‌های موجود شمار زیادی از اصطلاحات خاص آن رشته وجود دارد که از طرف صاحب نظران آن علم، وضع و جعل گردیده است، در واقع مفهوم‌شناسی، کلید حل معمای علوم به حساب می‌آید. در مباحثی زیر مفهوم قصاص در لغت و اصطلاح که از جانب دانشمندان و اهل علم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است پرداخته می‌شود.

۱-۱- قصاص در لغت

قصاص اسم مصدر از ریشه (قَصَّ یَقْصُ) به معنای پیگیری نمودن نشانه و اثر چیزی است.^۱ قصاص به کسر "ق" به معنای سزا دادن بر گناه یا کار بد، برابر آن‌چه مرتکب شده، کشنده کسی را کشتن؛ جزا، مکافات، مجازات قاتل یا ضارب؛ آمده است.^۲

۱- سید حسن، میرحسینی، سقوط قصاص، چاپ دوم، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۸۷، ص ۱۵.

۲- عبدالشیر، فکرت، اصل قانونیت جرایم و جزاها در شریعت و قانون، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۴، ص ۹۱.

قصاص ختم حیات، مبتنی بر حق العبد، که توسط ورثه مقتول در موارد قتل عمدی اجرا می‌گردد.^۱ و نیز قصاص در لغت به معنای پیروی کردن اثر، و همچنان به معنای مماثلت نیز آمده است.^۲

همین‌طور قصاص در لغت پاداش دادن، بدین نحو که کشنده و ضارب را به ضرب و جرح را به جرح تنبیه کنند.^۳

۲- ۱- قصاص در اصطلاح

فقهاء در تعریف قصاص همان معنای لغوی را افاده کرده اند با این تفاوت که معنای اصطلاحی فقهی از معنای لغوی اخص‌تر است و پی‌گیری در لسان فقهاء مختص به مسایل جنایی گردیده است. یعنی جانی را مانند جنایت ارتکابی‌اش مجازات کنند، اگر کشته است، بکشند و اگر زخم زده است، زخم بزنند.^۴

تأکید فقهاء اسلامی در اجرای قصاص به برابری و مماثلت میان جرم ارتکاب یافته و پاسخ احتمالی آن (قصاص) اهمیت کلیدی و اساسی دارد و مطابق تعریف و تصریح فقهاء اگر در اجرای قصاص ماندگی بین جرم مرتکبه و قصاص تحقق نیابد چنین عمل از تعریف و مفهوم قصاص بیرون خواهد بود.

بنابراین اگر در جامعه‌ای مردم پس از یک جنایت یا جرح و ضرب، به خون‌ریزی و کشتار دسته جمعی دست بزنند و از جانی یا قبیله او انتقام بگیرند قصاص نیست. همین‌طور اگر استیفای اثر جنایت یا ضرب یا جرح به پرداخت دیت یا عفو منجر شود یا اصولاً در یک جامعه یا مکتب، پی‌جویی جنایت تا اخذ دیت یا عفو

۱- نصرالله، سناتکزی و دیگران، قاموس اصطلاحات حقوقی، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۸۷، ص ۱۹۷.

۲- داد محمد، نذیر، حقوق جزای عمومی، چاپ دوم، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶، ص ۱۰۸.

۳- محمد معین، فرهنگ معین، ج دوم، تهران، انتشارات: سپهر، ۱۳۸۳، ص ۲۶۷۹.

۴- داد محمد، نذیر، پیشین، ص ۱۰۸.

جایز باشد، این نوع دنبال نمودن اثر جنایت را اصطلاحاً قصاص نمی‌گویند، هرچند از نظر لغوی ممکن است بتوان آنرا قصاص دانست.^۱

از بیان علمای فقه جزائی اسلام آشکار می‌شود که قصاص در حقیقت جاری ساختن عمل بالمثل با جنایت کار است و در اجراء و عملی سازی قصاص نباید بیشتر از میزان عمل انجام شده بالای مجنی علیه در حق جانی روا داشت. در غیر آن قصاص معنا و مفهوم اصطلاحی خود را از دست خواهد داد؛ لذا قصاص بر دو نوع است:

۱- ۲- ۱- قصاص نفس

کشتن کسی است که دیگری را از روی عمد به قتل رسانده است. قتل نفس و سلب حیات انسان از مهم‌ترین جرایم علیه اشخاص است و در همه جوامع با واکنش شدید و در نظر گرفتن مجازات‌های سخت برای قاتلان همراه است. خداوند متعال در قرآن کریم در مورد قتل نفس می‌فرماید:

{مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ}^۲

ترجمه: «به سبب این، نوشته کردیم؛ بر بنی اسرائیل آن‌که هرکس بکشد کس را به غیر عوض، و به غیر فساد در زمین؛ پس همچنان است که کشته باشد مردمان را همه؛ و هر که سبب زندگانی کسی شد، پس همچنان باشد که زنده ساخت مردمان را همه؛ و هر آئینه آمدند بسوی بنی اسرائیل فرستادگان ما به نشانه‌های روشن؛ در زمین تجاوز کنندگانند.»^۳

۱- جلال‌الدین، قیاسی و دیگران، مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه، ج اول، انتشارات: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹، ص ۱۰۳.

۲- سوره مائده، آیه ۳۲.

۳- محمود حسن، دیوبندی، تفسیرکابلی، ج دوم، انتشارات: احسان، ۱۳۸۹، صص ۷۸-۸۰.

اسلام برای تضمین احکام خود در درجه اول بر ایمان و اعتقاد پیروان پافشاری می‌کند و با تسخیر دل‌های آن‌ها نیرومندترین ضمانت اجرایی را در جامعه ایجاد می‌کند. تکیه اسلام در کاهش جرم و گنهگاری در جامعه، بیش از هر چیز بر تکامل روحی، تعالی اخلاقی و تقویت ایمان و اعتقاد مسلمانان است و در این راه از هر مکتب دیگری مؤفق‌تر بوده است. مسلمان، خداوند را همیشه و در همه‌جا ناظر می‌داند و به خود اجازه نمی‌دهد در حضور خدا از قانون او سربرتابد. اعتقاد به معاد و جزاء و پاداش همه اعمال نیک و بد انسان، جرم و خیانت را در جامعه به حداقل می‌رساند و اسلام، شدیدترین عذاب‌ها و مجازات‌های اخروی را درباره تجاوز به حقوق دیگران ذکر کرده است.

قرآن کریم درباره کشتن عمدی با تأکید بر جزای اخروی آدمکشی می‌فرماید:
{وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا}¹

ترجمه: «و هر که بکشد مسلمانی را به قصد، پس جزای وی دوزخ است؛ جاوید باشد در آن؛ و خشم گرفته خدا بر او، و لعنت کرده بر او، و آماده کرده به او عذاب بزرگ».²

کسانی می‌توانند قصاص نفس را تقاضا کنند اولیای دم یا ورثه مقتول هستند. در حقیقت آن‌ها مختار هستند که قاتل را قصاص کنند یا از جرم او گذشت کرده و رضایت دهند و صرفاً دیت دریافت کنند.

حال اگر اولیای دم تقاضای اجرای قصاص را داشته باشند، قصاص بعد از آن‌که حکم محکومیت قطعی مجرم صادر شد، به اجرا گذاشته می‌شود. البته لازم به ذکر

۱- سوره نساء، آیه ۹۳.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۵۴۶ و ۵۴۷.

است که این قصاص باید به گونه‌ای انجام شود که کمترین اذیت و رنج را برای مجرم داشته باشد.

۲-۲-۱- **قصاص عضو یا طرف:** هر کس عمداً به دیگری جرح یا ضربی وارد آورد که موجب نقصان یا شکستن یا از کار افتادن عضوی از اعضاء یا منتهی به مرض دایمی یا فقدان یا نقص یکی از حواس یا منافع یا زوال عقل مجنی‌علیه گردد. به عبارت دیگر، فردی طی ارتکاب جرم عمدی، موجب جرح یا قطع عضو فرد دیگری شود یا به عمد دست به جنایت جرح یا قطع عضو یا وارد آوردن صدمه به منافع اعضاء فردی شود، مجرم یا جانی شناخته شده و به قصاص عضو محکوم می‌شود. بدین ترتیب که حدود جراحت کاملاً اندازه‌گیری می‌شود و به همان میزان و همان عضوی از مجنی‌علیه (فرد آسیب دیده) که صدمه دیده یا قطع شده، قصاص روی همان عضو انجام می‌گیرد.

در رابطه خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

{وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ}¹

ترجمه: «و اگر عقوبت کنید، پس عقوبت کنید به مثل آنچه با شما معامله کرده شد؛ و اگر صبر کنید، آن بهتر است صابران را».^۲

این نصوص به‌طور صریح از بین بردن اعضاء و ایراد جرح را تحریم کرده و مجازات آنرا در حالت عمد، قصاص دانسته‌اند.

مقصود از طرف در اینجا عضو غیر نفس است یعنی هر صدمه‌ای که به انسان وارد می‌شود ولی موجب کشتن او نمی‌شود. اگر چه به اعضای معروف تعلق نگرفته باشد (موجب قصاص عضو تلف کردن عضو) یا آنچه در حکم آن (است که با وسیله-

۱- سوره نحل، آیه ۱۲۶.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، ص ۵۲۴.

ای صورت گرفته باشد که غالباً موجب اتلاف می‌گردد) اگر چه قصد اتلاف عضو را نداشته باشد (یا با وسیله‌ای دیگر) که معمولاً موجب اتلاف نیست (ولی قصد اتلاف وجود داشته است) همان‌گونه که در جنایت بر نفس چنین است.

۲- ریشه‌های تاریخی قصاص

قتل نفس اولین جرمی است که از دیدگاه قرآن در زمین واقع شده که از خوی تجاوزگری و خودمحوری انسان حاکی است و این عمل در همان زمان هم جرم و گناه بوده است. عکس‌العمل انسان‌ها در برابر این جرم در همه ادوار تاریخ متناسب با سطح آگاهی، فرهنگ و رشد عقلانی آن‌ها متفاوت و متغیر بوده است.

ظهور ادیان و مذاهب بر طرز زندگی مردم تأثیر وارد می‌سازد و در نهایت جوامع کوچک به جوامع بزرگ‌تر مبدل می‌شوند و دولت‌ها به وجود می‌آیند. به میان آمدن این همه تحولات در زندگی جوامع بشری، سبب آن می‌شود تا عکس‌العمل در برابر تطبیق و عملی ساختن مجازات نیز تغییر کند. در تعیین مجازات و رعایت تناسب میان جرم و جزا، اقدام صورت می‌گیرد و حداقل واکنش‌های فردی و اجتماعی در باره جرم و مجرم تا حدی متعادل می‌گردد.

به‌خاطر محدود ساختن اندازه مجازات یا رعایت تناسب در مورد جرم و جزا، قصاص مطرح بحث قرار می‌گیرد که مطابق آن مجازات تحت قاعده و ضابطه قرار داده می‌شود؛ طوری که جزای دندان در برابر دندان و چشم در برابر چشم است. ادیان سماوی در این امر نقش عمده داشته‌اند. این موضوع سبب آن شد تا مسؤلیت‌ها نیز جنبه شخصی پیدا کنند تا از تطبیق مجازات دسته‌جمعی جلوگیری به عمل آید. این یکی از تأثیرات دیگر دین و مذهب در زمینه جلوگیری از اجراء و تطبیق مجازات

در برخی از مکان‌ها و زمان‌هاست؛ مانند ممنوعیت جنگ در جاها و زمان‌های معین یا عدم تطبیق مجازات در برخی از اوقات مانند اعیاد و غیره.^۱

در آیین یهود قصاص به دو صورت کلی انجام می‌گرفت: اعدام (سنگسار کردن، سوزاندن، به دار کشیدن، با تیر زدن و با شمشیر قطعه قطعه کردن) که به قتل عمد اختصاص داشت و دیگری پرداخت دیت بوده که چهار یا پنج برابر میزان ضرر وارد شده، مقرر می‌گردید و به قتل غیر عمد مربوط بود.^۲

در انجیل به صورت صریح حکم قصاص بیان نشده است و تأکید و تصریح بر عفو و بخشش پیام انجیل و پیروانش را تشکیل می‌دهد اما برخی بر این باورند که حکم قصاص در دین مسیح وجود داشته است به این دلیل که دین مسیح ناسخ دین موسی علیه‌السلام نبوده است.^۳

نظام قصاص در عرب دوران جاهلیت به اساسی مبتنی بود که قبیله را مسؤل جنایت هر فردی از افراد آن می‌شمردند مگر آنکه قبیله فرد قاتل را از خود جدا سازد و در اجتماعات عام خروج آنرا از قبیله اعلام نماید، از همین رو ورثه مقتول از جانی و از افراد دیگر قبیله او مطالبه قصاص می‌کرد و در این مطالبه با اندازه‌ای راه افراط را می‌پیمود که اغلباً منجر به مشتعل شدن آتش جنگ بین جانی و مجنی‌علیه می‌گردید، این مطالبه زمانی جدی و مبالغه آمیز می‌گردید که مجنی‌علیه شخص شریف یا سرد از قوم می‌بود. در بعضی از قبایل اکثراً از این مطالبه اهمال می‌نمودند و قبیله از قاتل حمایه می‌کرد.^۴

۱- محمد اشرف، رسولي، حقوق جزای عمومی، کابل، انتشارات: واژه، ۱۳۹۶، ص ۱۱۰.

۲- جلال‌الدین، قیاسی و دیگران، پیشین، ص ۱۰۵.

۳- همان، ص ۱۰۵.

۴- السید سابق، فقه السنه (حدود و تعزیرات)، مترجم: محمد موسی نهمت، کابل، انتشارات: نوید، ۱۳۷۴، ص ۲۰۱.

اسلام به جای تجویز انتقام‌های ظالمانه، قانون منصفانه قصاص را تعیین کرد. در واقع اسلام از یک‌سو، آنرا از الگوی رفتاری بی‌قید و بند و مهارنشده، به الگوی رفتاری مهارشده و حوزه قاضی و قضاوت کشاند و از سوی دیگر آنرا از صورت انتقام غیر عادلانه خارج کرده و به قصاص عادلانه تبدیل کرد و به وضعیت حقوقی نابسامان و آشفته‌ای که جوامع آن زمان گرفتارش بودند، پایان داد. کشتن چند برابر از خویشان قاتل در برابر یک قتل، انتقام‌جویی کورکورانه بود که دامان افراد بی‌گناه فراوانی را می‌گرفت.

۳- مبانی قصاص

اصلی‌ترین منبع اسلامی برای قصاص، متن قرآن و احادیث نبوی است. در آیات و احادیث متعدد بر ضرورت آن به عنوان یک مجازات تنبیهی که جنبه عمومی و خصوصی دارد توصیه شده است. در اینجا به صورت جداگانه به بررسی هر یک می‌پردازیم.

۱- ۳- مبانی قصاص در قرآن

تشریح قصاص در اسلام، یک گام بسیار مهم در ایجاد یک نظام جزائی عادلانه و به دور از هرگونه افراط و تفریط بود؛ آنهم در زمانی که به علت کشته شدن یک انسان، جنگ و خون‌ریزی بی‌رحمانه صورت می‌گرفت و بعضی از قبایل به‌خاطر قتل یک نفر چندین و چند سال به دشمنی و کینه‌توزی و کشت و کشتار یکدیگر می‌پرداختند.

با این حال اگر سیر تشریح قصاص در قرآن کریم پی‌گیری شود، در می‌یابیم که در کنار آیاتی که بر قصاص دلالت دارند، چه به‌طور مطلق در جواز مقابله به مثل و چه به‌طور مشخص در جواز قصاص از قتل و جرح یک واقعیت بسیار مهم مورد توجه قرار گرفته است و آن این‌که در همه این آیات پس از پذیرفتن اصل جواز مقابله به

مثل، بر اصل ترجیح داشتن عفو و صبر بر انتقام، تأکید شده است و حتی یک مورد تأکید بر استفاده از حق قصاص وجود ندارد.

شارع مقدس، در رابطه به قتل عمد می‌فرماید:

{وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}¹

ترجمه: «و مکشید هیچ نفس را که حرام ساخته است خدا کشتنش، مگر به حق؛

به این حکم فرموده است شما را تا (بود که) شما بفهمید».^۲

اما روشن است که تنها با تکیه بر ایمان و ذکر جزاء و پاداش اخروی نمی‌توان حریم افراد جامعه را از دستبرد متجاوزان و جنایتکاران به‌طور کلی حفظ کرد و آسایش و امنیت جامعه را تأمین نمود. در متمدن‌ترین جوامع بشری نیز اشخاصی یافت می‌شوند که نه به جهان پس از مرگ معتقدند و نه از انسانیت بهره‌ای برده‌اند. آنان وحشیانه، حریم انسان‌های ضعیف و بی‌دفاع را مورد حمله قرار می‌دهند، خون انسان‌ها را می‌ریزند و خانواده‌ها را بی‌سرپرست می‌نمایند.

خداوند متعال، در آیه (۱۲۶) سوره نحل پس از بیان جواز مقابله به مثل، با بیان

{وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ}. دعوت به صبر و عفو می‌کند و می‌فرماید:

{وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ} و در آیه (۱۷۸) سوره بقره با تشریح حکم

قصاص قتل عمدی، وارثین مقتول را برادر قاتل معرفی نموده **{فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ**

أَخِيهِ شَيْءٌ} و آن‌ها را به عفو و گذشت از مجرم و مصالحه با وی فرا می‌خواند.^۳

۱- سوره انعام، آیه ۱۵۱.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۲۹۶ و ۲۹۷.

۳- روح الله، فروزش، عدالت ترمیمی در فقه اسلامی و حقوق ایران، تهران، انتشارات: خرسندی، ۱۳۹۳،

قرآن کریم در آیات متعددی حکم قصاص را بیان کرده است. گاهی بیان قرآن در مورد قصاص بیان صریح است مانند: **لَا يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْبُ بِالْحَرْبِ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ. وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ**^۱

ترجمه: «ای مؤمنان، فرض کرده شد بر شما قصاص (مساوات) در باره کشتگان؛ آزاد به عوض آزاد؛ و غلام به عوض غلام؛ و زن به عوض زن پس کسی که معاف شد او را از طرف برادرش چیزی، پس حکم او طلب کردن است موافق دستور (نیک)، و ادا کردن به وی از طرف قاتل، به نیکویی؛ این حکم آسانست از جانب پروردگار شما و مهربانیست؛ پس کسی که تجاوز کرد بعد از این، پس اوراست عذاب دردناک. و برای شما در قصاص زندگانیت ای دانشمندان؛ تا شما بپرهیزید»^۲.

آیه در بیان قصاص در مقابل قتل بسیار صریح و آشکار است و با مخاطب قرار دادن مؤمنان به آنها خاطرنشان می‌سازد که در برابر قتل سکوت اختیار نکند و قتل را با قصاص قاتل پاسخ دهد. با توجه به صراحت در مورد قصاص قاتل جای هیچ‌گونه بحثی در مشروعیت قصاص از دیدگاه قرآن باقی نمی‌ماند. اما با وجود چنین صراحتی در رابطه به قصاص به هیچ وجه آنرا راه‌حل آخری ندانسته بلکه مسئله عفو و گذشت را با جانی پیشنهاد می‌کند و می‌فرماید کسی که عفو نماید برادری را بخشیده است و عمل خیری را انجام داده است و قاتل در صورت عفو باید به مقتول دیت پرداخت نماید.

۱- سوره بقره، آیات ۱۷۸ و ۱۷۹.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۱۴۲-۱۴۶.

این‌که قصاص عفو شود و دیت جایگزین آن گردد در واقع تخفیفی از جانب خداوند است و نسبت به عفو، پرداخت دیت سنگین است. در این آیه با تشویق از جانب خداوند قصاص قاتل، تشریح شده است اما از سوی دیگر تأکید و تشویق بر عفو و گذشت نیز صورت گرفته است و مقام و منزلت بخشش کننده در پیشگاه خداوند بالا است.

قسمت آخر آیه، به نکته‌ای مهم اشاره دارد و آن این‌که درست عفو و گذشت قصاص امر اختیاری است ولی در صورت انتخاب عفو به جای قصاص عفو کننده نمی‌تواند بازگشت به قصاص نماید و در صورت بازگشت به آن، عذاب دردناک به سراغش خواهد آمد. و لذا، اگر پس از عفو، قاتل را بکشد مثل این است که ابتداءً مرتکب قتل شده است.^۱

در آیه دیگری، خداوند در باره قصاص اعضاء و جوارح می‌فرماید: **لَوْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ**^۲

ترجمه: «و فرض گردانیدیم برایشان در آن کتاب که هر آئینه شخص عوض شخص است، و چشم عوض چشم؛ و بینی عوض بینی، و گوش عوض گوش، و دندان عوض دندان، و عوض زخم‌ها مثل آن است؛ پس هر که معاف کرد قصاص را، پس این عفو کفارت است وی را؛ و هر که حکم نکند موافق آنچه فرو فرستاده خدا؛ پس آن گروه، ایشانند ستمگاران».^۳

۱- ابوالقاسم، گرجی، آیات الاحکام، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۹۰، ص ۱۹۱.

۲- سوره مائده، آیه ۴۵.

۳- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۹۷ و ۹۸.

در این آیه قصاص اعضای بدن انسان را بیان کرده است. اگر چشم کسی را از بین برد باید چشم وی از بین برده شود و اگر بینی کسی را آسیب رساند در مقابل باید بینی مجرم آسیب ببیند و همچنین است وضعیت در مورد گوش و دندان و نیز جراحتهای که در بدن مجنی علیه وارد می شود، باید قصاص اجراء شود.

دو نکته در مورد آیه فوق قابل یادآوری است. اول: آیه حکم قصاص اعضای مشخص از بدن و جراحت و زخم ناشی جنایت را بیان می کند و مبین این مطلب است که قصاص تنها به قصاص نفس اختصاص ندارد و سایر اعضای بدن در صورت آسیب دیدن با قصاص کردن همان اعضای بدن جانی پاسخ داده می شود و نکته دوم: ربط می گیرد به دلالت این آیه تشریح قصاص در دین اسلام. ظاهر آیه از وضع قصاص در زمان حضرت موسی علیه السلام نقل می کند و همین رویکرد تاریخی موجب می شود سؤالی به این نحو مطرح گردد که مفاد و محتوای آیه مربوط به دوران حضرت موسی علیه السلام است و شریعت حضرت موسی علیه السلام را نسبت به قصاص عضو بیان می کند و ربط به شریعت اسلام ندارد چون آیه چگونگی وضع قصاص در زمان موسی علیه السلام را تشریح می کند و نه زمان حضرت محمد صلی الله علیه وسلم را. یکی از اندیشمندان در مورد اشکال مطرح شده می گوید: ... در عین این حکم (قصاص عضو) در شریعت اسلام نیز وجود دارد و روایات متعددی وجود آنرا تصریح و تأیید نموده است.^۱

از دو آیه فوق حکم قصاص نفس و حکم قصاص اعضای بدن کشف و استنباط می گردد همین آیه ها مبنای مشروعیت قصاص در اسلام را بیان می کند و به وجود حکم قصاص صراحت دارد.

۱- ابوالقاسم، گرجی، پیشین، ص ۱۹۱.

اسلام به عنوان دین الهی و آسمانی مانند سایر ادیان آسمانی، از منشأ ماورای طبیعی برخوردار است. غالباً ادیان آسمانی توسط پیام آورانی به بشر می‌رسد. پیام‌ها در یک مجموعه‌ی مشخص جمع آوری و به پیروان آن ابلاغ می‌گردد و مؤمنین به دین مربوطه، ملزم به رعایت احکام تشریح شده، می‌باشند. حکم دینی دستوری است که پیروان دین به انجام رفتاری امر شده اند یا ارتکاب عمل، مورد منع و زجر واقع گردیده اند.

قصاص که فقط در جنایات عمدی است؛ یعنی کشتن قاتل را در برابر کشتن، و بریدن دست ضارب را در برابر بریدن دست، و زبان را در برابر قطع زبان، و چشم را در برابر چشم، در صورت تعمد در جنایت از عالی‌ترین دستورات قرآن است. زیرا اولاً، چنین جنایت عمدی را شخص جانی بر مجنی‌علیه وارد ساخته است و حیات انسانی و سلامت او را در خطر انداخته و از نعمت عمر و یا کمال اجزاء و اعضا تن، ساقط نموده است. این حق فطری و عقلی و شرعی شخص مضروب است که ضارب را به همان روش پاداش دهد. و ثانیاً، قصاص موجب جلوگیری از جنایت است.

۲-۳- مبانی قصاص در سنت نبوی

در سنت نبوی علیه‌السلام احادیث متعددی و کثیری وجود دارد که از آن جمله حدیثی است که عبدالله بن مسعود (رض) از رسول الله صلی الله علیه وسلم روایت نموده است: **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رض) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِيٍّ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا يَأْخُذِي ثَلَاثٌ: الثَّيْبُ الرَّأْيِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»^۱.** عبد

۱- بن‌الحجاج القشیری النیسابوری (نیشاپوری)، مسلم، صحیح مسلم، ج ۵، کتاب: القسامه، الریاض، انتشارات: دارالسلام، شماره حدیث ۱۶۷۶، ۱۴۲۱، ص ۷۴۲.

الله بن مسعود (رض) می فرماید: رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند: ریختن خون هیچ شخص مسلمانی که گواهی می دهد الله بر حق است جز خداوند وجود ندارد و من فرستاده ای خدا هستم، حلال نیست. مگر به یکی از این سه چیز:

(الف) مرد و زن متاهل که زنا بکند. (ب) کسی که عمداً قتل نفس کرده باشد.

(ج) کسی که دینش را رها کرده و از جماعت مسلمین خارج گردد.

حدیث دیگری ابن عبید از سول الله صلی الله علیه وسلم روایت کرده است:

(وَمَنْ قُتِلَ عَمْدًا فَهُوَ قَوْدٌ... وَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَغَضَبُهُ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ

صِرْفٌ وَلَا عَدْلٌ).^۱ کسی که مرتکب قتل عمد شود، قصاص کرده می شود و کسی که

در تطبیق قصاص، حایل واقع شود، پس بر وی، لعنت و غضب خداوند متعال است و قبول نمی شود از ایشان توبه و نه فدیة.

اجماع امت هم به وجوب قصاص ثابت است که باید در مقابل شخص جانی

عمل بالمثل صورت گیرد.^۲

همین طور از آن حضرت صلی الله علیه وسلم نقل شده است که فرمود:

«مأمریت یافتم با مردم نبرد کنم تا به یگانگی خدا و رسالت من ایمان بیاورند و

چون به این دو امر اعتراف کنند، جانها و اموال آنان در امان خواهد بود جز در موارد

قانونی، و حساب آنان با خدای عزوجل است.» و نیز فرمود: «هرکس در قتل مسلمانی

کلامی بگوید که در کشته شدن او مؤثر باشد، خداوند آن کلمه را در روز قیامت از

مقابل چشمانش آویزان می کند و از آمرزش و رحمت خداوند مأیوس خواهد بود».^۳

۱- سلیمان بن اشعث السجستانی، ابوداود، سنن ابی داود، ج ۴، کتاب: الدیات، الریاض، انتشارات: بیت الافکار الدولية، حدیث شماره ۴۵۳۹، ۲۰۲-۲۷۵، ص ۴۹۷.

۲- عبدالصیر، فایز، حدود و قصاص، کابل، انتشارات: سعید، ۱۳۸۷، ص ۷۰.

۳- عبدالقادر، عوده، بررسی تطبیقی حقوق جزای اسلامی و قوانین عرفی، مترجم: حسن، فرهودی نیا، انتشارات: احسان، ۱۳۹۴، ص ۵۵.

۴- شروط اجرای قصاص نفس

مجازات قتل عمد قصاص است، چنانچه ارکان جرم موجود باشند، جانی محکوم به مجازات قصاص خواهد شد. مگر آنکه سببی مانع از صدور حکم به قصاص باشد، در میان موانع قصاص، هیچ مانعی نیست که میان فقهاء باشد ولی اکثر فقهاء بعضی از این موانع و اقلیتی هم نوع دیگری از آنها را قبول کرده اند. این موانع در ذیل مورد بحث قرار می گیرند.

۱- ۴- پدر مقتول بودن قاتل: به نظر ابوحنیفه، شافعی و احمد رحمهم الله چنانچه مقتول جزئی از قاتل باشد، نمی توان به قصاص حکم داد؛ یعنی در صورتی که قاتل پدر مقتول است، پس چنانچه پدر، عمداً فرزند خود را بکشد به مجازات قصاص نخواهد رسید. پیامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است: «پدر به سبب قتل فرزند قصاص نمی شود»^۱ و «تو و مال تو از آن پدرت هستی»^۲. روایت اول در منع قصاص صراحت دارد.^۳

یکی از شرایط اجرای قصاص این است که مرتکب جنایت موجب قصاص نباید پدر فردی که جنایت نسبت به او واقع شده است باشد چرا که در این صورت مجازات قصاص نسبت به پدری که به فرزند خود جنایتی را وارد آورده است اجراء نمی شود. به دلیل آن که خون مسلمان هیچ گاه هدر نمی رود، دلیل این حکم را سبب

۱- محمد عیسی، ترمذی، سنن ترمذی، ج ۳، ابواب: الدیات عن رسول الله، الرياض، انتشارات: بیت الافکار الدولیه، حدیث شماره ۱۴۰۰، ۲۰۹ - ۲۷۹، ص ۷۲، عن عمر بن الخطاب قال: سمعت رسول الله (ص) بقول: «لَا يُقَادُ الْوَالِدُ بِالْوَالِدِ».

۲- ابو عبدالله محمد، ابن ماجه، سنن ابن ماجه، ج ۳، کتاب: التجارات، الرياض، انتشارات: مكتبة المعارف للنشر و التوزيع، حدیث شماره ۲۲۹۲، ۲۰۹ - ۲۷۳، ص ۶۰۷، عن جابر بن عبدالله أن رجلاً قال: يا رسول الله إن لي مالا و ولداً. و إن أبي يريد أن يجتاح مالي. فقَالَ: «أنت و مالك لأبيك».

۳- همان، ص ۱۵۷.

بودن پدر در وجود فرزند و ولایت پدر بر فرزند و همچنین علاقه و محبت بیش از حد پدر به فرزند می‌دانند.

۲-۴- قاتل باید قصد قتل مجنی علیه را کرده باشد: پس اگر قاتل قصد قتل او را نداشته باشد، مخطف خواهد بود، و قتل خطاء موجب قصاص نمی‌باشد. زیرا در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم واضح می‌گردد که قتل عمدی موجب قصاص است مگر آن‌که عفو در میان باشد.^۱

۳-۴- مجنی علیه باید کفو جانی باشد: به عقیده مالک، شافعی و احمد رحمهم الله مجنی علیه باید کفو جانی باشد و گرنه جانی قصاص نمی‌شود. به نظر آنان این همانندی با اسلام و آزادگی برقرار می‌شود. پس چنانچه جانی و مجنی علیه، در اسلام و آزادگی برابر باشند، کفو محسوب خواهند شد و جز این دو، تمایز دیگر آنان مورد توجه نخواهد بود. بنابراین، لازم نیست که در سلامت اعضاء و جسم و در شرافت و فضایل با هم دیگر یکسان باشند؛ لذا قاتلی که تمام اعضاء بدنش سالم است به اتهام قتل ناقص العضو کشته می‌شود، و هم‌چنین تندرست در مقابل بیمار، بزرگ در مقابل کوچک، قوی در مقابل ضعیف و باسواد در مقابل بی‌سواد و عاقل در مقابل دیوانه، زبردست در مقابل زبردست، مرد در مقابل زن و... قصاص می‌شوند.^۲

ابوحنیفه رحمه الله تکافو در حریت را شرط قصاص نمی‌داند. به نظر او، چنانچه قاتل آزاد و مجنی علیه برده و یا برعکس آن، قاتل برده و مجنی علیه آزاد باشد در هر

۱- وهبه بن مصطفی، زحیلی، رواه ابن ابی شیبۀ واسحاق بن راهویه فی مسندیتما، ج ۷، کتاب: الفقه الاسلامی و ادلته، دمشق، انتشارات: دارالفکر، ۱۴۱۸، من حدیث ابن عباس بلفظ: «العمد قود إلا أن یعفو ولی- المقتول».

۲- عبدالقادر، عوده، پیشین، صص ۱۶۰ و ۱۶۱.

دو حال، جانی قصاص می‌شود. ابوحنیفه رحمه‌الله در این مورد به یک استثنا معتقد است، و می‌گوید چنانچه مقتول ملک قاتل بوده و یا شبهه‌ی مالکیت در میان باشد، قاتل قصاص نمی‌شود؛ زیرا پیامبر صلی‌الله علیه وسلم فرموده است: «پدر در صورت قتل فرزند و مولا در صورت قتل برده قصاص نمی‌شوند». علت منع قصاص این است که، در مانحن‌فیه اگر قصاص قاتل واجب باشد، این قصاص باید به نفع سید و ارباب برده باشد و نمی‌شود که یک عمل (قصاص) هم به نفع و هم به ضرر یک شخص باشد. حکم مسئله‌ی گفته شده در صورتی است که قاتل، مالک تمامیت برده باشد و چنانچه قاتل در بخشی از برده مالکیت دارد، بازهم قصاص نمی‌شود؛ زیرا قصاص تبعض‌پذیر نیست و نمی‌توان بخشی از آنرا استیفا کرد.

در صورتی که قاتل از شبهه‌ی مالکیت در مقتول بهره‌مند باشد، چون با وجود شبهه، حد جاری نمی‌شود، قصاص نخواهد شد. ولی چنانچه قاتل برده‌ی مقتول باشد، قصاص می‌شود؛ زیرا معنای قصاص عام است و فقط کشتن برده به دست ارباب از این قاعده‌ی عام استثنا گشته است. از آنچه گفته شد، استفاده می‌شود که ابوحنیفه رحمه‌الله، در حکم «حالتی که ارباب برده‌ی خود را می‌کشد» با دیگرانمه موافق و در دیگر موارد موافق نیست.^۱

۴-۴- هیچ‌گونه شبهه‌ای در عدم قصد قتل از جانب قاتل نباشد: اگر شبهه‌ای مبنی بر این‌که قاتل قصد قتل مجنی‌علیه را نداشته موجود باشد، قصاص قابل تطبیق نخواهد بود.^۲

عَدْلٌ

۱- همان، ص ۱۶۲ و ۱۶۳.

۲- داد محمد، نذیر، حقوق جزای اختصاصی اسلام، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶، ص ۱۷۳.

۵-۴- مقتول باید معصوم باشد

مهدور الدم در برابر محقون الدم قرار می‌گیرد که اشاره به فردی دارد که کشتن وی موجب قصاص است. پس اگر مقتول مباح الدم باشد، مانند: کافر حربی، مرتد، زانی محصن، زندیق و باغی قاتل قصاص نمی‌شود.

۶-۴- قتل با تسبیب نباشد

تسبیب در برابر مباشرت به معنای انجام دادن بی‌واسطه یک کار به کار می‌رود و یا اتلاف مال یا ایراد جنایت بر دیگری به‌طور غیر مستقیم و با زمینه‌سازی و فراهم کردن مقدمات را تسبیب می‌گویند. مانند: کندن چاه در راه، افروختن آتش و سرایت دادن آن به ملک همسایه و باز کردن قفس حیوانات که موجب تلف شدن مال یا جان کسی یا وارد آمدن خسارت بر آن گردد.

از نظر احناف قتل باید به‌طور مباشر باشد، پس اگر قتل بالتسبیب باشد، در این- صورت قتل موجب قصاص نخواهد بود. اما از نظر جمهور موجودیت این شرط برای تحقق قتل عمد ضروری نیست، بلکه قتل اعم از قتل مباشر و سببی موجب قصاص می‌باشد.^۱

بنابراین به نظر احناف قتل به تسبیب موجب قصاص نیست؛ زیرا قصاص کشتن با مباشرت است و از این نظر که در قصاص مماثلت در فعل شرط است، لذا لازم است که عمل مقتص عنه هم به طریق مباشرت به وجود آید. آن‌ها به این عقیده اند که در چنین وضعی، دیت جانشین قصاص خواهد شد.

۷-۴- ولی مقتول باید معلوم باشد

به نظر ابوحنیفه رحمه‌الله در صورتی که ولی دم مجهول و شناخته نشده باشد، قصاص جانی واجب نیست، زیرا وجوب قصاص به سبب استیفای آن است، و

۱- همان، ص ۱۷۳.

استیفای قصاص از طرف ناشناخته ممکن نیست و لذا واجب دانستن قصاص هم ممکن نخواهد بود. ائمه‌ی دیگر با ابوحنیفه رحمه‌الله در این مسئله موافق نیستند.^۱

قصاص حق مشترک بین حق‌الله و حق‌العبد است، به‌خاطر استیفای آن باید صاحبان حق معلوم باشند، در این‌جا اگر چه یکی از صاحبان حق یعنی الله معلوم است، ولی صاحب دیگر آن یعنی بنده مجهول است و در حالت مجهول بودن یکی از صاحبان حق استیفای آن متعذر خواهد بود.

۸-۴- قتل باید در داراسلام باشد:

به عقیده ابوحنیفه رحمه‌الله در صورتی‌که قتل در سرزمین کفر رخ داده باشد، قاتل قصاص نمی‌شود. او میان دو حالت تفاوت می‌گذارد: حالتی‌که مقتول از سرزمین کفر بوده بعداً مسلمان شده و به سرزمین اسلامی مهاجرت نکرده است، و حالتی‌که مقتول از سرزمین اسلامی است و بعداً بنا بر اضطرار و یا برای تجارت و با اخذ اجازه، وارد سرزمین کفر گردیده است.

در حالت اول، قاتل مجازات ندارد. در حالت دوم، چنانچه مقتول تاجر باشد، قاتل دیت می‌دهد ولی اگر مقتول اسیر باشد، دیت هم نمی‌دهد. محمد و ابویوسف رحمت‌الله علیهما از فقهای حنفی در این مسئله با ابوحنیفه رحمه‌الله موافق نیستند.^۲

۹-۴- قاتل باید مکلف باشد: یعنی قاتل بالغ و عاقل باشد، پس بر کودک یا انسان دیوانه در صورت ارتکاب جرم قتل عمدی قصاص نمی‌باشد، زیرا قصاص عقوبت است و انسان نا بالغ یا دیوانه اهل مجازات نیستند. اگر کسی در حالت مستی

۱- عبدالقادر، عوده، پیشین، ص ۱۷۶.

۲- همان، ص ۱۷۶.

مرتکب جرم قتل عمدی گردد، به اتفاق همه فقهاء بر وی قصاص است، زیرا مستی با تکلیف منافات ندارد، پس اجرای همه احکام شرعی بر وی لازم می‌باشد.^۱

۱۰-۴- قاتل باید مختار باشد: از نظر فقهای حنفی به استثنای امام زفر، قاتل باید مختار باشد، پس اگر قاتل مکره (به فتح راء) باشد، بر وی قصاص نیست، ولی از نظر جمهور فقهاء طوری که بر قاتل مکره (به کسر راء) قصاص است بر قاتل مکره (به فتح راء) نیز قصاص خواهد بود.^۲

در نهایت می‌توان گفت اگر فردی یکی از این شرایط موانع اجرای قصاص را دارا باشد تا مدتی حکم قصاص علیه وی اجراء نخواهد شد.

۵- شروط اجرای قصاص اعضاء

برای تطبیق قصاص اعضاء، فقهاء علاوه بر تحقق شروط قصاص در نفس، تحقق یک رشته شروط دیگر را نیز ضروری می‌دانند که به‌طور خلاصه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- ۵- تماثل در فعل: تماثل در فعل عبارت است از این‌که جانی یکی از اعضاء مجنی علیه را به نحوی از بین برده که در قصاص همان عضو جانی ظلم و ستم غیر قابل تصور باشد. اطمینان از ظلم زمانی تحقق پیدا می‌کند که اعضاء از مفاصل قطع کرده شوند. مانند: مفصل بند دست، مفصل آرنج و مفصل... پس اگر قطع اعضاء از مفاصل یا از حد نهایی آنها ممکن نباشد. مانند: قطع کردن از قصبه بینی یا از نصف ساعد و... از نظر فقهای حنفی و حنبلی قصاص لازم نیست، بلکه دیت دست یا پا لازم می‌شود. اما فقهای مالکی می‌گویند که حتی الامکان کوشش شود که قصاص شود، زیرا قصاص با وجود ممکن بودن آن حق الله است و ترک حق الله

۱- داد محمد، نذیر، حقوق جزای اختصاصی اسلام، پیشین، ص ۱۷۲.

۲- همان، ص ۱۷۳.

جایز نیست. اما از نظر فقهای شافعی از نزدیک‌ترین مفصل محل جنایت قصاص صورت می‌گیرد. و برای مجنی علیه تعویض باقی آن عضو پرداخته می‌شود. به‌طور مثال: اگر کسی دست شخص دیگری را از ساعد قطع نماید، مجنی علیه دست جانی را از ساعد قطع نمی‌کند، بلکه از رسغ، یعنی بند دست وی قطع می‌کند، و از باقی-مانده آن تعویض مالی می‌گیرد.

به اتفاق تمام فقهاء در شکستادن استخوان. مانند استخوان سینه، یا گردن یا کمر و امثال این‌ها قصاص نیست، بلکه ارش می‌باشد، زیرا تماثل دور از امکان است.^۱ دلیل اشتراط تماثل در فعل آیات قرانی است، چنانچه خداوند متعال می‌فرماید: **(وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ)**^۲، و عوض زخم‌ها مثل آن است. همین‌طور سوره نحل، آیه ۱۲۶، درباره هر ستم‌دیده‌ای نازل شده که در صورت ستم‌کشیدن به همان اندازه که ستم‌دیده انتقام بگیرد.

۲-۵- تماثل در محل: یعنی محل عضو مورد قصاص باید با مورد جنایت یکی باشد. در مقابل هر عضو مجنی علیه، از همان عضو جانی قصاص می‌شود. اگر کسی دست کسی را قطع کند، باید دست جانی قطع کرده شود و اگر پای کسی را قطع نماید، باید پایش قطع کرده شود. بنابراین، دست در برابر پا یا پا در برابر دست قطع نمی‌شود، زیرا در آن صورت تماثل در محل بین اعضاء تحقق پیدا نمی‌کند.

۳-۵- تماثل در منفعت: هرگاه کسی که دستش سالم است دست شل دیگری را قطع کند دست سالم وی قصاص نخواهد شد. یعنی دست سالم در برابر دست فلج یا پای سالم در برابر پای فلج یا دست و پای کامل در برابر دست و پای ناقص قصاص نمی‌شود.

۱. همان، صص ۲۰۲ و ۲۰۳

۲. سوره مائده، آیه ۴۵

به عقیده ابوحنیفه، شافعی و احمد رحمهم الله دست و پای سالم در مقابل دست و پای فلج قصاص نمی‌شوند؛ زیرا در این صورت، جانی بیش از استحقاق خود متحمل خسارت می‌شود. البته اگر مجنی‌علیه راضی باشد، حق دارد عضو فلج جانی را در مقابل عضو سالم خود قصاص نماید. چون او به کم‌ترین از حق خود قانع می‌شود، با این همه، حق ندارد مطالبه‌ی ارش کند؛ زیرا عضو فلج در خلقت مانند عضو سالم است و نقص آن‌ها فقط در فلج بودن است که صفت آن عضو به حساب می‌آید و لازم نیست که اعضا در صفات هم مماثلت داشته باشند.^۱

۶- سقوط قصاص

سقوط قصاص به معنای وجود عوامل و دلایلی است که به‌رغم ارتکاب قتل عمد قاتل قصاص نمی‌گردد.

این مجازات از جمله حقوق الناس بوده و قابل اسقاط از طرف مجنی‌علیه یا اولیای دم می‌باشد. عفو، صلح، فوت جانی... از جمله عوامل مشترک ساقط کننده قصاص می‌باشد. در ذیل به‌صورت مختصر به شرح آن‌ها می‌پردازیم.

۱- ۶- از بین رفتن محل قصاص: در قتل عمد، محل قصاص جان قاتل است، چنانچه این محل از بین برود، مثلاً جانی بمیرد، مجازات ساقط می‌شود؛ زیرا محل مجازات از بین رفته است. پس از آن‌که محل قصاص از بین رفت، استیفای قصاص مقدور نخواهد بود. در صورتی که سقوط قصاص در اثر فوت جانی باشد.

فقهای حنفی، مالکی و شافعی می‌گویند هرگاه قصاص با مرگ قاتل ساقط گردد، دیت در مال قاتل واجب نمی‌شود، زیرا مقتضای قتل عمد صرف قصاص است، پس هرگاه قاتل بمیرد مقتضای قتل عمدی که همان قصاص است ساقط می‌گردد، و ولی

۱. عبدالقادر، عوده، پیشین، صص ۲۷۵ و ۲۷۶

مقتول جز با رضایت ورثه قاتل نمی‌تواند دیت را اخذ نماید. اما از نظر فقهای حنبلی هرگاه قصاص ساقط گردد، ولی مقتول در اخذ دیت اختیار دارد، زیرا مقتضای قتل عمدی یکی از دو چیز یعنی قصاص و دیت است، پس وقتی که قصاص با مرگ قاتل ساقط گردد، ولی مقتول می‌تواند دیت را اگر چه ورثه قاتل راضی نباشند اخذ نماید.^۱

۲- ۶- عفو: مطابق شریعت اسلام، جنایات عمدی موجب حق قصاص بوده، و در کنار آن، عفو جانی از سوی صاحبان حق نیز توصیه شده است، قرآن کریم در مسئله قصاص با آن که آنرا حق مسلم افراد می‌داند، اما در عین حال عفو و بخشش را برتر از آن اعلام می‌دارد.

عفو صاحبان حق، به عنوان سببی از اسباب سقوط مجازات در حقوق جزای اسلام مطرح است. به عنوان مثال اگر صاحبان حق قصاص در قتل عمدی جانی را عفو کنند مجازات قصاص ساقط می‌گردد.

۳- ۶- صلح: صلح جانی با مجنی‌علیه یا اولیای دم از مصادیق سقوط مجازات در حقوق جزای اسلام است. مثلاً صلح جانی با مجنی‌علیه در مجازات‌های قصاص یا دیت و به‌طور کلی مجازات‌هایی که جنبه حق‌الناسی دارند موجب سقوط مجازات گردد.

فقهاء متفق‌القول اند که صلح در مورد قصاص صحیح است و باعث سقوط آن می‌شود. این مصالحه ممکن است به میزان دیت، بیشتر و یا کمتر صورت بگیرد.

هرگاه اولیای مقتول با قاتل صلح نمایند، قصاص از وی ساقط می‌شود، و اگر صلح در برابر مال باشد، صلح به اندازه دیت بیشتر و یا کمتر از آن جایز است، خواه معجل باشد یا مؤجل، خواه از جنس دیت باشد یا نباشد. و اگر صلح در برابر دیت

۱- همان، ص ۱۷۹.

باشد، صلح با بیشتر از اندازه دیت درست نخواهد بود، زیرا در این صورت ربا به- وجود خواهد آمد.^۱

۴-۶- ارث قصاص: ارث قصاص نیز یکی از مصادیق سقوط قصاص در شریعت اسلام معرفی گردیده است.

اگر کسی قصاص را به وراثت مالک شود که حق نداشته باشد قاتل را قصاص کند، قصاص ساقط می‌شود؛ مثلاً عیناً مانند حالتی که قاتل به‌طور کل یا جزء، به ارث مالک قصاص شود. بنابراین چنانچه یکی از وراثت مقتول، فرزند قاتل باشد، قصاص ساقط می‌شود؛ زیرا قصاص تجزیه‌بردار نیست و چون فرزند قاتل نمی‌تواند قاتل را قصاص کند چون پدر به سبب قتل فرزند قصاص نمی‌شود، سایر وراثت هم حق قصاص نخواهند داشت. همین‌طور اگر یکی از دو فرزند، پدر خود را به قتل برساند، و فرزند دیگر نیز بمیرد و وارث دیگری جز قاتل نداشته باشد، چون قاتل قصاص خود را به ارث می‌برد و قصاص خود او برای خودش واجب می‌شود، بنابراین قصاص ساقط می‌گردد اگر قاتل، بعضی از قصاص را به ارث ببرد، قصاص کلاً ساقط می‌شود و بقیه‌ی صاحبان خون باید خون‌بها بگیرند.^۲

۷- صاحب حق در استیفای قصاص

از نظر جمهور فقهاء، صاحب حق در استیفای قصاص هر وارثی است که از مقتول میراث می‌برد خواه از ذوی‌الفروض باشد یا از عصبه خواه از ذکور باشد یا از اناث. اما از نظر فقهای مالکی، صاحب حق در استیفای قصاص هر وارثی است که از مقتول میراث می‌برد ولی مشروط بر این‌که از عصبه ذکور باشد.

۱- داد محمد، نذیر، حقوق جزای اختصاصی اسلام، پیشین، ص ۱۷۹.

۲- عبدالقادر، عوده، پیشین، ص ۲۱۱.

نتیجه گیری

با توجه به مطالب پیش گفته و تحلیل صورت گرفته، می توان به چنین نتیجه‌ی دست یافت:

۱- قصاص از احکام امضایی و جزائی اسلام است که در دوران جاهلیت نیز وجود داشته، و دلیل مشروعیت آن، علاوه بر اجماع فقهاء اسلام، قرآن کریم و سنت نبوی قطعی است. مهم ترین هدف تشریح قصاص، پاسداری از کل حیات انسانی، برپایی عدالت، امنیت اجتماعی، التیام روحی اولیای دم و در یک کلام اجرای فرمان الهی است. اگر به خوبی اجرا شود، سعادت دنیوی و اخروی بشر را تأمین می کند.

۲- قصاص سنگین ترین مجازات در شریعت اسلام است و در دسته مجازات های سالب حیات قرار می گیرد. این مجازات در یک تقسیم بندی کلی به قصاص نفس و قصاص عضو تقسیم می شود.

۳- در جهان کنونی، هیچ جزائی برتر از مجازات قصاص نیست. از آن رو که اجرای قصاص ریشه خونریزی و جرئت اقدام به قتل دیگری را از افراد خطرناک می گیرد و نیز با اجرای قصاص احساسات جریحه دار شده جامعه را التیام می بخشد. البته اسلام به جنبه خصوصی این جنایت توجه بیش تری داشته و قصاص را به لحاظ «حق الناس» قانون گذاری کرده و به اولیای مقتول یا شخصی که جنایت بر او واقع شده (در مورد جراحات عمومی) حق قصاص را اعطا کرده است تا تسلی بخشش آلام روحی و مصایب آنان گردد.

۴- مجازات قتل عمد یا عمداً وارد کردن جرح و ضرب بدون شک قصاص است، چنانچه ارکان جرم موجود باشند، مگر آنکه در میان موانع قصاص (قاتل پدر مقتول باشد...) وجود داشته باشد، قصاص ساقط می گردد.

فهرست منابع و مأخذ:

قرآن کریم

- ۱- مسلم، بن الحجاج القشیری النیسابوری (نیشاپوری) صحیح مسلم، الرياض، انتشارات: دارالسلام، ۱۴۲۱.
- ۲- ابوداود، سلیمان بن اشعث السجستانی، سنن ابی داود، الرياض، انتشارات: بیت الافکار الدولية، متولد ۲۰۲ متوفی ۲۷۵ هـ.ق.
- ۳- ترمذی، محمد عیسی، سنن ترمذی، الرياض، انتشارات: بیت الافکار الدولية، متولد ۲۰۹ متوفی ۲۷۹ هـ.ق.
- ۴- ابن ماجه، ابو عبدالله محمد، سنن ابن ماجه، الرياض، انتشارات: مکتبه المعارف للنشر و التوزیع، متولد ۲۰۹ متوفی ۲۷۳ هـ.ق.
- ۵- السید سابق، فقه السنه (حدود و تعزیرات)، مترجم: محمد موسی نهمت، کابل، انتشارات: نوید، ۱۳۷۴.
- ۶- دیوبندی، محمود حسن، تفسیر کابلی، کابل، انتشارات: احسان، ۱۳۸۹.
- ۷- رسولی، محمد اشرف، حقوق جزای عمومی، کابل، انتشارات: واژه، ۱۳۹۶.
- ۸- زحیلی، وهبه بن مصطفی، ج ۷، کتاب: الفقه الاسلامی و ادلته، دمشق، انتشارات: دارالفکر، ۱۴۱۸.
- ۹- ستانکزی، نصرالله و دیگران، قاموس اصطلاحات حقوقی، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۸۷.
- ۱۰- عوده، عبدالقادر، بررسی تطبیقی حقوق جزای اسلامی و قوانین عرفی، مترجم: حسن، فرهودی نیا، انتشارات: احسان، ۱۳۹۴.
- ۱۱- فایز، عبدالبصیر، حدود و قصاص، کابل، انتشارات: سعید، ۱۳۸۷.
- ۱۲- فروزش، روح الله، عدالت ترمیمی در فقه اسلامی و حقوق ایران، تهران، انتشارات: خرسندی، ۱۳۹۳.
- ۱۳- فکرت، عبدالبشیر، اصل قانونیت جرایم و جزاها در شریعت و قانون، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۴.
- ۱۴- قیاسی، جلال الدین و دیگران، مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه، تهران، انتشارات: پژوهشگاه، ۱۳۹۹.
- ۱۵- گرجی، ابوالقاسم، آیات الاحکام، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۹۰.
- ۱۶- میرحسینی، سید حسن، سقوط قصاص، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۸۷.
- ۱۷- معین، محمد معین، فرهنگ معین، تهران، انتشارات: سپهر، ۱۳۸۳.
- ۱۸- نذیر، داد محمد، حقوق جزای عمومی، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶.
- ۱۹- -----، حقوق جزای اختصاصی اسلام، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶.

د عدليې وزارت د سرپرست وزير راتلونکي پلانونه !

په عدليې وزارت کې د جلالتمآب وزير صاحب شيخ الحديث مولوي عبدالحکيم شرعي لخوا راتلونکي پلانونه په پام کې نيول شوي دي . چې د الله تعالی په نصرت او بيا د ملت په همکاري به يې ترسره کوي .

➤ د عدليې وزارت په انگرې کې به په اساسي ډول يو لوی جومات جوړ شي، خو د وزارت په داخل کې د ټولو مراجعينو او مامورينو لمونځونه په جماعت شي.

➤ د اميرالمؤمنين حفظه الله له لارښوونې سره سم د ځمکو د غضب د مخنيوي لپاره يو کمېسيون تشکيل شوی دی، چې سرپرستي يې د عدليې وزارت سرپرست شيخ الحديث مولوي عبدالحکيم شرعي صاحب ته سپارل شوې ده دغه کمېسيون يوه طرحه جوړه کړې چې اميرالمؤمنين حفظه الله ته يې لېږلې کله چې دغه طرحه د امير المومنين حفظه الله لخوا منظوره شي نو دغه کمېسيون به په خپل کار پيل وکړي .

➤ د اداري فساد د مخنيوي په خاطر مو پرېکړه کړې چې له دې وروسته که هر څوک په بلې اخیستلو او يا بلې ورکولو نيول شي، او يا د اصولو پر خلاف کوم کار تر سره کړي له دندې به گوښه کېږي او په رسمي ډول به څارنوالۍ ته ورپېژندل کېږي.

د يوه پياوړي سپېڅلي اسلامي نظام تر سپوري لاندې د سوکاله ،آباد او ودان افغانستان په هيله . وما ذالک علی الله بعزیز.

سرچينه: د مطبوعاتو آمريت

د افغانستان اسلامي امارت د لومړيو اتو مياشتو په ترڅ کې

د عدليې وزارت کاري راپور

د افغانستان اسلامي امارت په جوړښت کې له کليدي وزارتونو څخه يو د عدليې وزارت دی چې په مرکز کې له (۴) عمومي رياستونو (۲۵) دوه يم بست رياستونو (۱) خپلواک آمریت او د هېواد په کچه له (۳۳) ولايتي رياستونو څخه جوړ دی او د دې وزارت تر اغېز لاندې رياستونو له فتحې څخه وروسته د اتو مياشتو په ترڅ کې لاندې فعاليتونه تر سره کړي دي.

تر سره شوي دندې او فعاليتونه

د قانون جوړونې او د علمي — حقوقي څېړنو د چارو د انستيتوت لوی رياست:

الف: د تقنيني سندونو د تسويد او تدقيق په برخه کې

د افغانستان اسلامي امارت د چارو د ادارې د محترم لوی رياست د کابينې د چارو د انسجام رياست، د دولت د چارو د انسجام معاونيت د ۱۴۴۳/۳/۲۳ نېټې د ۱۷۴ گڼه ليک له مخې (۱۳) تقنيني سندونه د شريعت له حکمونو او د افغانستان اسلامي امارت له اصولو سره سم د بيا کتنې لپاره وزارتونو او امارتي ادارو ته وړاندې شوي دي

ب: د افغانستان اسلامي امارت وزارتونو او ادارو ته د قانوني مشورو د

ورکولو په برخه کې

امارتي ادارو ته (۱۳) قانوني مشورې ورکړل شوې دي.

ج: د تقنيني سندونو د تسويد او تدقيق غونډو د جوړولو په برخه کې

د افغانستان اسلامي امارت د کابينې د ۱۴۴۳/۳/۴ نېټې د (۵) گڼه مصوبې او د ۱۴۴۳/۴/۲۴ نېټې د (۱۲) گڼه مصوبې د تعميل په منظور د تقنيني سندونو د تسويد او تدقيق په برخه کې د استازو په گډون (۱۵) غونډې جوړې شوې دي.

د تړونونو په اړه د قانوني نظر د څرگندولو په برخه کې

د لاندې تړونونو په اړه قانوني نظر څرگند شوی دی او د ورستیو کړنو لپاره لیکلی قانوني نظر د اړتیا په وخت کې اړوندو ادارو ته لېږل شوی دی:

۱— د جلال آباد او پېښور ترمنځ د مسافر وړونکو بسونو د خدمتونو د پیل په اړه د افغانستان اسلامي امارت او د پاکستان اسلامي جمهوریت د حکومتونو ترمنځ هوکړه لیک لاسلیک شوی دی .

۲— د کندهار او کوبې ترمنځ د مسافر وړونکو بسونو د خدمتونو د پیل په اړه د افغانستان اسلامي امارت او د پاکستان اسلامي جمهوریت د حکومتونو ترمنځ هوکړه لیک لاسلیک شوی دی .

۳— د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه او د بشري د حقوقو (۴) کنوانسیونونه څېړل شوي او شرعي ستونزې یې تشخیصې او د قانون جوړونې د چارو انستیتوت له لارې د وزارت محترم مقام ته وړاندې شوي دي.

د مدني قوانینو ډیپارټمنټ

۱— د وزارت د محترم مقام له لارښوونې سره سم امارتي ادارو او عارضینو ته د (۲۲) قانوني مشورو ورکول.

۲— د اسلامي شریعت له حکمونو او د افغانستان اسلامي امارت له اصولو سره سم د بیا کتنې لپاره اړوندو وزارتونو او امارتي ادارو ته د تقنیني سندونو د طرحې مستردول.

۳— د ځینو قوانینو د مادو د تعدیل طرحې چې ټولې (۴۲) ته رسېږي.

د جزایي قوانینو ډیپارټمنټ

۱— د سرو زرو پلورونکو په سکتور پورې د اړوندو فعالیتونو د رسمي کولو طرحه تسوید او د تصویب لپاره کابینې ته لېږل شوې ده.

- ۲— د جسدونو د راټولولو، خپلوانو ته د هغو د سپارلو يا د هغوی د تدفین د مقرري د ځينو مادو د تعديل طرحه اړوندو مراجعو ته لېږل شوې ده.
- ۳— د باطله مهرونو د له منځه وړلو په اړه د وزارت محترم مقام ته نظر څرگند شوی دی.
- ۴— د داخلي پلټنې د مقرري د مسودې په اړه د عدليې وزارت د داخلي پلټنې رياست ته نظر څرگند شوی دی.
- ۵— د مدافع وکیلانو د انسجام کړنلاره تدقيق او د قانوني پړاوونو له تېرولو وروسته نافذه شوې.

د رسمي سندونو د ژباړې او تصدیق ریاست

- ۱— ژباړل شوي تقينې سندونه: (۱۱۲)
- ۲— صادر شوي جوازلیکونه: (۱۰).
- ۳— تصدیق شوي رسمي سندونه: (۳۴۵۷۹).

د بهرنیو اړیکو ریاست

- ۱— د افغانستان د پراختیا او د بیا جوړونې د همغږۍ له مؤسسې (CRDSA) سره په (۸) ولایتونو (کابل، هرات، بلخ، سمنگانو، بامیان، غور، بادغیس او دایکندي) کې د یادې مؤسسې د فعالیتونو د بیا پیل په اړه د غونډې جوړول او د یادې مؤسسې او د افغانستان اسلامي امارت د عدليې وزارت تر منځ د یوه هوکړه لیک برابرول ترڅو د مؤسسې فعالیتونه د هغه په چوکاټ کې صورت ومومي.
- ۲— د کپوالو لپاره د ناروې مؤسسې (NRC) له پلاوي سره د غونډې جوړول او د افغانستان په (۱۲) ولایتونو کې د هغو د فعالیتونو پېژندنه او په (۱۲) ولایتونو کې د خپلو مخکینیو فعالیتونو د دوام لپاره د عدليې وزارت له لوري د اجازې د ورکړې غوښتونکې شوه چې (۱۲) ولایتونو ته د عدليې وزارت د محترم سرپرست په لاسلیک د بهرنیو اړیکو له لوري رسمي لیک ولېږل شو او په دغو ولایتونو کې یادې مؤسسې ته د ۲۰۲۱ میلادي کال تر پایه پورې د فعالیت اجازه ورکړل شوه.

۳- د توحید د ټولنیزو او پرمختیایي چارو له مؤسسي (TSDO) سره د غونډې جوړول او د افغانستان په (۴) ولایتونو کې د هغو د فعالیتونو پېژندنه څرنگه بې چې د خپل فعالیت د ډول او سیمې په اړه معلومات وړاندې کړل او د ۲۰۲۱ میلادي کال د دسمبر میاشتې تر پایه پورې د کابل، ننگرهار، بلخ او کندهار په ولایتونو کې د خپلې پروژې د پلي کولو لپاره د افغانستان اسلامي امارت د عدليې وزارت له لوري د اجازې د ورکړې غوښتونکي شول چې یادو ولایتونو ته د عدليې وزارت د محترم سرپرست په لاسلیک د بهرنیو اړیکو له لوري رسمي لیکونه ولېږل شول .

۴- د هغو په فعالیتونو د پوهاوي لپاره د ایمیل او وتساپ له لارې د (TSDO) له مؤسسي سره د دوامدارې اړیکې رامنځته کول.

۵- د بهرنیو اړیکو ریاست له مؤسسو سره د همغږۍ د څانگې د فعالیتونو د پرمخ وړلو لپاره د اصولنامې برابرول.

۶- له مرسته کوونکو بنسټونو سره چې له (۱۰) څخه زیاتو مؤسسو څخه جوړ دی د یاد بنسټ د فعالیتونو د پرمخ وړلو په برخه کې د هغو د فعالیتونو پېژندنه او څرنگوالی او د افغانستان اسلامي امارت د عدليې وزارت د همکارۍ لپاره د غونډې جوړول. همداراز له بنسټ څخه د بهرنیو اړیکو ریاست له لوري د هغو د پروژې سندونه او عمومي معلومات و غوښتل شول چې د هغو په رڼا کې مرسته کوونکی بنسټ خپل فعالیتونه پیل کړي.

۷- د سلواغې په میاشت کې د هرات په ولایت کې د کلېوالو لپاره د ناروې پلاوي د (NRC) مؤسسي له فعالیتونو څخه برسي او څارنه او همدارنگه د سلواغې په میاشت کې د هرات په ولایت کې د افغانستان د پرمختیا او د بیا جوړونې همغږۍ د مؤسسي (CRDSA) له فعالیتونو څخه برسي او څارنه وشوه .

۸- د افغانستان اسلامي امارت د عدليې وزارت او د کلېوالو لپاره د ناروې پلاوي د (NRC) مؤسسي ترمنځ د هوکړه لیک د پراوونو تېرول.

د داخلي پلټنې رياست په برخه کې

د داخلي پلټنې رياست له خپلې تگلارې سره سم د عدليې وزارت د اړوندو ادارو له کړنو څخه څېړنه کړې چې له پلان سره سم په کړنو سربېره د فوق العاده موضوعگانو څېړنه يې هم کړې ده.

د ترسره شوو دندو ارقام

الف: د پلاني کړنو په برخه کې

د (پنجشیر، میدان وردگو، تخار، کاپيسا او بغلان) ولايتونو د عدليې رياستونه چې مخکې څېړل شوي وو راپورونه يې د وروستيو کړنو په خاطر اړوندو رياستونو ته لېږل شوي دي. او همدارنگه د څارنې او کنترول آمريت له لوري د عدليې وزارت اړوند له (۹) رياستونو څخه څارنيز راپور برابر او د وزارت د محترم مقام له تأييد څخه وروسته د کړنې په موخه اړوندو مراجعو ته لېږل شوی دی.

ب:- د فوق العاده موضوعگانو په برخه کې

د داخلي پلټنې رياست پر پلان سربېره د محترم مقام د لارښوونې پر بنسټ د (۳۶) فوق العاده موضوعگانو په برخه کې کړنې ترسره کړې دي.

د خپرونو او عامه اړيکو رياست په برخه کې:

رسمي جريدې او سوداگريز اعلانونه

(۳۲۱۳) شمېرې مرکزي او ولايتي سوداگريز شرکتونه چې په (۳) رسمي جريدو کې چاپ شوي او (۱) شمېره يې د چاپ لپاره چمتو ده چې ددې شرکتونو حق الاشاعه (۶۷۷۹۰۰۰) افغانۍ کېږي د عدليې وزارت له لوري بانک ته تحويلې شوې دي او جريده يې په وب سايت کې خپره شوې ده.

وېش او پلور

(۱۵۳) شمېرې قوانین په نغدو پیسو پلورل شوي او همداراز (۱۲) شمېرې جربدې او (۲) شمېرې د عدالت مجلې په نغدو پیسو پلورل شوې او پیسې یې تحویل شوې دي. (۹۹) سودا گریز اعلانونه چې د رسمي جریډې په (۱۴۱۱-۱۴۱۲ او ۱۴۱۳) کې کي چاپ شوي دي د ولایتونو د عدلیې ریاستونو ته لېږل شوي دي

کتابتون

غیراشتراکي ورځپاڼې: انیس (۱۰) شمېرې، هېواد (۱۰) شمېرې، شریعت (۱۰) شمېرې، ارگ (۱۰) شمېرې دغه ورځپاڼې هره ورځ د وزارت محترم مقام ته، د مرکزي ریاستونو رئیسانو او نورو چارواکو ته وېشل شوې دي. (۷۹) ټوکه کتابونه د مطالعې لپاره د وزارت کارکوونکو ته وېشل شوي دي. د نورو ادارو (۲۳۴) ټوکه مجلې او خپرونې چې وزارت ته راغلي دي او وېشلې شوې دي.

وب سایت

(۴) شمېرې سوداگریز اعلانونه، او (۴۳۵) شمېرې جوازونه صادر شوي، (۱۱۶) شمېرې جوازونه نوي شوي او (۳۱۹) شمېرې نوي جوازونه د معاملو د لارښوونې ریاست څخه راټول شوي، ټولټال (۹۹) خپرونه په وب سایت کې خپاره شوي دي. مرکزي ریاستونو او (۳۴) ولایتونو ته رسمي برېښنالیکونه جوړ شوي دي. د عدلیې وزارت د سرپرست پیغام په وب سایت کې خپور شوی دی، د عدلیې وزارت له لوري په وب سایت کې پته جوړه شوې او خپره شوې ده او همدارنگه ۹ میاشتني کاري راپور د عدلیې وزارت په وب سایت کې خپور شوی دی. د ویاند او د هغه د معلوماتو د مسؤل صفحې په وب سایت کې نوې شوې دي. په وب سایت کې د ولایتونو د رئیسانو د تېلفون شمېرې خپري شوې دي.

د انسجام د لوی ریاست په برخه کې

- ۱- د انسجام لوی ریاست په دې بریالی شوی دی چې په اداري سیستم کې د ښه والي لپاره د مجربو او مسلکي غړو په ټاکلو سره لازم بدلونونه رامنځته کړي.
- ۲- د انسجام د لوی ریاست د اړوندو څانگو د ډیټابیس کار بشپړ شوی دی چې د انسجام لوی ریاست اړوند (۲) ډیټابیسونه او د وزارت په کچه (۱۳) ډیټابیسونه فعال دي چې د اړوندو دفترونو هر اړخ ته ځواب ویونکی وي.
- ۳- د انسجام لوی ریاست د متحد المال لیک په ترڅ کې د اړوندو ادارو په وخت او د لاسونو کړنو د کاري بهیر د څرنګوالي په اړه په رسمي ډول لېږلی دی ترڅو له هغه سره سم خپل فعالیتونه تنظیم کړي.
- ۴- د انسجام لوی ریاست په دې بریالی شوی دی چې له پلان سره سم په مرکز کې د معاملو د لارښوونې له دفترونو څخه څارنه وکړي چې دغه څارنه په (۲۴) ولایتونو کې هم دوام لري او تر یوې اندازې پورې د هغو د غیر قانوني کړنو مخه نیول شوې ده، او همدا راز په مرکز او ولایتونو کې د انسجام لوی ریاست ټول ترلاسه شوي عواید (۲۴۴۰۰۲۸۹) افغانۍ دي چې د امارت د وارداتو حساب ته په بانک کې تحویلې شوې دي.
- ۵- د ټولنو (۲۸) جواز لیکونه ثبت، د ټولنو (۳) جواز لیکونه تمدید شوي او (۲۰) دوسیې تر دوران لاندې دي. همداراز د ټولنو (۳۱) دفترونه کتل شوي او د ټولنو (۳) دفترونه څارل شوي دي.
- ۶- د معاملو د لارښوونې (۳۷۵) نوي جواز لیکونه وپشل شوي، د معاملو د لارښوونې د دفتر (۹۲) جواز لیکونه فسخه شوي، د معاملو د لارښوونې (۲۹۳) دفترونه څارل شوي او بررسی شوي د معاملو د لارښوونې (۴۸۰) دوراني فورمې وپشل شوي دي (۱۲۰۰) سټې مهر او نښانې شوي دي او همداراز (۱۰۱) دفترونه تړل شوي دي.
- ۷- د عریضې لیکونکو (۱۳۸) جواز لیکونه ثبت، د عریضې لیکونکو (۱۰۲) جواز لیکونه تمدید شوي دي.

د امارت د قضاياوو د لوی ریاست په برخه کې

۱ — (۵۹) دوسیې چې د امارت د قضاياوو لوی ریاست ته رسېدلې دي، اړوندو مراجعو ته د وروستیو کړنو لپاره لېږل شوي دي. (۸) دوسیې تر کار لاندې دي .

د کابل ولایت د امارت د قضاياوو ریاست په برخه کې

۱ — د شپږو میاشتو په ترڅ کې د کابل ولایت د امارت د قضاياوو ریاست ته (۲۶۶) دوسیې رسېدلې دي چې له دې جملې څخه (۷۰) دوسیې د شرعي پرېکړې لپاره محکمو ته لېږلې شوې دي (۴۶) دوسیې د حقوقو ریاست ته لېږلې شوې دي، د هغو (۱۲۵) نورو ادارو ته لېږلې شوې او (۵۴) دوسیې تر بررسی لاندې دي. همداراز (۸۶) لیکونو او عریضو ته هم رسیدګي شوې ده.

د کابل ولایت د حقوقو ریاست په برخه کې

۱ — ټولې (۱۸۷۴۹) عریضې د کابل ولایت د حقوقو ریاست او د اړوندو ناحیو آمریتونو ته رسېدلې دي چې له دې جملې څخه (۵۸۶۵) عریضې محکمې ته راجع شوې دي، (۷۶۰) عریضې نورو ادارو ته راجع شوې دي، د هغې (۱۵۱) اصلاح شوي، د هغې (۵۲۶۰) تر دوران لاندې دي او (۶۷۱۳) حفظ شوې دي.

۲ — (۱۷۸) املاکي دوسیې، (۲۸۸) ددویونو دوسیې او (۱۴۱) فامیلې دوسیې چې ټولې (۶۱۳) دوسیې کېږي د کابل ولایت د حقوقو ریاست او د اړوندو ناحیو آمریتونو ته رسېدلې دي چې له دې جملې څخه (۱۴۹) دوسیې د پرېکړې لپاره محکمو ته راجع شوې دي، (۱۱۳) دوسیې نورو ادارو ته راجع شوې دي، (۲۳۰) دوسیې تر دوران لاندې دي، (۹) تطبیق او (۱۱۲) حفظ شوې دي.

۳ — (۲۷۰۲۴۱) افغانی د حقوقو محصول، (۱۶۸۶۸۷۸) افغانی د محکمو د پرېکړې محصول، او (۹۹۹۱۰۰۰) افغانی د عریضو د ثبت له حق څخه ترلاسه شوې دي.

د پالیسی او پلان ریاست په برخه کې

- ۱- د وزارت د وروستیو کلونو په پرمختیایي پلان کې د شاملېدو لپاره د دوه یمو واحدونو د وړاندیز شویو پروژو نوملړ او جدول بندي.
- ۲- د عدلیې وزارت د ۱۴۰۱ مالي کال د پایلو پریکتنې د پلان د غوښتنې په اړه ټولو اړوندو ریاستونو ته د متحد المال لېږل، تحلیل، توحید او برابر شوي او د عدلیې وزارت د محترم مقام له لارې د افغانستان اسلامي امارت د مشرتابه محترم مقام د چارو ادارې ته د وړاندې کولو لپاره چمتو دي.
- ۳- په بودجه کې د شاملېدو لپاره د ۱۴۰۱ کال لپاره د وزارت د پرمختیایي پروژو پلان برابر او اړوندې مرجع ته وړاندې شوی دی.
- ۴- د څښاک د اوبو له شاه کېندنې او د مسجد شریف د ودانۍ له کېندنې او اوارولو څخه څارنه شوې ده.
- ۵- د وزارت د نوي کمپلکس د دوو پرمختیایي پروژو د امنیتي تحکیماتو پروژه او په ده سبز ولسوالۍ کې د کابل د حقوقو ریاست د ودانۍ د نوي کمپلکس د اړینو مواردو د پروژې په اړه چې تېر کال بشپړې شوې دي د رسمي نظر څرگندول.

د اداري او مالي ریاست په برخه کې

- ۱- د عوایدو له پلوه د (۲۵۲۸۱۸۲۶) افغانیو تر لاسه کول او همداراز د وړیا مرستې له پلوه (۵۳۷۲۶۵) افغانۍ بانک ته تحویلې شوې دي .
- ۲- له امکاناتو سره سم د ولایتونو د وسایطو د تیلو د لگښت تخصیصونه اجرا شوي او همداراز د عدلیې وزارت د ټولو جنسونو، وسایطو او شتمنیو درې ځلې موجودې شوې ده.
- ۳- د وزارت ټولې تحویلخانې معاینه او اضافي جنسونه تفکیک او لیلام ته چمتو شوي دي.
- ۴- د اویزونو او په (۱۰۰۰) قطعو کې د بانکي حساب صورت سنجش او توحید اجرا شوي دي، په نوي سیستم کې د مراجعینو لپاره د عوایدو د پیسو د تحویلي لپاره (۲۵۰) قطعي اجرا شوي دي او همدارنگه د عوایدو د راټولولو په سیستم کې

- د نغدي او لېږديزو اویزونو د ثبتولو (۱۰۰) قطعې اجرا شوي دي.
- ۵- د چین هېواد د تمویل پر بنسټ دوه پروژې (۱) د دوو ژورو څانگانو او یو مسجد چې (۱۰۰۰) تنه لمونځ کوونکي پکې ځایېږي او په (۲) پوړونو کې به جوړېږي او کار یې پیل شوی دوام لري .
- ۶- د عدليې وزارت د سمسورتیا پروژه بشپړه او پرانېستل شوې ده .
- ۷- د مرکز په ګډون په ټول هېواد کې د عدليې ریاستونو د جنسونو موجودي اخیستل شوې ده .
- ۸- په بېلابېلو ولایتونو کې په عدليې وزارت پورې د اړوندو ادارو د اداري اومسلکي کارونو هر اړخیزه ارزونه شوې ده .
- ۹- د ولایتي ادارو او د عدليې ریاست ترمنځ د همغږۍ-فضاء رامنځته شوې ده .
- ۱۰- د عدليې ریاستونو په ستونزو د پوهېدو او د هغو د حلولو په خاطر لوړ رتبه هیئت استول شوی دی .

د اداري او مالي ریاست د تکنالوژۍ او معلوماتو د خدمتونو د انسجام آمریت:

- ۱ — د دغه آمریت د یو تن مسلکي کارکوونکي له لوري د وزارت کارکوونکو ته د انګلیسي ژبې د زده کړې کورسونه جوړ شوي دي.
- ۲ — د سرور روم خونې لپاره د اړتیا وړ وسایلو برابرول او نصبول او همدارنګه د وزارت ودانۍ د مخامخې ودانۍ ته د انټرنټ د نښلولو وسایل برابر شوي دي او (۱۴) ډیټابیسونه فعال شوي دي .

د حقوقو د لوی ریاست په برخه کې

- ۱ — له املاکي ، سوداګریزو دویونو او کورنۍ قضایاوو څخه (۴۴۸) عریضې ثبتې او د لازمو اجراتو لپاره د هغو اړوندو څانګو ته لارښود ورکړ شوی دی.
- ۲ — د ولایتونو د حقوقو په آمریتونو پورې اړوند د (۳۲۵) حقوقي دوسیو له جملې څخه (۱۷۴) د املاکي قضایاوو دوسیې، (۵۴) د سوداګریزو دویونو دوسیې او (۹۷) کورنۍ قضایاوو دوسیې د لازم قضایي تصمیم نیولو له پاره د سترې محکمې عالي مقام ته راجع او (۱۷۶) دوسیې د ولایتونو د حقوقو آمریتونو ته لېږلې شوې دي.

۳- د املاکي قضایاوو د (۸) استهدائيو، د سوداگریزو (۳) استهدائيو په اړه د دې ریاست د مسلکي غړو په واسطه اړوندې مرجع ته لارښوونه او لازم حقوقي ځواب ورکړ شوی دی.

۴- د مسلکي غړو په واسطه د حقوقي شکایتونو ټولې (۲۴) قضیې بررسی او نظر یې څرگند کړی دی او د حق غوښتونکو (۴۲) تنو ته، د شریعت له حکمونو او له مرعي الاجراء پروسیجرونو سره سم حقوقي مشورې ورکړې شوې دي.

د بشري سرچینو ریاست په برخه کې

۱- د ۱۴۰۱ کال د تشکیل برابرو او وروستی کول چې ټول (۲۲۰۸) بستونه رانغاړي چې له دې جملې څخه په مرکزي ریاستونو کې (۸۱۳) بستونه او د ولایتونو په عدلیې ریاستونو کې (۱۳۹۵) بستونه دي.

۲- په تشکیل کې چې لوی بدلونونه رامنځته شوي دي: الف - هغه اضافي بستونه چې جدي اړتیا ورته نه وه تنقیص شوي دي د هغو په بدل کې د ادارې د اړتیا وړ بستونه زیات شوي دي. ب - د وزارت په تشکیل کې د وزارت په مرکز کې دوه ریاستونه د دعوت او ارشاد او د مدافع وکیلانو تر عنوانونو لاندې رامنځته شوي دي.

۳- د مرکزي ریاستونو د (۶۷) تنو نویو ټاکل شوو کارکوونکو له پاره د یوې نیمې میاشتې په موده کې د اداري کړنو برنامه، د (۵۹) تنو سابقه کارکوونکو لپاره شرعي دوره، د (۷۰) تنو لپاره انگلیسي ژبه، د (۱۰) تنو مرکزي رئیسانو او آمرینو لپاره، د کمپیوټر زده کړه ییزې برنامې جوړې شوې او دوام لري.

۴- لمونځ کوونکو ته په مسجد کې د ماسپښین د لمانځه له اداء کولو څخه وروسته هره ورځ وعظ او نصیحت صورت مومي.

۵- د روغتیايي چارو په برخه کې د تېرو شپږو میاشتو په ترڅ کې (۲۸۳۴) ناروغانو مراجعه کړې او ثبت شوي دي او لازمي کړنې ورته ترسره شوې دي.

۶- (۱۵) شکایتونه ثبت او بررسی شوي دي، په مرکز او ولایتونو کې (۵۴۸) تنه کارکوونکي استخدام شوي دي، د ادارې د لزوم دید له مخې او اړتیا ته په کتو سره له یوه بست څخه بل بست ته مرکزي او ولایتي (۴۵) تنه کارکوونکي تبدیل شوي دي،

(۲۴) تنه مرکزي او ولايتي کارکوونکي په خدمتي ډول توظيف شوي دي، او همداراز په مرکز او ولايتونو کې (۳۴۹) تنه کارکوونکي د غير حاضر و پرځای ټاکل شوي دي.

د مقام د دفتر رياست په برخه کې

۱— (۳) مطبوعاتي کنفرانسونه جوړ شوي دي او همدارنگه له رسنيو سره (۲۵) ځلې مرکي تر سره شوې دي.

۲— (۳۳) خبرونه برابر شوي دي او د وزارت په وب سايټ او ټولنيزو صفحو کې خپاره شوي دي، (۲۰) خبرپاڼې برابرې شوې او رسنيو ته لېږلې شوې دي، (۱۱) مطبوعاتي اعلاميې برابرې شوې دي او همداراز (۹۵) ځلې اطلاعات غوښتونکو ته وړاندې شوي دي.

۳— د افغانستان اسلامي امارت د محترم مقام (۶) فرمانونه، د افغانستان اسلامي امارت د محترم مقام (۳) حکمونه، د افغانستان اسلامي امارت د رياست الوزراء (۷۱) حکمونه، د افغانستان اسلامي امارت د کابينې (۲۴) مصوبې، د وزيرانو شوری د اقتصادي کمېټې (۲) مصوبې، د وزارت د مرکزي رياستونو (۲۱۶۸) وړاندیزونه او استهداگانې، د رياست الوزراء محترم مقام په نامه (۳۱) وړاندیزونه، او د افغانستان اسلامي امارت د رياست الوزراء د عالي مقام (۲) لارښودونه له پړاوونو څخه تېر او اجرا شوي دي.

۴— (۲۱۹) لیکونه او (۱۸۲۵) املاکي، ديونو، کورني او متفرقه حقوقي عريضې اجراء شوې دي او همدارنگه د آرشیف په برخه کې (۶۶۱۷) لیکونه واره او صادره، (۶۵۹۶) لیکونه رسيدات، (۱۰) استعلامونه، (۴۷۰) کارتن حفظ او ساتنه، د واره او صادره (۲۰) کتابونو حفظ او ساتنه او (۹) لیکونه د نیمگړتیاوو له امله مسترد شوي دي.

د حقوقي مرستو د لوی ریاست په برخه کې

۱— عقیدتي برخه: ددې ادارې ټولو کارکوونکو ته د فقهي عقیدتي درسونو د وړاندې کولو لپاره د لوی رئیس صاحب تر رهبرۍ لاندې ورځنۍ او دوامدارې غونډې په حضورې ډول تدریس شوي دي.

۲— اداري برخه: (۲۰۰) لیکونه وارده نیول شوي دي او اړوندو ادارو ته (۶۰) لیکونه صادر شوي دي. همداراز (۱۲) وړاندیزونه برابر شوي دي او ۶ استعلامونه لیکل شوي دي په همدې ډول د کارکوونکو جنسونه او دفتری لوازم چې د ۱۴۰۰ کال د تشکیل پر بنسټ د بناري حقوقي مرستو په ریاستونو کې تعین بست شوي وو بیا د وزارت مرکز ته لېږدول شوي دي د څانگو د هغې برخې کارکوونکو ته برابر او تنظیم شوي دي.

۳— مسلکي برخه: دا چې د دې مودې په ترڅ کې محکمې او څارنوالي غیرې فعالې وې خو له دې سره عدلي او قضایي ارګانونو ته په (۱۸) قضیو کې حقوقي مساعدین ټاکل شوي دي او د (امیرالمؤمنین د فرمانونو، د اسلامي امارت د رئیس الوزراء د لارښوونو، د مهر د مفهوم، د مهر د مشروعیت د دلیل، د مهر ډولونو، د مسلمان حق پر مسلمان باندې، د اسلامي شریعت په روحیه د ماشومانو د روزنې او...) په اړه (۱۰۸۳) تنو ته حقوقي پوهاوی، حقوقي مشورې، (۱۹۸) تنو غوښتونکو ته د حقوقي مشورې وړاندې کول او په یادو مواردو کې د حقوقي پوهاوي په خاطر په زابل ولایت کې دوه راډیويي برنامې تر سره شوې دي چې له هغه څخه (۴۴۵۰) تنو اوسیدونکو گټه پورته کړې ده.

۴— د هوکړه لیکونو برخه: د (ان — آر — سی) مؤسسې د رسېدلي هوکړه لیک په اړه نظر څرگند شوی دی.

د بشر د حقوقو د ملاتړ ریاست په برخه کې

۱— د بشر د حقوقو د ملاتړ ریاست د زده کړو د آمریت په برخه کې د غربي بشري حقونو سره د اسلامي بشري حقونو د توپیري او پرتلیزه مطالعه، څېړنه شوې ده.

سرچینه: د مطبوعاتو آمریت